K. k. chtějí podati obraz dějin hlavně s hlediska náboženského a kněží jerusalemské chrámové svatyně [1Kr 6n; 8,12]. Dr. Bič [III., 198] mluví přímo o „kultickém schématu“ těchto knih, jež líčí stavbu chrámu a pozdější jeho změny [2Kr 12,5–16; 16,10–18], ukazují, jak bývala ta svatyně loupena [1Kr 14,25–28 až 2Kr 12,18; 16,7–9; 18,14–16], popisují pád Atalie, při čemž chrám je hlavním předmětem. Potom se vypisují příběhy proroků: Eliáše [1Kr 17n; 2Kr 1,2–17], Elizea [2Kr 2,8–15; 13,14–21], Izaiáše [2Kr 19,5 až 20,19]. Dále se vypravuje o opětném vítězství Achabově nad Benadabem [1Kr 20], o jeho tažení proti Ramot Galád [1Kr 22] a o zkažení modloslužby Baalovy skrze Jehu. Činy králů jsou posuzovány hlavně s hlediska, v jakém poměru stáli k chrámové bohoslužbě, zdali se líbili či nelíbili Hospodinu. Severoizraelští králové jsou vesměs odsuzováni jako ti, kteří „činili to, což zlého jest před očima Hospodinovýma“ [1Kr 15,26; 2Kr 17,22; sr. 1Kr 16,13.19], kdežto soud o jižních králích je příznivější [2Kr 18,3n; 22,2] až na to, že se některým vytýkají výsosti [1Kr 15,14; 22,44; 2Kr 12,3], jež nebyly zkaženy. Ale i jižní králové jsou odsuzováni pro modlářství [1Kr 15,3; 2Kr 8,18; 16,3; 21,2]. Přes určitou historickou cenu K. k. nečiní v ohledu chronologie nárok na vědeckou přesnost. Tak na př. údaj o založení chrámu [2Kr 6] se nesrovnává s chronologií doby Soudců a s Pavlovým údajem ve Sk 13,20. Sečtou-li se léta kralování všech králů izraelských a judských, shledá se rozdíl asi 20 let, což se dá snadno vysvětliti tím, že se při častých změnách počítala část roku za celý rok; jsou však některé soudobé události, podle kterých se dají omyly napraviti, jako na př. současná smrt Jehorama a Ochoziáše, činy Jehu a Atalie a j. Je ovšem možno, že celá chronologie sz měla jiný význam než chronologie assyrsko-babylonská. Zvláště častá data, dělitelná čtyřicíti, dávají mnoho podnětů k přemýšlení. Obsah K. k. lze také rozdělit na tři části:

1. Děje Šalomounovy [1Kr 1–11].
2. Děje rozdělených království Izraelského a Judského [1Kr 12–2Kr 17].
3. Děje království Judského po zániku království Izraelského [2Kr 18–25].

Královský zákon, t. j. zákon, jenž byl vydán nebo schválen samým králem [Jk 2,8; Mt 22,39; L 10,26–28]. Někteří vykladači Jk 2,8 chápou výraz „k“. v přeneseném slova smyslu jako nejlepší, nejznamenitější, základní princip života, ač syrský překlad tu má „zákon Boží“.

Království Boží. Základní význam tohoto pojmu je Boží vláda, panování; je to svým původem vlastně jakési abstraktum k větě „Hospodin kraluje“ [Ž 97,1 a j.], kterou je možno přeložit též „Hospodin se ujal vlády“ a po př. i „Hospodin bude kralovat“. K. B. tedy v základu označuje takový stav věcí, v němž Bůh plně a zjevně projevuje svrchovanou moc a autoritu nad člověkem i světem. Protože však podle biblického svědectví Bůh svou královskou vládu uplatňuje tím způsobem, že si uprostřed světa povolává a vede svůj *zvlastní lid a skrze něj ohlašuje své spasení i své soudy nade vším pokolením lidským, může se slovo k. B. státi také označením zvláštní oblasti, jakési říše Boží uprostřed národů, skrze niž Bůh uskutečňuje své plány. Zřetelněji to vyplyne z podrobnějšího výkladu:

1. K. B. ve Starém Zákoně a v židovství. Výraz k. B. se v SZ doslovně nevyskytuje, zato však obraty jako „Hospodinovo jest k.“ [Ž 22,29 sr. 1Pa 29,11]. Je tím vyjádřena svrchovanost a jedinost Hospodinova v protikladu proti pohanskému ctění mnohých božstev, ale také v kritickém odstupu proti staré orientální představě, že pozemský král je zároveň plnomocným zástupcem, ne-li přímo vtělením božstva, jemuž náleží božská pocta a bezvýhradná poddanost. V protikladu k tomu SZ zdůrazňuje, že jediným králem, který má tuto svrchovanost, je sám Hospodin; to je také smyslem té skutečnosti, že se Hospodinu v SZ často přikládá titul král [1S 12,12; Ž 10,16; 47,3; 74,12; 95,3; 98,6; 145,1; Iz 6,5; 33,22; Jr 10,10; Sof 3,15; Za 14,9 a j.]. Stejný smysl mají výpovědi, že Hospodin kraluje nebo bude kralovati [Ex 15,18; Ž 9,8; 47,9; 93,1; 96,10; 97,1; 99,1; 146,10; Iz 24,23; 52,7; Mi 4,7].

Starozákonní svědkové kladou takový důraz na to, že Hospodin jest jediným vskutku svrchovaným králem, že jest jim vážnou otázkou, zda v lidu Hospodinově, v Izraeli, má vůbec nějaké oprávnění instituce pozemského království. To je smyslem známého vypravování, že Samuel přijal přání lidu míti krále s velkými výhradami a výstrahami [1S 8,4–22], to je také připomínáno nejedním výrokem pozdějších proroků [sr. zejména Oz 3,4; 9,15–17; 10,5n; 13,10–11]. Jestliže přesto může král najít své místo v lidu Hospodinově, je to možné jen za toho předpokladu, že přijme na sebe závazky smlouvy, že se podřídí jeho zákonu, bude jednati jako služebník Hospodinův a že se jeho srdce nebude pozdvihovati nad bratří jeho [Dt 17,14–20 sr. 1S 10,25]. Projevovalo se to i tím, že král neměl svémocně a libovolně vykonávati kultické úkony [1S 13,9–14] a že měl poslušně naslouchati hlasům proroků, kteří jej napomínali při jeho uchýlení od cesty smlouvy a zákona [2S 12 sr. i 1Kr 21 a j.]. Králů, kteří by plnili tyto předpoklady, bylo ovšem málo; podle podání sz byl tu však jeden král, který při všech svých nezamlčovaných hříších byl poddán Hospodinu a byl tedy králem podle jeho srdce [1S 13,14]. Tento král, *David, stal se vzorem a mírou všech budoucích králů, návrat Davidův nebo příchod jeho pravého potomka, který bude jako on, stal se vyjádřením naděje v dobách zřetelného odvrácení soudobých králů od cest Hospodinových i v dobách neštěstí a ponížení Izraele.

Zaslíbení pravého Davidovce, pravého krále Izraele podle vůle Hospodinovy se tak stalo významnou složkou *eschatologického.

výhledu starozákonního: sr. Am 9,11; Iz 11, 1nn; Jr 23,5n; Ez 17,22nn; 34,23nn; 37,24nn. Tato očekávaná budoucí postava bude pravým Pomazaným Hospodinovým, který zřídí království podle jeho vůle: tu je kořen *mesiášské naděje [sr. *Kristus *Mesiáš.] V SZ ovšem není ještě plně dojasněno, v jakém poměru je toto království pravého Davidovce, pravého Pomazaného k svrchované a konečné vládě Hospodina samého; u některých proroků a jiných spisů sz [na př. u Oz] je eschatologická naděje, aniž je zřetelně přítomna představa mesiášského krále. Podobně Dn 2,44; 7,18 mluví o k. B., aniž tu je jasné zmínky o postavě zvláštního Pomazaného Hospodinova. Knihy Paralipomenon, zdá se, tuto otázku řeší thesí, že v království Hospodinově a na jeho trůně panuje legitimní Davidovec [1Pa 17,14; 28,5; 29,23; 2Pa 9,8].

Tak se postupně krystalisoval pojem k. B. jakožto souhrnného označení nového stavu věcí, v němž Hospodin vysvobodí svůj lid, dá mu nový řád, ano: v němž promění i řád vesmírný a přivede nové nebe a novou zemi [Iz 65,17; sr. Am 9,13; Iz 7,15.22; 11,6–9, kde jsou některé rysy očekávání návratu ráje, dále sr. Iz 2,4; Mi 4,3; Oz 2,18; Za 9,10, kde je od budoucího pravého vladaře očekáváno zjednání pokoje mezi lidmi, ano i v samém řádu kosmickém]. K. B. se tak stává ústředním výrazem veškeré eschatologické naděje, označením nového věku nejen dějinného, nýbrž i vesmírného, nového, definitivního kroku v dějích Božích s lidmi, konečného stavu plného spasení a pokoje, přemožení všech a všeho, co se brání a překáží plné vládě Boží. V tomto plně eschatologickém smyslu je představy k. Hospodinova užito na př. v knize Danielově [2,44; 3,33; kap. 7, zejména v. 18.].

Na toto eschatologické vyústění sz zvěsti o pravém království Hospodinově navazuje pozdější židovství, zejména také židovství doby nz. Jak v apokalyptickém, tak v rabínském [zákonickém] typu židovství jsou doklady toho, že pojem k. B. je označením plnosti vykupitelské skutečnosti, budoucího definitivního nového věku, i když ovšem rabíni zdůrazňovali, že věrný Izraelec už nyní na sebe může a má bráti „jho k. B.“ tím, že věrně zachovává Zákon. Nevyjadřujeme se arci zcela přesně, když zde mluvíme o k. Božím: poexilní židovstvo vykládalo 3. přikázání v tom smyslu, že vůbec nevyslovovalo slovo Bůh [tím méně jméno Jahve, Hospodin!], aby se nevyskytla možnost bráti toto jméno nadarmo. Místo slova Bůh užívali rozličných náhradních názvů [Jméno, Moc, Příbytek a pod.], z nichž velkého rozšíření nabylo slovo Nebesa. Místo o k. B. se tedy mluvilo o království Nebes čili nebeském; obsahového, významového rozdílu tu však není. — Ani v poexilním židovství nebylo ještě zcela jasné, jaké místo a jakou úlohu má v budoucím k. B. [po př. k. Nebes] mít postava Pomazaného Páně, Mesiáše, i když tato postava je leckdy dosti zdůrazňována [zejména také v podobě očekávání *syna člověka].

2. K. B. v Novém Zákoně. I zběžný pohled do prvních tří [synoptických] evangelií ukáže, že pojem k. B. se zde vyskytuje velice často a má zřejmě veliký význam. Přitom evangelium Mk a L užívá veskrze výrazu k. B., kdežto Mt až na několik výjimek [12,28; 19, 24; 21,31.43] mluví o k. nebeském, při čemž se často výroky jinak úplně shodné liší jen tím, že Mk a L užívají slova k. B., kdežto Mt k. nebeské. Nejpřirozenějším vysvětlením tohoto rozdílu jest, že Mt doslova přeložil aramejská slova, jimiž Ježíš označoval skutečnost k. B., vyhýbaje se po židovském způsobu slovu Bůh, kdežto Mk a L překládali podle smyslu, aby slovu mohli správně rozumět řecky mluvící čtenáři, kteří neznali židovský obyčej nahrazovati slovo Bůh zákrytnými výrazy. Hledat mezi výrazem k. B. a k. nebeské nějaký obsahový, theologický rozdíl je proto málo odůvodněné, ač zatím nedovedeme vysvětlit, proč Mt na čtyřech místech užil výrazu k. Boží.

Je zřejmé, že pojmu k. B. [k. neb.] užívá Ježíš způsobem podmíněným židovským podáním: označuje jím skutečnost plné vykupitelské vlády Boží, očekávanou v budoucnosti, tedy eschatologický nový věk, v němž bude přemoženo všecko, co se Bohu protiví, všechno zlo i hřích, a nastolena vláda pokoje s Bohem, veskrze obnovený a věčný život. Proto Ježíš mluvívá o k. B. v budoucím čase [Mt 8,11, sr. 5,4–9; Mk 14,25], jako o cíli, do něhož se v budoucnosti vejde [Mt 5,20], a spojuje je těsně se „skonáním věku“ [Mt 13,39.40.49; 24,3] a se vzkříšením z mrtvých [Mk 12,25]. Tato konečná, eschatologická skutečnost k. B. je ovšem určena pro tuto zemi a pro všechny její obyvatele, není to pouze nějaká pomyslná, ideová oblast; proto Ježíš může naději k. B. vyjádřit také slovy o zdědění země [Mt 5,5]. Příchod k. B. nelze nijak uspíšit nebo vynutit [Mk 4,28], ano ani vypočítat [Mk 13,32; sr. odmítnutí „znamení“ Mt 16,1–4; L 17,20–24]. Je zcela v ruce Boží, a proto za ně lze jen prosit [Mt 6,10] a je toužebně a bděle, avšak bez výpočtů očekávat [Mk 13,34n; L 12,36n; všechna podobenství Mt 25!]. K. B. je tedy skutečností eschatologickou, t. j. budoucí. Je však příznačné pro zvěst evangelií, že tato budoucnost je bezprostředně blízká. Podle Mt 3,2 vystoupil Jan Křtitel a podle Mk 1,15; Mt 4,17 sám Ježíš s tou základní zvěstí, že se k. B. přiblížilo. Je docela blízko, přede dveřmi [Mk 13,29, sr. Mk 9,1], a tato blízkost je tak naléhavá, že se tím nově osvětluje, ano mění celá situace člověka: odsud se podává základní příkaz činit pokání [Mk 1,15]. Ano — a tu jsme u nejvlastnější osobitosti zvěsti Ježíšovy — k. B. je tak blízko, že už zasahuje do přítomnosti a prosazuje v ní svou moc. Ježíš může říci, že k. B. je „mezi vámi“ [L 17,20], a i jinak o něm může mluvit jako o skutečnosti nějak přítomné [Mt 11,12; mnoho podobenství i jiných výroků Ježíšových je řečeno bez jednoznačného určení časového a tak, že mo

hou být chápány i o přítomnosti k. B.]. Jak tomu rozumět, je patrno z Mk 3,22–27 a zejména z Mt 12,24–29 [zvl. v. 28!]: zásah k. Božího, tedy jeho přítomnost vidí Ježíš v tom, že v jeho mocných činech je zdolávána říše Belzebubova, protiklad k. B. Přiblížení, ano vlom k. B. je tedy dán dílem Ježíšovým. Na otázku, jak tomu rozumět, je jedinou uspokojivou odpovědí: Ježíš si byl vědom, že je skrytě, ale reálně pravým *Mesiášem, který svou osobou a dílem je nositelem k. B. Toto jeho dílo ještě není dovršeno — ještě nezemřel a nevstal — ale už započalo, a proto se ve skrytosti, ale skutečně přiblížilo, ano do našeho věku prolomilo k. B. Lze mluvit o skryté přítomnosti k. B., jež je tajemstvím přístupným jen poslušné víře: to je základní smysl podobenství, shromážděných Mk 4 a Mt 13. Toto „tajemství k. B.“ [Mk 4,11] nerozlučně souvisí s tajemstvím Ježíšovy osoby, s jeho skrytým mesiášstvím, které může býti odhaleno jen aktem vyznávající víry [Mk 8,27nn]. Jinak lze říci: ve zvěsti evangelií bylo veškeré eschatologické očekávání rozhodně a důsledně soustředěno do osoby Mesiáše, který je nositelem a Pánem k. B.; byla tak odstraněna ona neurčitost stran úlohy Mesiášovy v k. B., která je příznačná pro židovství. Tím pak, že Mesiáš je osobně totožný s Ježíšem, jdoucím po této zemi cestou ponížení a utrpení, je eschatologické očekávání k. B. zároveň také aktualisováno, zpřítomněno. Ježíš Kristus [přiměřeněji řečeno: Mesiáš Ježíš] však není ještě u konce své cesty: ještě nezemřel a nevstal, ještě nepřišel v slávě a moci. Proto k. B. ve své plnosti nepřestává být budoucí, nepřestává být předmětem naděje, touhy a modlitebné prosby. V tomto stavu věcí je založena ona zvláštní dvojitost evangelijních výpovědí: k. B. je zároveň přítomné i budoucí; je jistotou i předmětem touhy a naděje, je darem i závazkem. Žádný z obou pólů nelze škrtnout, nemá-li být zvěst evangelií podstatně skreslena.

Jasné postižení této základní povahy zvěsti o k. B. je jakoby klíčem k správnému pochopení důležitých stránek N. Z–a. Porozumíme odsud mnohým podobenstvím Ježíšovým [na př. podobenství o zrnu hořčičném Mk 4,30–32 chce dáti ujištění, že k. B. docela jistě zvítězí, ano, že už nyní mocně působí, i když je navenek nepatrné a neznatelné: je přítomno v prosté, tak velice pozemské, bezmocné, trpící postavě Ježíšově!] ; na tomto základě také porozumíme některým dalším stránkám evangelijního pojetí k. B. Základní skutečností, jíž k. B. zasahuje do přítomnosti, nejsou jen mocné skutky Ježíšova uzdravování, nýbrž i jeho pravomoc odpouštěti hříchy, a obé spolu nerozlučně souvisí [Mk 2,1–12; o odpuštění a odpouštění hříchů sr. Mt 6,12.14; 18,21nn; L 7,47nn]. Blízkost, ano přítomnost k. B. ukládá člověku zcela nové závazky, nebývale přísné, a přece ve světle moci k. B. samozřejmé — to je smysl zejména velké části kázání na hoře [Mt 5–7]. Přiblížení a příchod k. B. v osobě a díle Ježíšově znamená totiž pro nás Boží dar, jeho milost, nezávislou na žádných lidských podmínkách, zároveň je však také základním závazkem celého našeho života.

Ostatní nz spisy užívají slova k. B. poměrně zřídka: vyskytuje se 10× v listech Pavlových, 4× ve Sk a dvakrát ve čtvrtém evangeliu [J 3,3.5]. Souvisí to s tím, že prvotní církev vychází z jistoty, že základní vykupitelská, eschatologická skutečnost se stala skutkem v kříži a vzkříšení Ježíše Krista: přítomný pól tu byl ještě mocněji zdůrazněn než ve zvěsti pozemského Ježíše. Proto výrazu k. B., který je od původu přece jen budoucnostní, bylo méně často užíváno. Eschatologický, budoucnostní obzor se však neztratil. I Pavel mluví o k. B. jako o konečném cíli cesty víry, nejen podle Sk 14,22; 19,8; 28,23, nýbrž i ve svých listech, V nich se 1K 6,9n; 15,50; Ga 5,21; Ef 5,5; 1Te 2,12; 2Te 1,5 zřetelně o k. B. mluví jako o skutečnosti budoucí, kdežto Ř 14,17; 1K 4,20 se spíše vystihuje ráz k. B., jeho „kvalita“ bez zřetele na časové zařazení. Podle Ko 4,11 je k. B. konečným cílem veškeré apoštolovy práce. Zajímavé je, že podle Ko 1,13 [sr. Ef 5,5] se zdá, jako by Pavel rozlišoval mezi k. B. a královstvím Synovým, Kristovým; potvrzovalo by se to i 1K 15,24, kde je řečeno, že na konci dnů Kristus odevzdá království Bohu a Otci. Podle těchto náznaků nikoli docela jednoznačných by k. B. u Pavla označovalo konečný cíl cest Božích, konečnou dokonalost, plnost věčnosti, kdežto království Kristovo přípravný a předběžný stupeň mezi jeho vzkříšením a druhým příchodem, po př. koncem věků. Tato myšlenka snad nějak navazovala na židovské představy, podle nichž království Mesiášovo není ještě posledním stupněm Božího spasitelného jednání. Do království Kristova v tomto užším smyslu nepochybně patří zejména *církev, pospolitost těch, kteří jsou už v této pozemskosti a časnosti dědici k. B. na základě své poslušné víry v Ježíše Krista, jíž jsou vštípeni v jeho tělo. Rozlišení k. B. a k. Kristova pomůže tedy vysvětlit poměr k. B. a církve; obě skutečnosti jsou jistě v těsném vzájemném vztahu, ale nejsou totožné, nýbrž jsou v poměru očekávání a naplnění.

Čtvrtý evangelista, jak už bylo upozorněno, užívá slova k. B. jen dvakrát v těsné blízkosti [3,3.5]. Označuje tím eschatologickou, budoucí, věčnou skutečnost, kterou jinak raději nazývá *životem věčným. Přesto však i J ve velmi důležitém oddíle vystihuje tuto spasitelnou skutečnost pojmem království. Ježíš je nejvyšší radou židovskou u Piláta obžalován [J 18,33–35] a nakonec pod nátlakem [19,12] i odsouzen [19,14–16.19] jako „král židovský“, t. j. jako uchazeč o pozemský trůn Izraele a tedy jako nepřítel politické svrchovanosti římských císařů. Na toto obvinění však Ježíš odpoví způsobem, jímž zřetelně odmítne pomyšlení na pozemskou vládu, vybojovanou ozbrojenou mocí, zároveň se však přizná k ná

roku královskému. Jeho královská hodnost a autorita má arci zcela jiný původ i ráz: není z tohoto světa, nýbrž přímo od Boha, a neuplatňuje se vnější mocí, nýbrž je vládou pravdy, která si vnitřně podmaňuje ty, jimž je dáno slyšet jeho hlas [18,36–37]. Skutečnost, kterou Ježíš přináší, je tedy protějškem všech skutečností a říší pozemských — je to k. B. jakožto souhrn eschatologického spasení nového věku. — V ostatních spisech NZ se toto slovo doslova nevyskytuje, což však neznamená, že se v nich zapomíná na eschatologický obzor křesťanské víry. V epištole Žd je tento obzor většinou chápán jako oblast věčných neviditelných skutečností, přitom však se nezapomíná na budoucí věk [6,5; 9,26], a cíl našich nadějí se nazývá neotřesitelným Královstvím [12,28]. V knize Zj se pak na budoucí, eschatologické dovršení klade zcela zvláštní důraz; vyjadřuje se často pojmem království Kristova neboli Beránkova [Zj 5,10; 11,15; 12,10; 19,6.16; 20,4.6 a j.]. V této poslední knize biblické se tedy znovu ukazuje, jak ústřední místo má v biblické zvěsti pojem království Božího, království Kristova. S.

Krám masný, vlastně trh, kde bylo prodáváno maso, zvěřina i jiné potraviny [1K 10,25].

Království nebeské *Království Boží.

Kramář. Tak překládají Kral. hebr. výraz *k^{e}na'an* [Iz 23,8; Oz 12,7], jejž jinde překládají kupec [Př 31,24; Jb 39,25] anebo *Kananejský [Za 14,21; sr. Mt 21,12n]. Je to potupné označení kočujícího obchodníka, jenž je stavěn do jedné řady s činiteli nepravosti [Sof 1,11]. *Kupec.

Krása [stč. = lesk, světlost, záře]. Tak překládají Kral. několik hebr. výrazů, jež mohou označovati ozdobu a okrasu [Př 20,29; Iz 35,2] nebo lesk, nádheru, vznešenost [Iz 53,2], chloubu [1S 1,19], krásu ženy [Ž 45,12; Iz 3,24; Ez 16,14; Př 31,30; Est 1,11], půvab, spanilost [Ez 23,6.12.23]. Bůh přiodívá krásou krále [Ž 21,6], ale i sebe [Ž 104,1; 145,5]. Izrael měl vyvinutý smysl i pro k. v estetickém slova smyslu, i když jeho pojem k. byl jiný než náš, ale k–u spojoval s Bohem více než ostatní národové [1S 16,18], takže krásný může znamenat také milý Bohu. Ez 28,7 mluví dokonce o k., získané moudrostí. Tytéž výrazy, které na uvedených místech překládají Kral. slovem k., překládají jinde ozdoba [Ez 27,10; Ž 145,12], velebnost [Ž 29,4], čest [Ž 8,6], jasnost [1Pa 16,27], sláva [Ž 149,9; Mi 2,9], slavní, t. j. šlechtici [Iz 5,14] a p.

Krásti. Ve SZ je krádež pokládána za jeden z hlavních hříchů vedle vraždy, cizoložství, křivého svědectví a modlářství [Ex 20,15; Lv 19,11; Dt 5,19; Jr 7,9]. Předmětem krádeže může být všecko: stříbro a zlato [Ex 22,7nn], zvířata [Gn 30,33; Ex 22,1], lidé [Ex 21,16; Dt 24,7], věci proklaté Bohu [Joz 7,11], modly [Gn 31,19.30], slovo Hospodinovo [Jr 23,30]. *Krádež. Zákaz krádeže vychází z příkazu lásky k bližnímu [Ř 13,9; Mt 19,18; Mk 10,19; L 18,20]. Krádež je nelaskavým narušením pospolitosti a zradou společenství [J 12,6; Ef 4,28; 1K 6,10; 1Pt 4,15]. *Zloděj.

Kratochvíliti [Sd 16,25], činiti něco, co vyvolává smích, zábavu. Hebr. výraz překládají Kral. také smáti se [Gn 17,17; 18,12], žertovati [Gn 19,14], pohrávati si [zvl. s ženou Gn 26,8; míti posměch Gn 39,14; lehkost učiniti Gn 39,17; hráti Ex 32,6].

Kráva patřila odedávna k zemědělskému skotu v Egyptě [Gn 41,2] i v Palestině [Gn 32,15; 1S 6,7] a měla významnou úlohu i v kultu [Gn 15,9] při uzavírání smluv, obětech pokojných [Lv 3,1] a očišťovacích [Dt 21,1–9; Nu 19,2.9; Žd 9,13], výjimečně i při oběti zápalné [1S 6,14]. *Jalovice.

Krčmy, tři k., známé ve starověku Tres Tabernae, jež ležely mezi Římem a rynkem Appiovým [Appii Forum] na křižovatce silnice Appiovy s cestou z pobřežního Antium, asi 5 km s. od dnešního městečka Cisterna [Sk 28,15].

Krescens [2Tm 4,10], pomocník Pavlův, který kázal evangelium v Galacii a podle staré tradice založil sbor ve Vienně [v Gallii] a patřil k sedmdesáti učedníkům Ježíšovým.

Kréta, prostorný ostrov ve Středozemním moři na jih od moře Egejského; je podlouhlého tvaru, táhnoucí se od západu k východu v délce 255 km [šířky 12 až 56 km]. Plocha jeho měří přibližně 8600 km^2. Pobřeží má skalnaté, vesměs příkré, přesto na severu s mnoha zátokami, jež tvoří několik dobrých přístavů. Ač půdy většinou hornaté a kopcovité, přece jen měla úrodná údolí s mnohými městy a osadami, jak bylo zjištěno vykopávkami r. 1899n. V terasovitých zahradách byly pěstovány: olivy, réva a jižní ovoce, svatojanský chléb a tabák. Na západní straně byla osada Kydonia, na vých. nedaleko dnešní Kandie leželo město Knossos a Faitos, na j. hlavní město Gortyna. Římané si podrobili K. Není pochyby, že Židé tu byli již velmi záhy ve značném počtu usazeni právě v Gortynu. Ti byli nejspíše také prvními křesťany na K. [Sk 2,11]. O pobytu Pavlově zde je jen zmínka Sk 27,7n, kdy na cestě do Říma se plavil kolem východního předhoří ostrova a byl přinucen přistáti u Lasea. Odtud se chtěli dostati do Fénicé [Sk 27,12], aby tam vyčkali výhodnějšího počasí pro plavbu. Podle Tt 1,5 zanechal Pavel na Krétě svého žáka Tita. V téže epištole činí se zmínka o krétském filosofu a básníku Epimenidovi [kolem 600 př. Kr.], který líčí mrzkosti svých krajanů velmi temnými barvami [Tt 1,12]; i jiní starověcí spisovatelé mluví o Krétských stejně. Podporovali pirátství, takže musili býti podrobeni od Římanů [snad už r. 67 př. Kr.]. Podle tradice byl Titus biskupem v městě Gortynu.

Krétenští, Krétští *Kréta.

Krev jako sídlo a nositelka života měla velkou úlohu v náboženských představách starověkých národů. Nejen že se teplá krev pila

za účelem rozmnožení životní schopnosti, nýbrž i příbuzenství mezi kmeny se dosahovalo požíváním a skrápěním společnou krví buď lidskou anebo některého zvířete, jež bylo považováno za posvátné. Uzavírati smlouvu se hebrejsky říkalo: řezati smlouvu, což patrně znamená, že ti, kteří smlouvu uzavírali, nařízli paži a vytrysklou krev smísili. Krví obětního zvířete bývaly skrápěny současně oltář i obraz božstva. Jako nositelka života měla důležitost i v kultu mrtvých. Odysseus mluví se svými zemřelými druhy, když je oživil krvavými oběťmi [Odyssea IX.]. I Vergil spojuje krvavé oběti s mrtvými. Proto snad byla krev vylévána na zem, aby se vpila do podsvětí, a na oltář, aby vnikla do dutého vnitřku, kde sídleli podzemní bůžkové, kteří snadno mohli být zaměněni s duchy zemřelých. Při vykopávkách v Palestině byly nalezeny svatyně se stružkami, jimiž se patrně nechávala odtékati krev obětovaných zvířat do jeskyně [podsvětí]. Kananejské oltáře byly někdy duté a věřilo se, že jsou osídleny duchy. Stopy tohoto názoru máme na př. i ve Zj 6,9–10, kde se mluví o duších mučedníků, zmordovaných pro slovo Boží a sídlících pod oltářem. Byla-li krev ve spojitosti s kultem mrtvých, pak by mnohé manipulace s krví, dnes nevysvětlitelné, byly pochopitelnější. Skrápění krevní mělo upokojiti duchy, kteří by na př. mohli poškoditi smlouvu, uzavíranou mezi lidmi [sr. Ex 24,8]. Možná, že i potírání veřejí při útěku Izraelců z Egypta mělo co činiti s duchy zemřelých. Snad i obětování nad místem, kde byla nalezena mrtvola člověka, jehož vrah nemohl býti zjištěn [Dt 21,1–9], mělo za účel poskytnouti duchu zabitého elixír životní právě prostřednictvím čerstvé krve.

Ve SZ bylo požívání krve zakázáno [Lv 17,10–12; 7,26; Sk 15,20.29] s tím odůvodněním, že krev je sídlem života a že ji vyhradil Bůh pro bohoslužbu k očišťování viny. Nikde se ovšem nevykládá, proč působí krev očištění a smíření. Ale patrně to souviselo zase s názorem, že krev je nositelkou života a sídlem duše [Gn 9,4; Lv 17,14; Dt 12,23, kde je přímo rovnítko mezi krví a životem]. Tomuto výkladu nebrání žádný případ sz užívání krve: a] skrápění oltáře [Ex 29,16; Lv 3,13] nebo lidu [Ex 24, 6-8]; b] potírání truhly úmluvy, opony stánku a malomocného prstem, namočeným v krvi [Lv 16,14; 4,17; 17,7]; c] vylévání krve před oltářem [Ex 29,12; Lv 8,15]; d] potření rohu oltáře [Lv 4,18], veřejí domu o slavnosti fáze [Ex 12,7.22]; e] skrápění kněží při svěcení [Lv 8,30]. Ovšem, všecky tyto ceremonie mohly míti původně za účel odehnati zlé duchy a odvrátit jejich činnost. Teprve později byl tento starý způsob vpracován mezi nařízení Boží, ovšem jen s jediným odůvodněním: je to vůle Boží. Zdá se, že jak Dt, tak Lv [zvl. 17,10–13] působí stará ceremonie s krví, přejatá ještě z nekulturní minulosti národa, značné rozpaky. Ani Dt ani Lv nedovedou vyložiti působnost krve a odvolávají se jen na Boží rozkaz. N.

V NZ se o k. jen málokdy mluví prostým věcným způsobem, který nemá zvláštního zvěstného či theologického poslání nebo přízvuku [sr. Mk 5,25; L 8,43]. Už tam, kde se o vylévání k–e mluví jako o zjevné vině [Mt 23,30.35; L 11,50; R 3,15], vystupuje do popředí zvěstný motiv Božího hněvu a trestu [sr. Zj 6,10]. Důležité jest, že NZ ve velmi široké míře navazuje na sz náplň a sz souvislosti představy krve. I v NZ je pojímána jako nositelka života, nikoli jako pouhý lhostejný přírodní předmět. V t. zv. „apoštolském dekretu“ je přímo přejat sz zákaz požívati zvířecí k. i maso, z něhož nebyla rituálně korektní porážkou k. vycezena [Sk 15,20.29; 21,25] .Jestliže pak se ve věštbách posledního soudu k. stává symbolickým označením apokalyptických trestů [Sk 2,19.20; Zj 6,12; 8,7; 14,20; 16,3], je to zajisté výrazem obecně lidského pocitu, že zabití člověka, ano v jistém stupni snad i zvířete vylitím krve je cosi děsivého, ale v pozadí onoho symbolického užití jsou i určité sz motivy [k. jako jedna z ran egyptských Zj 11,6 sr. Ex 7,17; Sk 2,19 citují Jl 2,30n]. Nepřímo na sz [Gn 9,4], přímo na židovské užití navazuje NZ tam, kde slov „tělo a k.“ [čili vlastně „maso a k.“] užívá na označení člověka v jeho stvořenosti, pozemskosti, slabosti [Ef 6,12], v jeho neschopnosti ve své zemské podobě vejít do království Božího [1K 15,50], poznat Boha a jeho zjevení [Mt 16,17 sr. Ga 1,16], dát zrod pravému životu v Bohu [sr.J 1,13]. V užití tohoto výrazu Žd 2,14 se ozývá poukaz na účast Ježíše Krista v lidském „těle a k.“ čili na inkarnaci. Týž motiv je také v pozadí slov J 6,53–56: jíst tělo a pít k. Syna člověka znamená věřit v toho, jenž jest Slovem tělem učiněným [J 1,14]; zároveň však tu je i poukaz na Kristovu smrt, jež je základním spasitelným skutkem Božím, i na hod stolu Páně, jímž se stáváme účastníky užitku této smrti. Je tu tedy Janovským způsobem spojeno několik motivů, které jsou jinde v NZ rozloženy na řadu míst.

Významná jsou dále místa, kde se mluví o prolévané krvi proroků, spravedlivých a jiných mučedníků. Toto prolévání krve odedávna je známkou bezbožnosti pokolení lidského [R 3,15 sr. L 13,1], zejména však zatvrzelosti neposlušných představitelů i údů Izraele [Mt 23,30.35; L 11,50n]. Řada těchto obětí pokračuje mučedníky prvokřesťanskými počínaje Štěpánem [Sk 22,20 sr. Sk 7] až po trpitele z knihy Zj [6,10; 16,6; 17,6; 18,24; 19,2.13]. Uprostřed ovšem stojí postava Ježíše Krista, jehož nevinnou k. svou zradou prolil Jidáš [Mt 27,4 sr. v. 6.8; Sk 1,19] a kterou na sebe přivolal lid izraelský [Mt 27,25]. I jinde je odpovědnost za něčí smrt tělesnou i duchovní vyjadřována obratem o krvi přivoláváné na vlastní hlavu: Sk 18,6; 20,26 sr. Sk 5,28. Tu už je také naznačeno, že k. Ježíše Krista nebyla pouhou krví mučednickou, nýbrž má hlubší význam. Je to k., jíž si Kristus dobyl svou církev [Sk 20,28], k. smlouvy,

kterou vylil za mnohé na odpuštění hříchů [Mt 26,28]. Krví Kristovou se zde a v jiných nz výrocích míní událost jeho smrti, kterou dobrovolně podstoupil, nikoli nějaká tajemně působící látka. Výraz k. Kristova je svým obsahem velmi blízký slovu *kříž Kristův, s nímž je ostatně výslovně spojen Ko 1,20. Užití konkrétního obrazu vylití k. však zvlášť jasně zdůrazňuje dobrovolnost smrti Kristovy, jeho aktivnost i ve smrti [sr. Sk 20,28; Ko 1,20; Žd 9,12; 13,12], Dále pak je tímto obrazem podtrženo, že smrt Kristova přichází k dobru všem věřícím. Obrazem očištění krví Kristovou [Žd 9,14; 1J 1,7], vykoupení [Ef 1,7; 1Pt 1,19; Zj 1,5], smíření [Ko 1,20], ospravedlnění [Ř 5,9], smírčího prostředku [Ř 3,25] v k. Kristově i obrazem vyprání rouch v krvi Beránkově [Zj 7,14, sr. Zj 1,5; 5,9] se vyjadřuje přítomný dosah a užitek jeho smrti pro vztah věřících k Bohu a pro jejich život. Mluví-li se pak o pokropení krví Kristovou [Žd 12,24; 1Pt 1,2], je tím naznačeno, že jeho smrt je viděna v souvislosti se sz oběťmi, zejména s obětí přiuzavření smlouvy Ex 24,3–8; na toto místo zřetelně navazuje i výrok při poslední večeři Mk 14,24 par. Souvislost se dnem smíření, při němž byla jedinkrát za rok vnášena k. obětních zvířat za oponu do svatyně svatých a kropena na truhlu smlouvy na znamení odpuštění hříchů Izraele, je jasně naznačena Ř 3,25: vyskytuje se tu totiž výraz „smírčí prostředek v jeho krvi“ [viz Žilkův překlad], označující původně víko truhly smlouvy. Den smíření je pravděpodobně i v pozadí Ko 1,20. Zvláště jasně je souvislost vylité krve Kristovy s krví obětí staré smlouvy vyslovena Žd 9,7.12–14.19–22.25; 10,4.19.29. V Žd 9,22 je vyslovena zásada, že se odpuštění hříchů neděje bez vylití krve. Smysl všeho toho pochopíme, uvědomíme-li si, že v celé epištole Žd je dílo Kristovo, ústředně jeho smrt, chápáno jako dovršení a zároveň ovšem ukončení kultu staré smlouvy, zejména obětí, jimiž byl podle ustanovení Božího znovuzřizován pokojný poměr mezi Hospodinem a jeho hřešícím lidem.

Úhrnem tedy k. Kristova označuje jeho smrt v jejím spasitelném, obětním, hřích zahlazujícím, smírčím významu a účinku. Už podání o poslední *večeři [Mk 14,24 par.] ukazuje, že podíl na tomto účinku smrti Kristovy je dáván účastí na jeho stolu. Totéž vyjadřuje Pavel slovy, že kalich stolu Páně je společností čili obecenstvím krve Kristovy [1K 10,16], Ani zde nejde o k. jako o nějakou nebeskou látku, neuvažuje se tu o poměru nějaké takové nebeské látky k látce pozemské, totiž k vínu. Apoštol chce vyjádřit mnohem prostší myšlenku, že akt společného stolování s Kristem dává účast na užitku jeho smrti. Podobně i slova o jedení těla a pití k. Syna člověka [J 6,53–56] mají na mysli takovou účast u stolu Páně, při níž je opravdovou vírou [v. 47.64] přijímán spasitelný účinek jeho smrti. Ve spisech Janových pojem krve [Kristovy] má vůbec zvlášť úzký vztah ke svátosti stolu Páně: na ni chce pravděpodobně ukázat vypravování o krvi vyšlé z probodeného boku Kristova [J 19,34] i výrok o Kristu přicházejícím skrze k. [1J 5,6.8].

Na obou místech voda pravděpodobně označuje druhou svátost, totiž křest, zmínka o Duchu 1J 5,6.8 pak patrně chce naznačit, že svátosti nepůsobí s mechanickou zázračností, nýbrž toliko ve spojení se svrchovaným a svobodným vanutím Ducha [sr. J 3,8]. Oddíl 1J 5,6.8 je ovšem v tomto smyslu průhledný jen, víme-li, že věta ve v. 7b–8a je pozdní vsuvkou do původního textu; viz Žilkův překlad. S.

Krhavý, kalných očí. Tak překládají Kral. hebr. *dak,* jež jiní překládají krátkozraký, postižený bělmem. Doslovný význam hebr. výrazu podle slovníku je zakrslý, scvrklý, zchřadlý [Lv 21,20].

Krispus, správce židovské synagogy v Korintě [Sk 18,8], jeden z mála korintských věřících, které pokřtil sám Pavel [1K 1,14]. Podle pověsti stal se později biskupem v Aegeji.

Kristus je přepis řeckého *Christos,* což je překlad hebr. *mášíach* [aram. *mᵉšíchá* = *Mesiáš, Pomazaný]. Byl to přívlastek izraelských *králů [1S 24,7 a j.], také *kněží [sr. Lv 4,3.16]. V souvislosti s poznáním nedokonalosti, neuspokojivosti, ano často zvrácenosti pozemského *království se přívlastek Pomazaný [Mašiah] počal přesunovati na očekávaného budoucího pravého krále, který měl ve službě Hospodinově znovuzříditi i vnitřně obnoviti pospolitost Izraele a zároveň přivoditi nový věk v celém vztahu Boha k člověku, ano v celém charakteru kosmu. Slovo Pomazaný se tak stávalo názvem pro postavu eschatologického spasitele, který byl zejména v pozdějším židovství předmětem nadějného očekávání. Povaha tohoto eschatologického vykupitele, jeho vztah k Izraeli i k Hospodinu, jeho úloha při uvedení nového věku nebyla dlouho vyjasněna a představy o tom nebyly sjednoceny. Základní proud těchto představ a očekávání spojoval postavu Mesiášovu velmi úzce nejen s existencí lidu izraelského, nýbrž i s jeho pozemským, politickým zřízením: Mesiáš byl osvoboditelský král, od kterého se často čekalo, že nejen vysvobodí Izraele z cizovlády, nýbrž také podrobí vyvolenému lidu ostatní národy. Podobným způsobem je postava Mesiášova chápána na př. v t. zv. Žalmech Šalomounových z I. stol. před Kr., a tyto představy a naděje byly zřejmě v židovstvu doby novozákonní značně živé. Nebyly ovšem jediné. Vždyť přece už sz proroci mluvívají o tichém králi, který přinese pokoj [Za 9,9n], a vyvýšenost Siona očekávají od vnitřní přitažlivosti a pokojné vlády slova Hospodinova [Iz 2,2–4]. Očekávání vykupitelské postavy má v SZ ještě jiné linie. V knize Dn [kap. 7] je očekávání *království Božího vyjádřeno postavou *Syna člověka, který je zosobněním, ale také vládcem budoucího věku, v němž bude člověčenstvo vykoupeno ze svých běd a vin. Zde navazují naděje některých židovských apokalyptiků,

kteří postavou Syna člověka zvěstují očekávání budoucího vykoupení. V této postavě ustupují úzce izraelské a pozemské rysy do pozadí, převládá tu očekávání universální, vztahující se k obecné bídě života lidského. *Syn člověka je tedy také svého druhu mesiášskou postavou, zbavenou však z velké míry pozemských a zejména politických rysů. Konečně SZ zná ještě třetí typ vykupitelské postavy: je to *Služebník Hospodinův [Iz 42,1nn; 49,1nn; 53 a j.]. Tato postava je zajisté obestřena jistou záhadností; do jisté míry má snad zosobňovat úděl a život celku Izraele, aspoň Izraele pravého, zároveň však poukazuje na pravého představitele a panovníka tohoto pravého Izraele, který nebude pozemsky vládnout, nýbrž sloužit až do oběti života. I Služebník je tedy postava mesiášská, arci zcela zvláštního druhu. V židovství doby novozákonní tento typ mesiášské naděje byl, zdá se, zastoupen nejslaběji, ač se docela neztratilo vědomí, že Iz 53 mluví o Mesiášovi. Jsou náznaky ještě jiných představ mesiášských, na př. o Mesiáši z rodu Efraimova [synu Josefovu — severoizraelská tradice?], o kterém někteří rabíni zaznamenávají očekávání, že bude trpět a zemře. V celku jsou tedy v době novozákonní mesiášské představy židovské značně rozmanité, nejednotné a neujasněné. Nejvíce však patrně převládalo očekávání silně pozemského, bezprostředně politického rázu: naděje, že Hospodin pošle vojevůdce a panovníka, podepřeného zázračnými silami božskými, který vysvobodí Izraele a znovuzřídí jeho království, tak jako to kdysi učinili *Makkabejští.

Vzhledem k tomuto stavu věcí není překvapující, že podle podání evangelií byl Ježíš velice zdrželivý s prohlašováním svého mesiášství. Dával přednost tomu, že o sobě užíval slova *Syn člověka [sr. Mk 2,10; 2,28; 8,31.38; 9,9.12.31; 10,33.45; 13,26 a j.]. Toto slovo se hodilo ze dvou důvodů: nebylo v židovské apokalyptické tradici přetíženo pozemským [politickým] obsahem, nýbrž naopak označovalo universálního, od Boha s nebe seslaného vykupitele; a za druhé základní význam tohoto slova vlastně byl prostě: člověk; bylo tedy obestřeno jistou záhadností a hodilo se dobře k vyjádření docela zvláštního Ježíšova vědomí o vlastním poslání: Ježíš jest pravý Syn, který je poslán k nastolení nového věku království Božího, ale přišel v pokoře a poníženosti, navenek nepozorovatelně, s úkolem, aby trpěl a tím člověka vykoupil. Teprve v budoucnosti, při druhém příchodu, má se ukázati v slávě. Právě s pojmem Syn člověka spojuje Ježíš své poslání trpěti [Mk 8,31; 9,31; 10,33.45]; zdá se, že s tímto pojmem sloučil sz podání o trpícím *Služebníku. S.

Pro Ježíšovo vědomí o vlastním poslání bylo příznačné, že svou hodnost nerozhlašoval, nýbrž skrýval, a zapovídal o ní mluvit [Mk 1,43–44; 8,30; Mt 9,30 a j.]; i toto „mesiášské tajemství“ je výrazem toho, že za svého pozemského pobytu má posláni trpěti.

Titul Mesiáš, obvykle spojovaný s vladařskou slávou a mocí, Ježíš sám nevyslovil, ale když jej ve svém vyznání vyslovil Šimon Petr [Mk 8,27n a par.], také jej neodmítl. I před veleknězem se přiznal k své mesiášské hodnosti, arci tak, že hned Mesiáše ztotožnil s přicházejícím nebeským Synem člověka [Mk 14,62]. Neodmítl tento titul proto, že přes své zatížení mnohým nepochopením přece jen nejobsáhleji vyjadřoval naději dovršení spasitelského jednání Božího s Izraelem, naplnění a převýšení staré *smlouvy. Ano, jest Mesiášem — ale Mesiášem pravým, lišícím se od obvyklých mesiášských představ. Jeho poslání jest nastoliti nový svět království Božího nikoli vnějším, mocenským přemožením říší tohoto světa, nýbrž obětí svého života a přemožením smrti, *křížem a vzkříšením. Ježíšovo přiznání k mesiášství i mesiášské vyznání církve tedy znamená, že dosavadní roztříštěné a všelijak neujasněné mesiášské představy byly sjednoceny a zároveň očištěny od rozmanitých příliš pozemských představ. Pojem mesiášství tím nabyl podstatně nové podoby: naplnění v Ježíši znamená zároveň přetvoření všeho, co bylo zřejmé v SZ i v pozdějším židovství. Všecko ukazuje k tomu, že titul K. [Mesiáš] byl s postavou Ježíšovou nerozlučitelně spojen v souvislosti se *vzkříšením Ježíšovým [Sk 2,36 sr. Ř 1,4]. Vzkříšení je ospravedlněním Ježíše [1Tm 3,16], důkazem oprávněnosti jeho mesiášského nároku, středem jeho vykupitelského díla. Vzkříšený Ježíš je tedy Mesiášem Izraele, nositelem a dárcem království Božího, zárukou nového světa, jejž nastolí při svém druhém příchodu, Pánem těch, kteří v něho věří, jej očekávají a v něm žijí.

Titul Mesiáš neboli v řeckém překladu: Kristus se takto stal ústředním nositelem všech výpovědí o tajemství osoby i poslání Ježíše. Zkratkovým výrazem víry ve vykupitelské poslání a božskou povahu osoby Ježíšovy bylo, že už v NZ je mu titul Mesiáš neboli K. přikládán s takovou pravidelností a samozřejmostí, že se spojení Ježíš K. nebo [patrně původnější pořadí] K. Ježíš rychle stalo jakoby jednotným jménem. Je zřejmé, že na př. apoštol Pavel je si ještě dobře vědom toho, že K. je vlastně titul [na př.Ř 9,5; 1K 1,23; sr. ještě 1J 5,1 a vůbec spisy Janovské — na př. J 1,20; 3,28; 7,26; 20,31n], ale zejména ve sborech mluvících řecky se toto povědomí o titulové funkci slova K. tak rychle ztrácelo, že pro vyjádření hodnosti a poslání Ježíše Krista byly zaváděny jiné tituly: *Pán, *Syn Boží, *Slovo [Logos] J 1,1–14, *Spasitel a j. Jejich soubor tvoří názvosloví nz christologie. Na dvou místech NZ [J 1,42; 4,25] se objevuje titul Mašiah v řeckém přepisu, *Messias,* k čemu je připojen překlad *Christos* = Pomazaný.

Viz také články: *Ježíš, *Mesiáš, *Syn člověka.

Formule „v Kristu Ježíši“ [*Ježíš], pocházející nejspíše od Pavla [svatí v Kristu F 1,1; bratří v Pánu F 1,14, mrtví V Kristu

1Te 4,16; býti v Kristu Ř 8,1; mluviti v Kristu Ř 9,1; radovati se v Pánu F 3,1; choditi v Kristu Ko 2,6; život v Kristu 2Tm 1,1; práce v Pánu 1K 9,1; cesty v Kristu 1K 4,17; sbory v Kristu Ga 1,22 atd.], byla a je různě vykládána. Jedni se domnívají, že jde o přebývání v duchovním ovzduší oslaveného Krista, druzí vycházejí z Pavlovy představy Krista jako universální osobnosti, mystického těla Kristova, ale brání se mystickým představám helenismu. Nejpravděpodobnější je, že tu v pozadí stojí představy prvního a druhého Adama, z nichž každý byl tvůrcem určitého řádu: první řádu smrti, druhý řádu života; oblasti smrti, těla [2K 10,3; Ga 2,20], zákona [Ř 3,19], a v oblasti ducha [Ř 8,8n], u víře [sr. 1K 15,22. 45–49; Ř 5,12–21]. Křtem se dostávají věřící z oblasti hříchu a smrti do oblasti spravedlnosti a života. Pak žije také Kristus ve věřících [Ř 8,10; Ga 2,20; Ko 1,27], aby v nich byl formován [Ga 4,19] skrze utrpení [2K 1,5; 4,10; Ko 1,24].

Krkavec. *Havran.

Krokev [= krovní trámec]. 1Kr 6,9.

Kronika. Záznamy královských kronikářů o důležitých událostech říší [doslova: události dnů Ezd 4,15; Est 2,23; 6,1]. I králové izraelští a judští měli své kronikáře [1Kr 14,19.29].

Kropiti *Oběť, *Krev.

Krotce, krotkost, krotký. Stč. = mírnost. Achab chodil krotce, když uslyšel proroctví Eliášovo o svém domě [1Kr 21,27]. Totéž slovo překládají Kral. „tiše“ [Iz 8,6], „poznenáhlu“ [Gn 33,14], „pěkně“ [2S 18,5]. Krotkost ve smyslu mírnost, klidnost, tichost, trpělivost „činí přítrž hříchům“ [Kaz 10,4]. V hebr. je užito výrazu, jenž znamená zdraví, lék [Př 14,30; 15,4]. V NZ se těmito výrazy překládá [Ga 5,22; Ko 3,12; Jk 3,13; 1Pt 3,4] řecký kořen, který je jinde překládán slovem tichý, tichost [Mt 5,5; 11,29; 21,5; 1K 4,21; 2K 10,1; Ga 6,1; Ef 4,2; 2Tm 2,25; Tt 3,2; Jk 1,21; 1Pt 3,16]. Míní se tu mírnost, přátelskost, laskavost, jež pocházejí z Ducha sv. [Ga 5,22].

Kroupy z ječných zrn [2S 17,19.28] byly nalezeny při vykopávkách v Palestině. O jejich výrobě nás poučuje Př 27,22. Podle starověké představy má Bůh uloženy ledové kroupy ve zvláštních nebeských komorách [Jb 38,32; Ž 78,47n; Zj 16,21]. Mezi prosincem a dubnem se dostavuje dodnes krupobití i v Egyptě [Ex 9,22–25], častěji však v Palestině [Joz 10,11; Ag 2,18].

Krt [Iz 2,20–21]. Jde tu patrně o druh krysy [Spalax typhlus], nikoli o našeho krtka [lat. Talpa], jenž se v Palestině nevyskytuje. Prorok chce říci, že lidé na útěku před Bohem své drahocenné modly odhodí do jakési díry, jen aby se co nejrychleji dostali do slují. Nejde tu o klanění krtům a netopýrům, jak by se mohlo soudit z překladu Kralických.

Krtice. Nečisté zvíře, snad spíše chameleon [Lv 11,30]. Jinde tentýž hebr. výraz překládají Kral. labuť [Dt 14,16], jinde porfirián [Lv 11,18]. Slovníky navrhují překládat „sova“.

Krumpéř, stč. vyšívač [Ex 38,23]. Krumpéřský = vyšívaný [Ex 28,39; 36,37], krumpování = vyšívání [Ez 27,7.24], krumpovaný = vyšívaný [Sd 5,30; Ž 45,15; Ez 16,10.18; 26,16].

Krupobití *Kroupy.

Krvesmilstvo, pohlavní styk s nejbližším příbuzným nebo s dobytčetem [Lv 20], zvrácenost pohanů, kterou SZ přísně zakazuje [Lv 18,2.23n], ježto souvisela s pohanskými kulty.

Krvotok. Menstruace kulticky znečišťovala na sedm dní nejen ženu, ale vše, čeho se dotkla [Gn 31,35; Lv 15,19–23; 20,18]. Žena, jež trpěla chorobným krvotokem, byla kulticky nečistá po dobu své nemoci. Po uzdravení musela obětovat dvě hrdličky nebo holubičky [Lv 15,25–30]. Odtud si vysvětlíme, proč se žena, jež se tajně dotkla Ježíše, tak ulekla, když byla prozrazena [Mk 5,25–34].

Křehař [Lv 11,17; Dt 14,17], kulticky nečistý pták, snad kormoran [*Phalacrocorax carbo*] z rodu pelikánů, avšak bez vaku pod zobákem. Byl v Palestině velmi rozšířen na pobřeží Středozemního moře a u jezera Genezaretského.

Křepčiti ve smyslu rychle, čile vyběhnouti [Jr 46,9].

Křepelka [Goturnix Dactylisonans], stěhovavý pták, přicházející do Palestiny z jihu uprostřed března a táhnoucí v zimě opět na jih. Umí rychle létat a dobře využívá větru k svému letu. Vane-li odporný vítr, brzy se unaví a často v houfech padá omráčen k zemi, takže může být snadno chycen [Ex 16,12n; Nu 11,31–34; Ž 78,26–31]. Zabité křepelky možno sušit na slunci do zásoby [Nu 11,32], tak jako Egypťané sušili ryby.

Křest je slovo v češtině souvisící se slovesem křtíti; obě tato slova jsou odvozena od slova *Kristus. Řecké *baptisma* však souvisí se slovesem značícím ponořiti *[baptizein, baptein]* s významem mnohem širším: „smýti, omýti“ buď celé tělo nebo aspoň část, buď ponořením anebo politím či omočením [J 13,26; Zj 19,13; Mk 7,4; L 11,38; v řeckém textu je ve všech těchto případech užito téhož *baptizein* nebo *baptein.*] V době Ježíšově byli pravděpodobně ti, kdo z pohanství přestupovali k židovství, obecně podrobováni obřadné očistné koupeli čili „křtění“. Tento židovský „křest“ byl udílen všem k židovství přistupujícím, mužům i ženám; muži se mimo to podrobovali ještě obřízce. Podstatné jméno k. znamená: 1. židovské ceremoniální omývání [sr. Ex 29,4; 30,20; 40,12; Lv 16,26.28; 17,15; 2Kr 5,14; Mk 7 3–4; Žd 9,10; 6,2]; 2. v přeneseném smyslu: utrpení, neštěstí [Mk 10,38; L 12,50]; 3. křesťanský obřad připojení k lidu, který zdědí království Boží, neboli přijetí do církve.

1. Křest Janův na odpuštění hříchů [Mk 1,4; Mt 3,1; J 1,33], t. j. akt veřejného vyznání hříchů a znamení vnitřního pokání na straně lidí a odpuštění na straně Boží. Jan sám pova

žoval své křtění za předběžné [Mk 1,8]; jeho křest měl povahu předobrazu budoucí skutečnosti království Božího, pro něž připravoval; měl tedy smysl eschatologický [L 3,7]. Podle Sk 18,25; 19,1–7 byl k. Janův i po jeho smrti dále prováděn v kruzích, kde byl Mesiáš teprve v budoucnosti očekáván.

2. Ježíš přijal křest z rukou Janových [Mk 1,9] na znamení solidarity s hříšníky, ale sám nekřtil [J 4,2]. Toto je jediná zmínka o tom, že učedníci Ježíšovi ještě za jeho pozemského života křtili. Jinak nikde, ani na př. při vyslání dvanácti a později sedmdesáti nečteme o tom, že by jim bylo přikázáno křtíti. Teprve zmrtvýchvstalý Kristus dává rozkaz ke křtění [Mt 28,19].

3. V nejstarší církvi [po seslání Ducha sv.] se křest rychle stává samozřejmým a pro církev Kristovu příznačným vstupním ritem. Má zajisté obdoby v židovských, ano i pohanských očistných koupelích, přesto však má povahu zcela svéráznou, ano jedinečnou, protože je těsně spjat s jedinečnou skutečností smrti a vzkříšení Ježíše Krista. Ukazuje to i nejstarší křestní formule, jíž patrně nejsou slova „ve jméno Otce i Syna i Ducha svatého“, nýbrž slova „ve jméno Ježíše Krista“, sr. Sk 2,38; 8,16; 10,48; 19,5; 1K 1,13.15. Tato formule, vyslovuje, že se křesťan stává majetkem Kristovým, že byl včleněn či vštípen v Krista [proto „ve jméno“, nikoli „ve jménu“] jako roub do vinného kmene a že tedy má možnost i závazek „choditi v novotě života“ [Ř 6,4]. Křest byl obvyklým způsobem přijetí do křesťanské církve za plnoprávného člena [1K 12,13; Ga 3,27; Sk 2,37.38]. Jako v židovské koupeli proselytů, byly křtěny i ženy [Sk 8,12]; na rozdíl od židovství však křest bez obřízky stačil i mužům, kteří se připojovali k církvi z pohanství: to je asi nejkonkrétnější smysl věty, že „v Kristu Ježíši není muž ani žena“ [Ga 3,28]. Se křtem bývalo spojeno vylití Ducha sv. [Sk 9,17; 22,16; ale sr. Sk 8,16–17] anebo křest následoval, když byla zřejmá přítomnost Ducha sv. [Sk 10,47; 11,15–18]. Pavel sám přenechával křtění jiným [1K 1,14–17; Sk 16,15.33].

Předpokladem křtu bylo jednak pokání, jednak vyznání, že Ježíš je Kristus Pán. Křtilo se obvykle ponořením, když bylo po ruce dostatek vody. Smyslem křtu je účast na spasitelném dění Božím, t. j. na smrti a vzkříšení Ježíše Krista. Je to chápáno tak realisticky, že apoštol mluví přímo o tom, že jsme byli skrze k. pohřbeni v Kristovu smrt [Ř 6,4; sr. Ko 2,12]. K. je tedy radikálním přeryvem v životě: byli jsme obmyti od svých poskvrn [1K 6,11], a proto ovšem jsme zavázáni chodit v novotě života [Ř 6,4; sr. 1Pt 3,21–4,3]. Tato účast na osobě a díle Kristově může býti rozváděna a osvětlována různým způsobem. K. poskytuje odpuštění hříchů [Sk 2,38; sr. Žd 10,22; 1Pt 3,21], ano působí znovuzrození [Tt 3,5; J 3,5]. S důrazem na jinou stránku věci se říká, že jsme křtem přivtělováni do těla

Kristova [1K 12,13; Ga 3,27; Ko 3,10–11; sr. Ef 4,5].

V 1K 15,29 mluví Pavel o osobách, jež se dávají křtíti ve prospěch mrtvých, kteří nebyli pokřtěni. Patrně je to zvyk, který se dostával do církve z řeckých mystérií. Pavel jej nevyvrací, ale také neschvaluje. Počítá s tímto zvykem a užívá ho jako argumentu proti těm, kteří nevěří ve zmrtvýchvstání.

4. Křest dítek nemá v NZ výslovně zmínky. Zprávy o křtu dítek máme teprve z 2. století po Kr., což je docela přirozené, protože křesťanství se z počátku obracelo jen na dospělé, ne na děti. Avšak křest a obřízka stály pro Pavla ve velmi těsné paralele [Ko 2,11n]. I děti byly pokládány za svaté, t. j. za účastny smlouvy Boží [1K 7,14;] na podkladě víry rodičů. Bohužel nevíme, měla-li Lydia, jež byla pokřtěna „s celým domem svým“, nějaké děti. Stejně to nevíme o strážném ve Filippis [Sk 16,33], Křesťanská svoboda i zde musí býti spojena s křesťanskou úctou k přesvědčení druhých. × ×

Křesťan, odvozeno nikoli od „křest, křtíti“, nýbrž od Kristus, od něhož je odvozeno i slovo *křest. Proto řecky k. je *christianos.* Dobře Hus poznamenává: „Protože my po něm [Kristu] sloveme kristiani, křesťané česky, neb jsme od něho zmazáni Duchem svatým, ač jeho v Božiem přikázaní následujeme... Každý křesťan že vzal na křtu jméno Kristovo a přisáhl, aby jeho následoval v dobrém, nenásleduje-li ho, tedy nadarmo jméno křesťanské od Krista vzal“ [ve Výkladu Desatera kap. 36] ... „Jako v latině a Christo Christiani, non a baptismo Baptismiani dicuntur, též Němci von Christo Christen se jmenují, ne von der Tauf „Taufer“, tak také i v české řeči v zákoně Páně od Krista Kristianové by se měli vykládati, aby také jméno svého náboženství od původu a od Pána svého měli. „Kristian“ je ten, kterýž Ducha Kristova a pomazání od něho má a kterýž je skutečný následovník Pána svého, Pána Krista“ [V. Philomathes]. „Křesťané šlovou od Krista, jako by se pravilo Kristiané..., z čehož půjde, že křesťan ve jménu Kristovu pokřtěný a v něj, jako v svůj kmen vštípený, má po křesťansku, totiž kristovsku živ býti, z něhož život svůj a formu života i sílu bere“ [J. A. Komenský v Umění kazatelském, 2. vyd., str. 11 a 12].

Jméno „k.“ se po prvé vyskytlo v Antiochii Syrské [Sk 11,26] někdy ve 40. letech I. století. Byla to patrně přezdívka, kterou pohanské okolí označilo vyznavače Kristovy. K-é se mezi sebou nazývali bratřími [Sk 15,1.23; 1K 7,12], učedníky [Sk 9,26; 11,29], věřícími [Sk 5,14], svatými [Ř 8,27; 15,25]. Židé je nazývali posměšně „Nazarejští“, „Galilejští“, narážejíce tak na průpovídku, že „z Nazaretu nemůže nic dobrého býti“. V NZ je jméno k. pouze třikrát [Sk 11,26; 26,28 a 1Pt 4,16]. Antiochijští obyvatelé byli pověstní vtipkařením a pohotovostí k ražení přezdívek.

Zdá se, že věřící v Krista se častěji označovali jako k-é teprve v polovici 2. stol., a to hlavně v apologetických spisech, určených pohanům. Tacitus však připomíná, že lid v Římě už v době Neronově tak nazýval vyznavače Kristovy. I to potvrzuje údaj NZ, že jméno k. bylo původně vytvořeno a užíváno nekřesťany.

Křičeti, hlasitě volati [Joz 6,16], často ve smyslu volati o pomoc k Bohu [Kraličtí mají většinou „volati“ Ex 22,22n; Sd 3,9.15; 4,3; 6,6n], tedy: úpěnlivě se modliti [Ž 3,5; 17,6; 86,3; 88,2n. 14] v důvěře, že Bůh na takový „křik“ odpoví [Ž 4,4; 16,6; 22,25; 27,7; 28,1; 31,23]. Ovšem, Bůh také nemusí odpovídat [Ž 22,3; Jr 11,11; Mi 3,4; Za 7,13], což je znamením jeho soudu. Křik měl význam i v kultickém životě starověku. Zaklínání duchů se dalo křikem — patrně vykřikováním určitých formulí [sr. 1Kr 18,27] — ale i démoni se projevovali křikem [sr. Mk 1,26; 3,11; 5,5; Sk 8,7]. Snad s tímto pojetím souvisí i předpověď Iz 42,2, že „Mesiáš nebude křičeti, ani slyšán bude hlas jeho“. V křiku těch, kteří byli posedlí nečistými duchy, je snad možno pomýšleti na zaklínací formule, jimiž měl být odehnán Ježíš, jenž přišel, aby kazil skutky ďáblovy [L 4,41]. V kral. překladu ovšem je většinou sloveso „křičeti“ nahrazeno zmíněným „volati“ tam, kde jde o zoufalé dovolávání se pomoci Ježíšovy [Mt 9,27; 20,30n; 15,22n; Mk 9,24. Naproti tomu Mt 14,26.30; Mk 6,49 Kraličtí překládají „křičeti“]. Ani Ježíš Kralickým „nekřičí“, ale „volá hlasem velikým“ [Mt 27,50], když se obrací na Otce v posledním okamžiku života [sr. L 23,46, kde je ovšem jiný řecký podklad; Iz 42,2; v jiné souvislosti J 11, 43; 7,28; 12,44; Mt 12,19]. Také děti a kamení Kralickým v radosti nad příchodem Ježíšovým nekřičí, ale volají [L 19,40; J 12,13], ale nepřátelé Ježíšovi křičí [Mt 27,23; L 23,18; J 18,40; 19,6.15].

Ve většině těchto míst je v řeckém textu sloveso, znamenající „křičeti“. Kraličtí činí pečlivý rozdíl mezi voláním víry a křikem nevěry [Sk 7,57; 19,28.32; 21,28.36]. Jen v rozčilení i Pavel a Barnabáš Kralickým křičí [Sk 14,14], ale dívka „s duchem věštím“ volá [Sk 16,17]. Ale anděla nechávají Kraličtí křičet, když ohlašuje vykonání Božího soudu [Zj 18,2] nebo Boží rozkaz [Zj 19,17]. Jinak však i andělé Kralickým volají [Zj 10,3]. Zadržená mzda dělníků křičí k nebi [Jk 5,4]. Ti, kteří přijali Ducha svatého, jenž je ujišťuje, že jsou syny Božími, Kralickým nekřičí, ale volají: Abba, Otče! [Ř 8,15; Ga 4,6], ačkoli v řečtině je sloveso křičeti [snad ve smyslu: oznamovati, zvěstovati].

Křídlo. Většinou v obvyklém slova smyslu [křídla ptáků Jb 39,13; cherubínů Ex 25,20], v přeneseném slova smyslu: ochrana [Ž 17,8; 61,5; 91,4; Mt 23,37], symbol rychlosti [Ž 139,9; Ez 1,6; Oz 4,19; Zj 12,14]. Ag 2,13 mluví Kraličtí o křídlu sukně [1S 15,27: křídlo pláště; 1S 24,5 kus pláště; Za 8,23: podolek] ve smyslu cíp.

Křik. Většinou v obvyklém slova smyslu buď jako úzkostlivé volání, nářek [Ex 3,7; 6,5; Neh 9,9; Jb 34,28; Ž 9,13; Iz 65,19] nebo válečný křik [Ex 32,18; Joz 6,5]. V NZ se mluví o k. Ježíšově na kříži [Žd 5,7] a o odstranění k. [= lkání] v Novém Jerusalemě. U Mt 26,5; Mk 14,2 je k. míněna vzpoura. K. v Ef 4,31 znamená vzrušenou, hlučnou hádku, v 1Tm 6,20 jde o prázdné řeči [slovník Bauerův: „zbožný žvást“, sr. 2Tm 2,16]. *Křičeti.

Křikání. Stč. = křik, rozkřikování [Jb 39,7].

Křísiti mrtvé. Že Bůh má moc k. m., je přesvědčením celého Písma sv. [Ez 37; 2K 1,9; J 5,21; Sk 26,8; Žd 11,19]. Tuto svou moc tu a tam propůjčuje i prorokům [2Kr 4,31n] jako předjímku mesiášského období, ale teprve s příchodem tohoto období na tento svět přichází i moc k. m. především u Ježíše [Mt 11,5; L 7,14n], ale i u apoštolů [Mt 10,8]. Patřila k mimořádné výstroji, jíž se dostalo apoštolům [Mt 10,1; Sk 5,15–16; 28,8–9], ale nikde nečteme, že by tohoto mimořádného daru kdy užili. V přeneseném slova smyslu mluví Ef 2,1 o obživení „mrtvých ve vinách a hříších“. *Vzkříšení.

Křišťál. Tak překládají Kral. dvě různá hebr. slova. U Iz 54,12; Ez 27,16 jde snad o nějaký druh chalcedonu. U Ez 1,22 jde o nějaký průhledný drahokam [hebr. výraz znamená původně led Jb 6,16; mráz Jb 38,29]. Užívalo se ho ke zhotovování pečetítek. Zj 4,6; 22,1 zdůrazňuje průhlednost k.

Křiv, křivý, křivě. Stč. = nepravý, falešný, lživý; nespravedlivý, nepravdivý; v neprávu jsoucí, vinný [Šimek, Slovníček staré češtiny]. Sr. Ž 73,15; Sk 25,11; Lv 19,12; Mt 5,33; Ex 20,16; Př 8,8; Mt 15,19; 1K 15,15. „Křivé cesty“ mohou znamenat postranní cestu [Sd 5,6] nebo životní stezku bezbožníka, na níž se svévolně mohou octnout i spravedliví, takže jsou nakonec zahrnuti mezi „činitele nepravosti“ [Ž 125,5; Kaz 1,15]. Jen Bůh může vše, co je k., napřímit [Iz 40,4; 45,2; L 3,5].

Křivda. Stč. = 1. nepravda, lež; 2. bezpráví, nepravost. V bibli většinou ve smyslu 2. [Ex 2,12; 22,21; Jr 17,11; 22,3; Mt 20,13]. Křesťan se liší od nekřesťana tím, že raději snáší k., než aby sám křivdil [1K 6,7n; 2K 7,12].

Křivopřísežník *Přísaha.

Kříž. Původní řecké slovo pro kříž označovalo zašpičatělý kůl, k němuž byl odsouzenec přivázán nebo na nějž byl nabodnut. Byl to trest, kterého užívali Feničané a Peršané a později také Římané. Ti však jej vyhradili jen pro otroky, cizince a vrahy. Židé tohoto trestu neužívali [jejich obvyklým trestem bylo kamenování Lv 20,2; Dt 13,10; 17,5], ale mrtvá těla odsouzenců případně zavěšovali na kůly [Dt 21,23]. V době Ježíšově Římané užívali k. jako trestu na vzbouřencích proti vládě, takže

Ježíš mohl užíti k, jako obrazu pro rozhodné učednictví, jež se nebálo ani utrpení [sr. Žd 2,9; 1Pt 4,13], ani hanby pro Ježíše [Mk 10,21; Mt 16,24; L 9,23 sr. Žd 12,2; 13,13], ani vyloučení z lidské společnosti.

Podoby starověkých křížů: T-kříž(1). Předkřestanská podoba kříže. Vyvinul se pravděpodobně z egyptského ankhu, symbolu života a nesmrtelnosti (3). Latinský kříž ze starokřesťanského džbánu (5). Starokřesťanský kříž s kotvou z katakomb, symbol smrti a zmrtvýchvstání Kristova (2). Svatoondřejský kříz(4).

1. K., na němž zemřel Ježíš, měl patrně tvar písmene T. Nad hlavou odsouzence bývala postavena bíle natřená tabulka s černým nápisem viny odsouzeného. Jako dnes šibenice, tak ve starověku kříž vzbuzoval hrůzu v divácích: smrt na kříži byla trestem otroků a vrahů. U Židů nadto byl k. znamením římské nadvlády. Tím, že Židé vydali Ježíše římskému místodržiteli k ukřižování, veřejně ho uvedli v lehkost [Ga 3,13]. Ve 3. stol. [prý po vidění Konstantinově] počala křesťanská církev užívati k. jako svého odznaku. Konstantin dal zhotoviti k. ze zlata a ozdobiti drahokamy. I své armádě dal nový prapor, labarum, ozdobený monogramem, sestaveným z řeckých počátečních písmen jména Kristova [XP], přes sebe položených. I na ulici dal postaviti podobnou korouhev s odznakem Kristovým Pověst vypravuje, že císařovna Helena, matka Konstantinova, našla r. 326 k., na němž byl Ježíš ukřižován. Na tomto místě v Jerusalemě zřídila svatyni „svatého kříže“. Od 6. stol. se setkáváme s dnešním krucifixem [k. s tělem ukřižovaného] katolické církve. K. církve řecké má podobu + [čtyři stejně dlouhá ramena]. Ondřej prý skonal na k. v podobě ×. N.

Římské labarum.

2. Skutečnost, že Ježíš byl utracen strašnou a potupnou popravou ukřižováním, stala se od počátku ústředním bodem křesťanské zvěsti a víry. zároveň však také ústředním problémem i zásadním vý chodiskem křesťanského theologického myšlení. Ježíš byl podle vyznání svých učedníků, jež se souhlasem přijal [Mk 8,27–30 a par., sr. Mk 14,61 a par.], *Kristem, t. j. mesiášským *králem. Jak je možné, že tento Pomazaný Hospodinův trpěl a zemřel? V židovství zajisté byly některé proudy, které počítaly s trpícím a umírajícím Mesiášem. Dokladem toho je na př. Iz 53 i některé rabínské tradice o trpícím Mesiáši z pokolení Efraimova. Ježíš však nezemřel obvyklou smrtí, ani nějakou jinou smrtí násilnou, nýbrž právě smrtí k-e [sr. F 2,8]. Podle Dt 21,33 však na této smrti, na „pověšení na dřevě“, spočívá zvláštní Boží zlořečenství. Proto je podle židovského pojetí Ježíšův k. vyvrácením jeho mesiášského nároku, důkazem toho, že byl od Boha zavržen [sr. Mk 15,29–32 a par.]. Apoštolé a celá prvotní církev však zvěstovali, že se Bůh k tomuto ukřižovanému přiznal, ospravedlnil a povýšil jej vzkříšením a tak jej prohlásil pravým Mesiášem [Sk 2,36; Ř 1,4; 1Tm 3,16 a j.]. Na tomto základě se apoštol s vítěznou radostí víry přiznával k paradoxu ukřižovaného Mesiáše, pro Židy urážlivému; a pro pohany pošetilému [1K 1,18–31; sr.. Ga 5,11; F 3,18]. Základním tónem je tu chlouba k-em Kristovým [Ga 6,14], vzdorující; všemu vnějšímu zdání. Apoštol však také usiluje proniknouti ke smyslu a důvodu toho, že pravý Pomazaný Páně prošel právě touto prokletou smrtí, snaží se pochopit a vyložit, že a proč je ukřižovaný Kristus Boží mocí a Boží moudrostí. Klíč k pochopení nalézá právě v té zásadě, která podle mínění židovského byla. vyvrácením jeho mesiášství: ano, viset na dřevě k. podle Dt 21,33 znamená být pod Božím, zlořečenstvím, jenže Ježíš toto zlořečenství nenesl za hříchy své, nýbrž za naše, a tím nás vykoupil ze zlořečenství, jímž nám hrozí Zákon [Ga 3,13]. Tím je řečeno, že smrt Kristova na k-i má zástupnou funkci [sr. 2K 5,18–21] a že je koncem Zákona [sr. Ř 10,4; Ko 2,14, kde je zrušení Zákona vyjádřeno obrazem přibití dlužního úpisu na k.], ano koncem starého světa [Ga 6,14]. Jinak řečeno: Kristus vnesl na dřevo k-e naše hříchy [1Pt 2,24] a způsobil smíření mezi člověkem a Bohem [Ko 1,20; Ef 2,16]. K. je tedy jediným a plně postačujícím základem nz zvěsti [1K 2,2], který je nutno chránit před oslabením, „vyprázdněním“ [1K 1,17 sr. Ga 5,11]. Nejde tu však toliko o zvěstování k-e jako skutečnosti, která by zůstávala jen mimo život lidský. Svým k-em Ježíš stanovil řád pro život svých věrných: následovat ho znamená nést jeho k. [Mk 8,34; Mt 10,38; 16,24; L 9,23; 14,27], věřit v něho znamená být spojen, ano přímo srůst [Ř 6,5] s jeho smrtí tak těsně, že lze mluvit o spolu-ukřižování s Kristem [Ř 6,6; Ga 2,19], ano o tom, že účastí na Kristu je věřícímu ukřižován svět a on světu [Ga 6,14], Do této souvislosti, jíž se ukazuje, jak k. je i středem t. zv. nz ethiky, náležejí i slova o spoluzemření

[2Tm 2,11] a spoluutrpení [Ř 8,17] s Kristem, ano i všechny oddíly, v nichž apoštol svá rozličná soužení uvádí do světla své účasti v Kristu [Ř 5,3n; 2K 4,10–13; 1Pt 1,6–7; 2,21n; 3,17n;4,13;Jk 1,2–4 aj.]. S.

3. O tomto ústředním významu k-e Kristova v NZ není pochyby ani sporu. Mezi vykladači NZ v pozdější církvi však došlo k rozdílům i rozporům, když usilovali podrobněji vyložit, jak smrt Kristova na k. přivodila vykoupení člověka. Jedni vidí v k. Ježíšově oběť, jejímž cílem bylo působiti na Boha, usmířiti Boha, změniti jeho stanovisko k člověku. Je to t. zv. zástupná theorie satisfakční, jež se táhne od Anselma [smrt Ježíšova učinila zadost Boží slávě] přes reformátory, kteří mluví o zadostiučinění [satisfactio vicaria] Boží spravedlnosti, jež musí trestati hřích, a Grotia, který vidí příčinu zástupné smrti Kristovy v Božím odporu proti hříchu, rušícímu mravní řád a společenství, až k Moberleyově theorii, že smrt Kristova činí zadost Božímu požadavku opravdové poslušnosti [F 2,8]. Druzí mají za to, že smrt Kristova měla působiti na člověka, t. j. jejím cílem bylo působiti pokání a mravní převrat u člověka. K. Kristův se tak stává vrcholnou manifestací Boží lásky k člověku [Ef 3,18–19]. Ježíši Kristu šlo o osvobození člověka z království temnoty a přenesení do království Božího. A poněvadž podmínkou vstupu do království Božího je pokání [Mt 4,17; Mk 1,15] a poněvadž Ježíš usiloval především o to, aby lid přivedl k pokání, a poněvadž hleděl na svoji smrt jako na pokračování svého životního díla, věřil, že jeho smrt ve smyslu Iz 53,11n, zdánlivě znamení porážky, bude tak působiti na lidstvo, že v Božím ustanoveném čase přinese velkou změnu v srdcích mnohých, jež jeho živá slova nechala lhostejnými. Třetí konečně vykládají k. Kristův ve smyslu „neodpírání zlému“, jako jediný možný projev Boží proti hříchu, jediný projev, který mohl uspokojiti Boha v jeho svatosti. „Bůh byl v Kristu“ [2K 5,19] je předpokladem tohoto posledního názoru.

Všecky tyto myšlenky jsou obsaženy v NZ a musí být brány jako celek. K. Kristův je výsledkem jeho sebeztotožnění s lidstvem [J 10, 12–14], jeho aktivního boje proti náboženství bez Boha zákonická zbožnost byla odhalena a odsouzena na kříži i pod křížem právě tím, že jí Ježíš neodpíráním umožnil, aby se ukázala v plné nahotě Mt 27,39–43]. Jeho k. byl překonáním Zákona, jenž se prokázal býti nedostatečnou cestou k Bohu [proto přívrženci Zákona jsou nepřátelé k. Kristova F 3,18]. K. Kristův je i zlomením kletby, jež spočívá na člověku [Mk 10,45; Ga 3,13], protože vzetím k. na sebe vzal Kristus na sebe i vinu člověka [J 1,29.36] svou naprostou poslušností [F 2,8]. Křížem Kristovým byla opět otevřena cesta k Otci, protože k. nebyl posledním slovem, nýbrž zmrtvýchvstání. Bez zmrtvýchvstalého, přítomného Krista ani k. Kristův nemůže působit [Ř 4,25]. *Smrt Ježíšova. *Krev Kristova. N.

Křižovati. Žd 6,6 mluví o těch, kteří odpadli od křesťanství a zapřeli Krista, jako o lidech, „kteří si znova křižují Syna Božího“ a svým životem veřejně „ho činí předmětem posměchu“ [sr. Žd 10,26n]. Je to hřích stojící na roveň hříchu proti Duchu sv. [sr. Mk 3,29].

Křtaltování [z něm. = dát určitou podobu, ozdobiti] je zvláštní nákladná a mnoho času vyžadující úprava vlasů, kterou vytýká Pavel některým ženám [1Tm 2,9]. Už ve SZ se mluví o ozdobování vlasů [2Kr 9,30], jemuž mnoho času věnovali jak mužové, tak ženy. Židovský dějepisec Josephus vypravuje, že Šalomounovi jezdci sypali zlatý prášek do svého dlouhého vlasu, takže se jejich hlavy třpytily ve sluneční záři. Iz 3,24 mluví o umělé ondulaci vlasů a v 1Pt 3,3 čteme o proplétání vlasů zlatem.

Křtíti *Křest.

Kšaft. Z něm. = závěť, poslední vůle. Řecky *diathéké* znamenající *smlouvu, ale také poslední vůli, odkaz. V tomto smyslu Žd 9,16n, kde autor užívá dvojvýznamovosti k jakési slovní hříčce podobně jako už Pavel Ga 3,15.17. Sr. také L 22,29, kde mají Kral. „způsobuji“ místo „odkazuji království“.

Který. Stč. pron. [bez přízvuku] = nějaký, jaký [Mt 16,26; L 7,18; F 4,8; 2Pt 3,9].

Kuběnář = souložník, smilník, chlípník [Ez 23,20].

Kuhští, obyvatelé krajiny, sousedící s Egyptem za časů Nabuchodonozorových [Ez 30,5]. Podle LXX snad obyvatelé Libye.

Kuchař. Hebr. *tabbách,* které Kral. v 1S 9,22n překládají „kuchař“, znamená jinde tělesnou stráž královskou [Kral. žoldnéř Gn 37,36; 2Kr 25,8.10–12 a j.]. Kořen výrazu označuje toho, jenž poráží dobytek. Obětník a vidoucí Samuel měl tedy pomocníka, jenž obstarával obětní maso. Později tuto úlohu obstarávali levité [2Pa 35,11].

Kuchařka. Slovo odvozené z téhož hebr. kořene jako *kuchař [1S 8,13].

Kukla [z lat.] = kapuce, jež kryla hlavu a splývala na ramena [Šimek]. Ez 13,18.21.

Kulhati na obě strany [1Kr 18,21] = potáceti se mezi dvěma názory [mezi Bálem a Bohem].

Kulhavý byl vyloučen z bohoslužby [Lv 21,18]. Proto snad proroci upozorňovali na to, že v mesiášském období i kulhaví budou mít své místo [Iz 35,6; Jr 31,8; Mi 4,6–7; sr. Mt 11,5; 15,30; L 14,13; J 5,3].

Kůň. V bibli se mluví o upotřebení koní k účelům válečným, nikoli hospodářským [rolnickým]. Popis v Jb 39,19–25 přiléhá přesně na koně vojenského. Izraelci v době patriarchální nepociťovali potřeby koní, ač se s nimi seznámili už v Egyptě [Gn 47,17], kde bylo k. užíváno od dob Hyksů [kolem 1700] k účelům válečným [Ex 9,3; 14,9]. Po usazení v Kanánu pak koní nepostrádali jednak pro kopcovitou půdu [Sd 1,19], jednak z úcty k výstraze v Dt 17,16, jež patrně vychází z toho, že koně

tvořili příslušenství slunečního kultu. Teprve David po porážce Hadadezerově [krále Soba] zavedl, jak se zdá, jízdní vojsko a vozy [2S 8,4].

Assyrská konírna. Reliéf z Ninive.

Hlavní dodávka koní však byla uskutečněna za Šalomouna [1Kr 4,26; 2Pa 9,25]. Od té doby tvoří k. podstatnou část vojska Izraelců [1Kr 18,5; 22,4]. V krajích sousedících s Palestinou bylo užívání koní daleko více rozšířeno než u Izraelců [1Kr 20,1nn; 2Kr 5,9; 6,14; 7,7nn; 18,23]. Hetejští a Syrští kupovali koně zvláště v Egyptě [1Kr 10,28.29] a v Arabii. Podle sz představ i Hospodin měl své koně a vozy [2Kr 2,11; 6,17]. Podle Est 6,8n [sr. Ez 23,6n] králové jezdili na koních. Ve starších dobách se však koňů užívalo jen jako zvířat tažných, nikoli jízdních. V Jerusalemě byla i brána, jež se nazývala koňská [Jr 31,40; Neh 3,28; sr. 2Kr 23,11].

K řízení koní se užívalo otěží a udidla [Iz 30,28; 37,29; 2Kr 19,28; Ž 32,9; Př 26,3]. Postroj assyrských koní býval ozdobný, udidla

Kůň v slavnostním postroji. Assyrský reliéf z

pozlacena, otěže se střapci; na krku volný chomout a na něm zavěšený zvonec [Za 14,20]. Sedla se tenkrát [až do křesťanského letopočtu] ještě neužívalo. Kopyta nebývala okována, Proto byli vybíráni koně jen s tvrdými kopyty [Iz 5,28]. Tažní koně do vozu bývali pokrýváni soukenným povlakem [Ez 27,20].

Koňů a vozů bylo používáno i k modlářské bohoslužbě při procesích k uctívání slunce [2Kr 23,11; sr. 11,16]. Proto bývali chováni v chrámě. Když David „zpodřezal žíly všechněm koňům“ [2S 8,4], učinil to snad právě proto, že koně i vozy náležely do slunečního kultu. Izrael nikdy nezapomněl, že k. je obrazem pohanského kultu a tedy cizí válečné moci. Spoléhání na koně a vozy je pro SZ výrazem protibožské pýchy [Ž 76,7; Oz 1,7; Am 2,15; Iz 30,16; 31,1–3; Ž 20,8; 33,17n; 147,10n]. Proto ani mesiášský král nejede na koni, ale na oslu jako král míru [Za 9,9; sr. Mk 11,1–10; J 12,15].

Zj navazuje na sz apokalyptiku [Jl 2,4–5; Za 1,8–10; 6,1–8], když mluví o čtyřech jezd

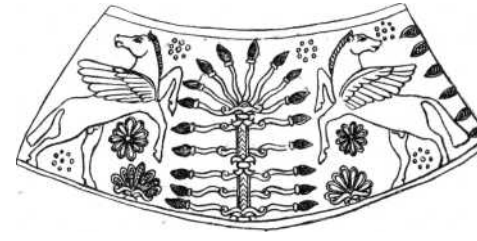

„Sluneční koně". Výzdoba assyrské vázy nalezené Layardem v Ninive.

cích na různobarevných koních [6,1–8], z nichž každý přináší nějakou pohromu. Zj 9 popisuje houfy démonických kobylek jako koně, běžící k boji [sr. Zj 14,20]. Nakonec však se objeví Mesiáš na bílém koni, v doprovodu rytířstva na bílých koních [Zj 19,11–16]. Bílá barva je barvou vítězství [Zj 6,2], čistoty [Zj 7,14; 19,14] a nebeské slávy [Mk 9,3].

Jk 3,2–4 přirovnává dokonalého muže k člověku, který tak, jako jezdec dovede spravovati uzdou koně, dovede držeti v kázni celé tělo. K uzdě přirovnává jazyk [Jk 3,5–13; sr. Ž 32,9]. V ovládání slova a jazyka vidí Jk základní rys křesťanské dokonalosti.

Kupadlo = místo ke koupání [Pís 4,2; 6,5].

Kupčiti, kupec, kupectví. Na rozdíl od sousedních národů Izraelci se z počátku nezajímali příliš o kupectví jako o samostatné povolání. Zdá se dokonce, že Izraelci pohrdali kupci, jak naznačuje vypravování o Kainovi, jenž se stal „tulákem a běhounem“ [Gn 4,14] a zakladatelem města, t. j. střediska obchodu. Kananejský bylo odvozeno podle sz lidové etymologie od *kramáře a tím i duchovně

kvalifikováno [Iz 23,8; sr. Za 14,21; Mk 11, 15n]. Kupectví a peleš lotrů [činitelé nepravosti] byla snad synonyma. Snad to souviselo s nomádskou tradicí, snad s obavami, aby se Izrael ve styku s pohanskými obchodníky nenakazil pohanstvím, ježto obchodní smlouvy bývaly spojovány s určitými kultickými obřady. Ovšem i Izraelci vedli primitivní výměnný obchod [Gn 20,14; 21,27]. Žena byla kupována za vzácné kovy v podobě ozdob [Gn 24], mzda nevěstky byla kůzle [Gn 38,17], obilí bylo kupováno za dobytek [Gn 47,14–17]. Jak se v tehdejší době uzavírala koupě s mnohou obřadností, máme vylíčeno v Gn 23. Teprve po okupaci Palestiny a hlavně v době královské se vyvinul obchod pod vlivem domácího obyvatelstva. Dt shrnuje obchodní tradice v několik předpisů, jež naznačují, že zvl. Jerusalem se stal soustředěním kultu také obchodním městem [Dt 14,24–26]. Máme tu předpisy o dluzích [Dt 15,1], o úrocích [Dt 23,19n], o mezinárodním obchodu [Dt 15,6n; 28,12n.43n]. Jsou zakázány falešné míry a váhy [Dt 25,13–16], dělník ve mzdě je brán v ochranu [Dt 24,14nn] stejně jako chudí [15,1–11]. To vše ukazuje na vyvinutý obchod. Je však příznačné, že kněží za své služby nebyli vypláceni ničím, co bylo získáno obchodem [Nu 18], a že náboženské slavnosti byly slavnostmi čistě zemědělskými [Lv 25n]. Teprve v zajetí se stali Izraelci vysloveně obchodnickým národem. *Obchod.

Kuřátka, souhvězdí, jemuž hvězdáři říkají Plejády. Je to skupina hvězd na krku souhvězdí Býka tak seřazených, že činí dojem slepice s kuřátky [Jb 9,9; 38,31; Am 5,8].

Kusai. Levita z rodiny Merariovy [1Pa 15,17], nazývaný Kísi v 1Pa 6,44.

Kůtko. Stč. = kotník [Ez 47,3].

Kutští, obyvatelé Kut, krajiny nebo města v Babylonii, kteří byli přestěhováni Salmanazarem do Samaří po odvedení Izraelských do zajetí babylonského. Patrně bojovný kmen, sídlící někde v hornatých krajinách mezi Persií a Medií [2Kr 17,24.30].

Kůže. Ve smyslu pokožka [Ex 34,29; Lv 13,2.49; Jb 7,5]. Kůže zvířecí a lidská [Ex 25,5; 29,14; Lv 1,6; 7,8; Jb 2,4; Ez 37,6; Mi 3,2]. Proroci se odívali chlupatým koženým pláštěm [2Kr 1,8; Za 13,4]. Žd 11,37 vidí v tomto prorockém odění jejich odpor k světu, symbol jejich osamocenosti na poušti a v horách i jejich chudoby [sr. Mk 1,6].

Kužel a vřeteno [Př 31,19] jsou dvě součástky starověkého přástevnictví. Na kuželi byl připevněn len anebo vlna, byl držen pod ramenem anebo na tyči, upevněn za pasem anebo prostě zabodnut do země. Nit, kterou pradlena soukala ze lnu nebo vlny na kuželi, byla připevněna na vřetenu, jež otáčením pomáhalo pradleně při kroucení lněných nebo vlněných vláken.

Kvapiti ve smyslu utíkati [Iz 28,16]. Jinak kvapně = unáhleně, ukvapeně [Sk 19,36], kvapný = rychlý, hbitý, spěchající [Př 6,18; Kaz 5,2; 7,9], lehkovážný, nespolehlivý [Sof 3,4 sr. Sd 9,4], prudký [sr. Gn 49,4].

Kvartus, křesťan v Korintu [Ř 16,23], kterého tradice křesťanská pokládá za jednoho ze sedmdesáti učedníků Ježíšových a později za biskupa v Berytu.

Kvas ve S a NZ znamená obyčejně kus vykvašeného těsta, který se schovával z předcházejícího zadělávání do zadělávání příštího. O jiných kvasech nebo kvasnicích, obvyklých u okolních národů, se v SZ nemluví. Při zadělávání byl kus starého těsta vložen do mísy a rozdělán vodou, pak teprve přidána mouka na nové zadělávání, anebo prostě byl kus starého těsta vložen do těsta nového [Mt 13,33]. Takto zhotovený chléb byl chlebem kvašeným na rozdíl od chleba nekvašeného *[massót],* nařízeného ke slavnosti „nekvašených chlebů“ [Ex 23,15n].*Přesnice. - Užívání kvasu bylo výslovně zakázáno při obětech zápalných [Lv 2,11]; při obětech však, jež byly určeny za pokrm kněží, kvas vyloučen nebyl [Lv 7,13; 23,17]. Amos [4,5], hledě k zákazu kvašených chlebů při obětech, pobádá ironicky Izraelity, aby pálili „oběť chvály z kvašených věcí“, neznamená-li ovšem tato výzva, že v době Amosově v severní říši zákazu kvašených obětí neznali.

Zákaz kvašených chlebů při slavnosti *fáze [pascha] lze vysvětliti dvojím způsobem: 1. buď to měla býti vzpomínka na kvapný útěk Izraelců z Egypta [Ex 12,34.39] nebo na nomádský život Izraelitů, kdy nebylo užíváno kvašeného chleba zrovna tak, jako beduíni podnes neužívají kvasu při výrobě chleba, nebo 2. kvašení bylo pokládáno za určitý proces zkázy. Proto byl na př. zakázán i med, ježto snadno kvasil [Ex 34,25; 23,18; Lv 2,11], nemáme-li tu co činiti s polemikou proti jiným kultům, protože med byl božskou stravou! Proto také před zahájením slavnosti fáze musel býti všechen kvas z domu pečlivě odstraněn. Tento posledně zmíněný názor na kvašení jako zřídlo a příčinu všeho porušování sloužil k obraznému užívání slova kvas v pověděních jako Mt 16,6 nebo 1K 5,6n; Ga 5,9. Pro Pavla je k. obrazem všeho starého, špatného, nepravdivého [sr. Ř 7,6; Ko 3,9n; Ef 4,22n]. Církev je podle tohoto obrazu těsto, hřích je kvasem v tomto těstu, věřící mají být bez starého kvasu [Kral. „nenakvašení“]. U Mt 13,33; L 13,21 je na kvasu znázorněno, jak z malých příčin rostou velké věci. Království Boží je přirovnáváno ke kvasu [toto podobenství tedy nenavazuje na slavnost přesnic]; je mocí a silou, určenou k tomu, aby se zmocnilo a proniklo svět celý [sr. Mt 5,13]. U Mk 8,15; Mt 16,6; L 21,1 je výstraha před vlivem farizeů a Herodiánů oblečena v obraz k. Každý člověk je k.; působí určitým vlivem, buď dobrým nebo zlým. Snad je tu také útok na učení [= kvas] farizeů a Herodiánů.

Kvasiti, stč. = hodovati [1Kr 16,9; Est 3,15].

Kvasnice. Kvasnic se užívalo ke kvašení

vína. Výraz „seděti na svých kvasnicích“ [Jr 48,11; Sof 1,12] znamená „býti sám se sebou spokojen, být spokojen s okolnostmi“. Píti kvasnice z kalicha hrůzy [Iz 51,17.22] znamená vypíti i usazeninu na dně poháru, tedy až do dna.

Kvílení, kvíliti. Kvílení patřilo ve starověku k obvyklým projevům smutku, zvláště v kultu mrtvých a v obřadech pohřebních. Také v SZ se mluví o tomto zvyku [Gn 50,10; Za 12,10; Jr 6,26; Mi 1,8; Ez 26,17 aj.]. Zdá se, že pevnou součástkou tohoto kvílení a naříkání bylo bití v prsa [Iz 32,12], v boky [Jr 31, 19], holení [Jr 16,6] vousu i vlasu. Ke dni pohřbu bývalo připojeno sedm dní kvílení, spojených s postem [1S 31,13] ; při významnějších osobách byl smutek delší [Nu 20,29; Dt 34,8]. Rozumí se, že kvílili především nejbližší příbuzní [Gn 23,2; 2S 11,26; Jl 1,8], ale i přátelé [2S 1,17n] a všechen lid [1S 25,1; 2S 3, 31nn; 1Kr 14,13.18; 2Pa 35,24n]. Záhy byli najímáni zvláštní kviliči anebo kvílečky [Jr 9,17; 2Pa 35,25; Am 5,16; Kaz 12,5], kteří buď opakovaným zvoláním [Am 5,16; 1Kr 13,30; Jr 22,18] nebo smuteční písní [sr. 2Pa 35,25; Ez 19] vyjadřovali zármutek pozůstalých. Je pochopitelné, že se toto k. často zvrhlo. Ale pro SZ je příznačné, že pokládá k. za něco přirozeného a normálního v dobách zdravého poměru Izraele k Bohu. Je-li tento poměr porušen, má přestat i k. a pohřbívání [Jr 16, 4.6n; Ez 24,22n; sr. Jr 22,18n „pohřeb osličí“, t. j. člověk klesne na úroveň zvířete; Jb 27,15]. Prorokům bylo v dobách Božího hněvu zakázáno kvílení i nad nejbližšími příbuznými [Ez 24,16; Jr 16,5], aby tak vyburcovali svědomí svých současníků.

Zvláštního druhu bylo k. a naříkání proroků. Vytvořili pro to i zvláštní formu [*kíná*] verše o dvou půlkách s 3 +2 přízvuky. Nešlo jim o probuzení soucitu u posluchačů, nýbrž o vyvolání pravého pokání a naděje. Proroci naříkají jménem Božím, takže velmi často budoucí smrt je jim předmětem nynějšího kvílení. Tak na př. Am 5,1n naříká nad pannou Izraelskou, Mi 1,8 nad Samařím, Jr 9,18n nad Jerusalemem, Ez 19 nad judským královským domem a p. Ale toto naříkání je téměř vždy spojeno s nadějí, že smrt a zkáza nejsou posledním Božím slovem [vyvržený vinný kmen je sice nyní na poušti, ale znovu může být vštípen v dobrou zemi Ez 19,13; sr. Am 5,14; Jl 2,12; Ez 6,9; 20,43; Ž 30,12]. Prorocké k. se má obrátiti v plesání. To platí zvláště o k. nad Mesiášem [Za 12,10nn; sr. 2K 7,10].

V NZ se setkáváme na několika místech g lidovou formou k. nad mrtvým. Podle Mk 5,38; Mt 9,23 a L 8,52 byli v domě Jairově pohřební flétisté a najaté kvílečky, kteří z kvílení přešli velmi lehce v posmívání [L 8,53], aby tak dali svědectví, jak povrchní byl jejich nářek. Není divu, že Ježíš toto naříkání a ovšem i Izraelův poměr k sobě přirovnával k počínání dětí, které si hrály na pohřeb a svatbu [Mt 11,16n; L 7,31n]. Toto pohřební k. prožil Ježíš sám na sobě, když šel na Golgotu a umíral na kříži [L 23,27.48]. Bylo to statečné přiznání a vyznání lidu, že Ježíše nepokládal za zločince, nýbrž za Vůdce a Pána, jemuž k. právem náleží. Možná, že i pláč Mariin u hrobu [J 20,11] patřil ještě k pohřebním obřadům, jež se v době Ježíšově skládaly ze dvou částí: jednak při pohřbu, jednak po sedm dní po pohřbu. Tento nářek byl považován za naprostou přátelskou povinnost.

Také nad prvním křesťanským mučedníkem „muži velmi plakali“ [Sk 8,2]. I zde jde o druhou část pohřebních obřadů, jak jasněji vyplývá z řeckého textu, kde je užito term. těch. pro popohřební naříkání. Snad šlo dokonce o veřejnou smuteční slavnost [sr. Sk 9,39], poslední jakési zbytky židovských zvyků, jež v Kristu byly v podstatě překonány a zbaveny svého oprávnění. Neboť Ježíš jako Pán života a vítěz nad smrtí činí obřadní k. zbytečným. Už za svého pozemského života na to jako v předjímce ukazuje: kam přijde, proměňuje pohřební zármutek v radostný údiv [Mk 5,42; L 7,16], ve vděčnou víru [J 11,45; 12,11] a chválu Boží [L 7,16]. Proto Ježíš odmítá půst, jenž byl doprovodem kvílení [Mt 11,16.19], proto také odmítá k. nad sebou a vyzývá plačící ženy, aby plakaly raději nad sebou a svými dětmi na znamení pokání [L 23,28], i když v tomto pláči mohl vidět naplnění proroctví ze Za 12,10. Ale podle Ježíše je ještě vhodná doba k pokání, je tedy ještě naděje. Neboť kříž Kristův je s to proměniti zoufalost nad vzdáleným Bohem ve vítěznou jistotu Boží blízkosti [1K 15]. To také promění přirozené „hlučné“ kvílení [L 9,23] v tichý zármutek s jistotou, vyjádřenou ve Zj 21,4.

Ovšem, NZ ví také o k., jež se nemůže proměniti v radost. Je to k., jež se ozve při „znameních Syna člověka“, jež budou bezprostředně předcházet jeho příchod [Mt 24,30; Zj 1,7; Za 12,10nn]. Bude to k. nad vlastním osudem při posledním soudu, ale už bude pozdě. Zj 18,9 ironicky předpovídá pohřební k. nad Babylonem [Iz 14,4nn; Ez 26,16; 27, 30nn], představitelem vší bezbožnosti na světě. Toto k. spustí „svět“. Lid Boží však se bude radovat [Zj 18,20].

L

Laabim [Gn 10,13; 1Pa 1,11], vnuk Chámův, syn Mizraima, praotec kmene usazeného podle nalezených nápisů v Libyi, který od něho odvozuje své jméno. Sídlil tedy v sev. Africe, záp. od Egypta. *Lubimský.

Laad. Syn Jachatův z pokolení. Judova [1Pa 4,2].

Lában [= bílý]. 1. Vnuk Náchora, bratra Abrahamova, syn Batuelův [Gn 22,22n; 24, 24.47], bratr Rebeky [Gn 29,16], otec Líe a Ráchel, žen Jákobových. Bydlil v Cháran [Gn 27,43]. Po prvé se s ním setkáváme, když se jednalo o zasnoubení Izákově s Rebekou [Gn 24,50–51], potom jako s hostitelem [Gn 29, 13.14], hospodářem [Gn 29,15] a tchánem Jákobovým [Gn 29,22.23]. Klamali se navzájem [Gn 30,36–43], až nakonec Jákob tajně odešel se vším svým majetkem. Ráchel při té příležitosti vzala s sebou domácí bůžky Lábanovy. L. je pronásledoval, dohonil je na pohoří Galád [Gn 31,23], ale zde na příkaz Hospodinův uzavřel s Jákobem smlouvu, na jejíž znamení navršili hromadu kamení [Gn 31,45n]. Tato hromada tvořila hranici mezi územím izraelským a aramejským. L. sloužil Bohu svých otců [Gn 31,53], Hospodinu [Gn 24,50; 30, 27], ale tuto službu spojoval s babylonským modlářstvím. To, že Ráchel ukradla domácí bůžky [*teráfím*], souviselo snad se zákonem churrijským, podle něhož ten z rodiny, kdo měl tyto bůžky, byl oprávněn převzít otcův majetek [sr. Gn 35,2-4].

2. Nějaké místo na poloostrově sinajském [Dt 1,1], snad totožné s Lebna [Nu 33,20].

Labuť. Tak překládají Kral. v seznamu nečistých zvířat hebr. výraz [Lv 11,18], který jinde překládají porfirián [Dt 14,17] nebo krtice [Lv 11,30]. Slovníky navrhují překlad „sova“.

Lačněti = hladověti [Př 25,21; Iz 9,20; F 4,12]. V přeneseném slova smyslu: náruživě toužiti po duchovních hodnotách, bez nichž nelze žít [Mt 5,6; J 6,35.53 sr. Am 8,11; Iz 49,10; 55,1n; Zj 7,16]. *Žízniti.

Lada. Syn Sélaův z pokolení Judova, otec Maresův [1Pa 4,21].

Ladan. – 1. Efraimita, o němž je zmínka mezi předky Jozuovými [1Pa 7,26]. – 2. Gersonovec, zakladatel několika čeledí [1Pa 23, 7–9; 26,21].

Lael [= náležející Bohu]. Gersonovec, otec Eliazafův [Nu 3,24].

Laboditi = pochlebovati [Př 20,19; 28, 23;Jb 40,22;Ž 5,10;Ř 16,18].

Lahůdka. Stč. = pamlsky, pochoutky, snad také prostředek pro spaní, uspavadlo. Kral. překládají buď krmě chutné [Gn 27, 4.7.9.14.17.31] nebo lahůdka [Př 23,3.6].

Lahvice, o nichž je v bibli zmínka, byly většinou kožené [Joz 9,4; 1S 25,10], někdy hliněné [Kral. báně Jr 19,1.10.11]. V prvním případě šlo o kožené měchy [Gn 21,14]. Mladé víno bylo uchováváno v nových měších, aby je při kvašení neroztrhalo [Mt 9,17]. Většinou byly měchy zhotovovány z kozí kůže. V přeneseném smyslu 1. nebeská [Jb 38,37] = dešťová oblaka. Bůh shromažďuje slzy svých věrných do 1. [Ž 56,9], t. j. ani jedna neujde jeho pozornosti.

Lachis, Lákiš, opevněné město amorejské [Joz 15,33.39], jz. od Jerusalema, jehož král Jáfi se spolčil se čtyřmi jinými na podnět krále jerusal. Adonisedecha, aby potrestali Gabaonské za to, že se spolčili s izraelskými [Joz 10, 3.5];

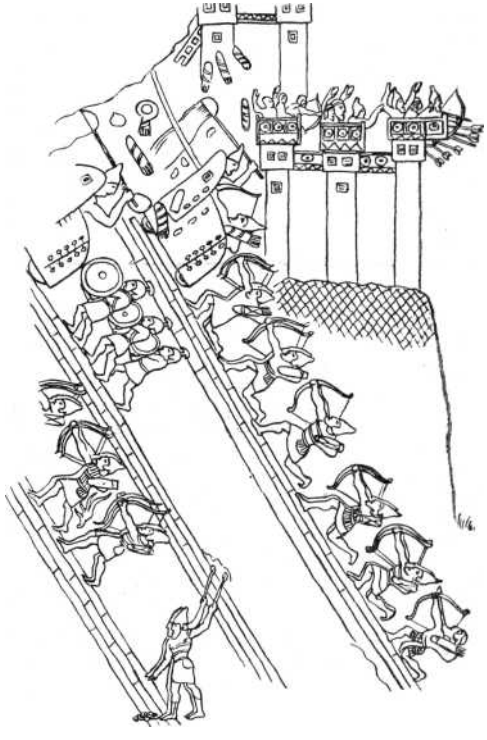

Dobývání izraelského města Lachis Assyřany. Část velké alabastrové skulpturální obruby (frýs), která zdobila jednu z místností Senacheribova paláce v Ninive.

Jozue však tuto koalici porazil u Betoron a dal,v, Maceda všechny ony krále povražditi [Joz 10,26]. Město Lachis bylo brzy dobyto po smrti jeho krále [Joz 10,31.33]. Lachis bylo město hrazené, které dal Roboám opevniti po odpadnutí sev. království [2Pa 11,9]. Když se Jerusalemští spikli proti *Amaziášovi, králi judskému, utekl se do Lachis, ale i tam byl pronásledován a zavražděn [2Pa 25,27; 2Kr 14,19]. Za krále Ezechiáše dobyl města Senacherib [2Kr 18,13n], když se vracel z Egypta. Mi 1,13 obviňuje L. jako původce hříchu „dcery Sionské“. Snad se tím myslí na modlářství nebo na počátek závislosti na Egyptu. Nabuchodonozor srovnal město se zemí [Jr 34,7]. Po návratu ze zajetí bylo L. i s „poli“ svými od Židů opět zabráno [Neh 11,30]. Dnešní jeho jméno je Tell ed-duvér; při vykopávkách tu byly nalezeny hebr. dopisy na střepinách z doby Jeremiášovy.

Lachmi. Bratr Goliáše Gittejského, zabitý Elchananem, synem lairovým [1Pa 20,5]. Sr. 2S 21,19.

Lais [= lev]. 1. Město, jež ovládnuto pokolením Dan, obdrželo jméno Dan a stalo se pověstným severním pohraničním městem území izraelského [Sd 18,7.14.27.29]. *Lesen.
2. Vesnička mezi Galim a Anatot, o níž se děje zmínka při vypravování o tažení assyrského krále Senacheriba proti Jerusalemu [Iz 10,30].
3. Otec Faltiův; Faltiovi dal Saul dceru svou Míkol za manželku [1S 25,44; 2S 3,15].

Láka [stč. = dlouhý soudek, nádoba na tekutinu, asi 70 1, ale také kožený měch na víno nebo olej]. Míra pro tekutiny [2Pa 2,10], přibližně tolik, co dvojnásobek *bátu.

Lakomec, lakoměti, lakomství jsou bibl. výrazy, jež patří nejen do oblasti psychologické a pak i ethické, nýbrž především náboženské! Je to důsledek zvráceného poměru člověka k Bohu a jeho zákonu. Bible je staví do téže řady jako žádost, cizoložství, krádež, pomluvu [Ex 20,17]. Jde v podstatě o silné sebezdůraznění, jež se může projevit jako sobecká snaha a žádost dostati pod svou moc osoby nebo věci. Žádostivost narušuje a rozkládá osobnost člověka [Jr 6,13; Př 1,19], ale i pospolitost, neboť probouzí závist a nenávist [sr. Iz 11,13]. Soustředí-li se tato žádostivost na peníze nebo majetek, jde o lakomství, jež má zhoubné následky pro duši [1Tm 6,9n; 2Tm 3,2; L 12,15; 16,14; Mk 4,19]. Není divu že Písmo pokládá lakomství za nepravost. Kraličtí hebr. výraz, označující „úlomek, ubrání, neoprávněný zisk“, překládají buď lakomství [Ex 18,21; 1S 8,3; Jr 22,17] nebo kořist [Sd 5,19] nebo zisk [z útisku Iz 33,15; 56,11]. Lakomství v jakékoli formě bylo přísně zakázáno. Achan byl za svatokrádežnou lakotnost ukamenován [Joz 7,16–26; sr. Ž 10,3; 119,36; Př 28,16; Iz 57,17; Ab 2,9]. NZ řadí vedle sebe smilství a lakomství [1K 5,11; 6,9n; Ko 3,5; Ef 5,3; 2Pt 2,14; sr. Mk 7,21n]. Ko 3,5 definuje lakomství jako sloužení modlám. Lakomství je neslučitelné s duchem bibl. sebeoběti [Jr 22,17; Mi 2,2; Žd 13,5]. Lakomec nemá dědictví v království Kristově [1K 6,10; Ef 5,5].

Lama zabachtani, aram. = Proč jsi mne opustil? [Mt 27,46; Mk 15,34]. Ježíšův výrok na kříži zaznamenaný jen u Mt a Mk. Ostatní evangelisté tento výrok nemají. Jde o aramejský citát Ž 22,2, který Ježíš pokládal za vhodný výraz svého zástupného utrpení. Nesl dobrovolně hříšnost světa; tvář Boží mu byla na čas touto hříšností zastřena [sr. Iz 54,7]. Ale nebyl to výkřik zoufalství, už proto ne, že Ježíš ve své opuštěnosti hledá vhodný výraz v náboženském zpěvníku sz lidu. Kromě toho je důležité posouditi tento výrok ve světle celého Ž 22, který naprosto nekončí opuštěností a porážkou žalmistovou, nýbrž naopak jeho vítězstvím. Hospodin svého vyvoleného neopustí a jeho utrpení má spasitelný význam pro celý svět, který má spatřit moc Boží a pokořit se pod jeho vládu. ×

Lámání chleba *Večeře Páně.

Lámati chléb. V Palestině i ve sz dobách byl chléb lámán, nikoli krájen [Iz 58,7; Pl 4,4]. Při společném jídle, ať už rodinném nebo svátečním [na zahájení *soboty nebo svátku *fáze] nebo při hostinách pán domu s děkovnou modlitbou lámal chléb a podával jednotlivým spolustolujícím. Lámání chleba byla prostou přípravou k započetí každého jídla [Mk 6,41; 8,6.19; L 24,30.35; Sk 20,11; 27,35]. Tento všeobecný zvyk, jímž se zahajovalo každé jídlo v Palestině, dal jméno *večeři Páně v prvotní církvi [Sk 2,42; 20,7].

Lamed [= bodec na pohánění volů]. Dvanácté písmeno hebr. abecedy. Odtud řecké lambda [= L]. Ž 119,89.

Lámech. – 1. Syn Matuzaelův z pokolení Kainova [Gn 4,18–24]. Jeho dvě ženy Ada a Zilla a dcera Noemova s Adamovou Evou jsou jediné předpotopní ženy, o nichž je zmínka v bibli. Jeho tři synové: Jábal, Jubal a Tubalkain jsou ve SZ uvedeni jako původci dobytkářství, hudby, kovářství a všelikého díla z mědi a ze železa. L. se chlubí svým ženám krevní mstou, kterou provedl na muži a mládenci. Je to t. zv. píseň Lámechova, jež bývá vykládána v souvislosti s Tubalkainovým vynálezem meče. Je-li Kain mstěn sedmkrát [Gn 4,15] samým Hospodinem, L. se bude mstít sedmasedmdesátkrát. Krevní msta je tedy považována v této době za něco dovoleného a hrdinného.

2. Otec Noemův, syn Matuzalémův [Gn 5,25–31], jenž je vypočítáván mezi těmi předpotopními patriarchy, kteří nezapomněli na Hospodina.

Lampa prodělala na východě celou stupnici vývoje. V nejstarších dobách byla podobna našim olejovým nočním lampám s knůtkem: široká, hliněná nádoba, otevřená lasturovitě a jen na jednom místě trochu se sevřenými okraji v jakýsi zobáček, aby knot držel vzhůru. Teprve později se zužoval okraj v jakousi hu

bičku, ale lampa stále byla otevřená. Této formy lampy se dodnes užívá v Sýrii.

Pod vlivem západu byla i na východě zavedena lampa uzavřená. Byla to kulovitá uzavřená nádobka pouze s jediným otvorem pro nalévání oleje a dlouhým vývodem pro knot. Musela být nošena ve dlani, ježto neměla ucha. Později dostávaly lampy oválovitou podobu. Zvláštností byly lampy s několika hubičkami pro knot anebo lampy v podobě zvířat, např. kachny.

Lampy z hromadných nálezů v Gezeru. 1–2. Ze střední bronzové doby. 3–7. Z řecké doby.

V pozdějších dobách byly lampy zhotovovány z bronzu a mívaly ucha k snadnějšímu držení. Lampy jerusalemského chrámu byly ze zlata [Ex 37,23; 1Kr 7,49; 2Pa 4,20; 13,11; Za 4,2]. Knot býval zkroucen ze lnu; ke svícení se užívalo olivového oleje [Ex 27,20; Mt 25,3]. Kleště sloužily k připravování a čištění knotu [„utěradla a nádobky k oharkům“ Ex 25,38].

V domácnostech bývala lampa umisťována ve zvláštním výklenku ve zdi, aby „svítila všechněm, kteří jsou v domě“. — Tato lampa byla rozsvícena ustavičně [jistý druh „věčného světla“]: sr. v přeneseném smyslu 1Kr 11,36; 2Kr 8,19; Jb 18,6; Př 13,9. Podstavce lamp bývaly obyčejně kamenné. V chrámu Šalomounově byly podstavce [svícny] zlaté.

Egyptské lampy se skládaly z malých skleněných nádob s rourkou pro knot, otočený kolem stébla slámy.

Kraličtí překládají hebr. *nér* někdy světlo [2S 21,17; Jr 25,10], jindy svíce [Př 31,18] nebo svícen [2Kr 4,10] nebo lucerna [Sof 1,12], většinou však lampa [1Kr 7,49; 1Pa 28,15; 2Pa 4,20n ap.].

Laň. Samice jelena [cervus elaphus], jež na rozdíl od samce nemá parohy. Je častěji uváděna v básnických knihách Písma jako vzor čilosti [Gn 49,21; 2S 22,34; Ž 18,34; Ab 3,19], uhlazenosti [Př 5,19], ženské skromnosti [Pís 2,9; 3,5], mateřské něžnosti [Jr 14,5]. Její plachost a bázlivost naznačena je v Jb 39,1 a Ž 29,9.

Laodicea [Ko 2,1; 4,13], město v římské provincii maloasijské Frygii, v údolí Meanderském, na malé říčce Lykosu; nedaleko na západ byla města *Kolossis a *Hierapolis. Válkami a zemětřesením zpustošeno, zase znovu zbudováno Seleukovcem Antiochem II. [261–247 př. Kr.], po jehož manželce Laodicii má jméno. V době římské nabyla L. velké důležitosti, ježto ležela na spojovací hlavní silnici a její obchod sám byl pozoruhodný. Byly zde zhotovovány látky a oděvy z černé ovčí vlny [ovce byly pěstovány v okolí] a vyráběny lékařské masti a léčivé prášky [proslulý frygijský prášek proti očnímu zánětu]. Ze Zj 3,17 lze souditi, že koncem prvního století byla L. městem zámožným. Křesťanství se sem dostalo nejspíše z Efezu [Sk 18,19–19,40] a ujalo se hlavně mezi četnými zde usedlými Židy. Tradice pokládá Epafru za zakladatele sboru. Z Ko 4,16 vysvítá, že ap. Pavel poslal Laodicenským list zároveň s epištolou Kolossenským. Někteří se domnívají, že nynější ep. k Efezským je epištolou k Laodicenským. Tak už Marcion kolem r. 140. L. je jedním ze sedmi sborů, jimž bylo určeno Zj. Jana [1,11; 3,14–22]. R. 65 po Kr. byly L., Kolosy a Hierapolis zničeny zemětřesením. L. byla znovu postavena, ale mohamedáni město zpustošili, takže dnes máme ze starého města jen zbořeniny. [Eski Hissar 89 km jv od Smyrny.]

Laomin [= národy]. Jméno třetího z potomků Dedanových, syna Jeksanova [Gn 25,3]. Sídlil někde v Arábii.

Lapidot [= pochodně]. Manžel prorokyně Debory [Sd 4,4].

Lasea [Sk 27,8]. Přístavní město na ostrově *Krétě, jehož zříceniny byly objeveny r. 1856.

Láska. Pro lásku a příbuzné pojmy [milovati, smilovati se, slitovati se, hořet milostí ap.] má hebr. několik výrazů, z nichž SZ nejčastěji [více než 200 x] užívá pojmu *'áhab.* Kral. tento výraz a jeho odvozeniny překládají milovati [Gn 37,3.4; Lv 19,18.34; Kaz 5,10; Př 8,17; Oz 14,4; Iz 56,6; 1Kr 10,9; Dt 7,8], milování [Kaz 3,8], přítel [= milovaný, Iz 41,8; 1S 18,3], milovník [Ez 16,33; 23,5], frejíř, frejovati; libost [Oz 8,9], milost [sexuální milování Př 5,19; 7,18; snad Pís 3,10] nebo láska [Pís 2,4]. Jiný hebr. výraz [*chášak*] překládají „hořet milostí“ [Gn 34,8], milovati [Dt 7,7], žádost [1Kr 9,19; 2Pa 8,6]; hebr. *'ágab* [= blázniti po někom, slepě zbožňovati] překládají „frejů hleděti“ [Ez 23,5], „frejíř“ [Jr 4,30],

hebr. *dûd*: milosti [Pís 1,2.4; Př 7,18], milý, přítel [Iz 5,1] aj. Jsou to výrazy, které většinou označovaly poměr mezi mužem a ženou.

Není tedy divu, že těchto výrazů bylo z počátku jen výjimečně užíváno pro lásku Boží. Mnohem vhodnější se zdál sz pisatelům výraz *racham, chánan,* a *chesed,* jež Kral. překládají milovati [2 18,2], smilovati se [Ex 33,19], slitovati se [Ž 103,13], lítostivý [Ž 116,5], milosrdenství [Iz 47,6; Ž 25,6; Gn 21,23; Ž 5,8; 36,6]. Zvláštní vztah Boží k Izraeli byl vyjádřen pojmem smlouvy [Ex 34,10.27; Am 3,1n; 2,10]. Snad teprve Ozeáš se odvážil pro tento vztah užíti obrazu manželství [Oz 3,1; 11,1; 14,4] a po něm Jr 2,2; 3,1.14; 31,32; Iz 54,5; 62,4 aj. Ovšem, ani tyto obrazy nestírají naprostou odlišnost lásky Boží a lásky lidské.

L. je podstatnou známkou Boží osobnosti, takže SZ nemůže o ní mluvit jinak než v anthropomorfních výrazech [Oz 11,8; Jr 31,20; Iz 63,9.15n]. Ale je to l. svrchovaná; vyvoluje, koho chce [Dt 4,37; 7,6–8; 10,15; Iz 43,4; Am 3,2 sr. Ex 19,5; Dt 14,2; 26,17–19; Ž 135,4; Mal 3,17], není vázána na nikoho nějakým přirozeným poutem, není závislá na kvalitách toho, koho miluje [Dt 7,7n; 9,4–6; Ez 16; sr. Oz 1,2; 3,1]; její původ je ve svrchované, nevysvětlitelné vůli a milosti Boží, která ovšem v tom, kdo je jí zahrnut, vyvolává lásku, jež vypadá jako podmínka Boží l. [Dt 5,10; 7,9–13; Ex 20,6]. Boží l. je ničím nezasloužená, ale lid Boží se jí smí dovolávat, protože Bůh je věrný přísaze, kterou učinil [Dt 7,6nn; Lv 26,42; Ex 2,23; 6,5; Ez 16,60; Ž 105,8.42; 106,45]. Ovšem, Boží l. je svatá. Očekává naprostou věrnost se strany svého lidu [Ex 20,3–5; Dt 6,5], takže známost Boha a spravedlnost jsou její protipóly na straně lidu Božího [Oz 2,20; 6,6; 13,4; Dt 26,18; Mi 6,6–8]. Právě proto, že jde o svatou l., je přirozené, že trestá, není-li chápána naprosto vážně. Ale trestá s bolestí v srdci [Am 3,2; Oz 11,8n; Iz 63,9], aby přivedla k pokání. Ale i toto pokání je zázračné dílo Boží l. [Iz 55,7–9; Jr 31,31–34; Ez 37, 1–14]. Boží l. je odpouštějící l. [Iz 44,22n]. Předmětem této l. je především Izrael jako celek [Ex 4,22] a jednotlivec jen jako část tohoto celku, ale už v žalmech snad prosvítá i myšlenka Boží lásky k jednotlivci, zvláště je-li bezmocný a potřebný [Ž 146,8; Př 12,2]. Am 9,7; Iz 19,19–25; 42,1–6; 49,6, kniha Rut a Jonášova ukazují [podle běžného pojetí], že Boží laskavý zájem není soustředěn jen na Izraele, ale i na jiné národy.

L. k Bohuje podle SZ odpovědí člověka na Boží l., tedy vděčnost [Ex 20,1nn; Dt 4,5–40; 6,5n; Ž 116,1nn], ale ani tato vděčnost není něčím samozřejmým a přirozeným, nýbrž výsledkem Božího zákroku [Dt 30,6]. Projevuje se poslušností [Ex 20,6; Dt 5,10; 7,9.10.12n; 11,1; 1Kr 3,3; Neh 1,5; Dn 9,4], službou [Dt 10,2], ostříháním jeho cest [Dt 11,22; 19,9; 30, 16; Joz 22,5], bázní Boží [Dt 10,12]. Milovati Boha = milovati jeho jméno [Ž 5,12], jeho příbytek [Ž 26,8], jeho zákon [Ž 119,97], jeho svědectví [Ž 119,119], jeho spasení [Ž 70,5], jeho přikázání [Ž 119,127] ap.

L. k Bohu se projevuje také láskou k člověku. Je nařízena od Boha [Lv 19,18] především k *bližnímu [Lv 19,18], t. j. spoluizraelci, zvl slabému, chudému, potřebnému, vdově a sirotku, pak také k cizinci, který se usadil v zemi vyvoleného lidu a nemá dosud občanských práv [Lv 19,34; Dt 10,19], dokonce i k nepříteli, který je v nouzi [Ex 23,4–5; Dt 22,1–4; Př 25,21], i když tu je přikázána jen pomoc, nikoli přímo láska. Jde tu o praktickou l., ne o lásku citovou. Pojem bližního se ovšem u proroků rozšířil na sousední národy, mezi nimiž měl Izrael misijní úlohu [Iz 49,6; Jon]. Určití národové však tvořili výjimku [Dt 23,3–4 Ammonitští a Moabští].

Nový Zákon. Pro NZ je charakteristické, že pro l. a milování neužil výrazů běžných v klasické řečtině, nýbrž následoval LXX, jež hebr. *'áheb 'ahᵃbá* překládá řeckým *agapaó, agapé.* Tyto výrazy zdůrazňují více vůli než cit a označují l., jež se projevuje činy. LXX i NZ pomíjejí řecké výrazy *eraó, erós,* jež označují pohlavní lásku, i když někdy zduchovnělou, ale vždycky vyvolanou hodnotou milované osoby a v podstatě egocentrickou, toužící po majetnictví této osoby k uspokojení sama sebe. Několikrát užívá NZ výrazu *fileó* [láska sociální, přátelská] jako synonyma za *agapaó* [Mt 6,5; 10,37; J 5,20; 11,3; 12,25; 15,19; 16,27; 20,2; 21,15; 1K 16,22; Zj 3,19; 22,15 aj.]. Jednou je užito podst. jména *filia* [Jk 4,4], *filadelfia* [láska bratrská Ř 12,10; 1Te 4,9; Žd 13,1; 1Pt 1,22; 2Pt 1,7],*filanthropia* [láska k lidem Tt 3,4; ve Sk 28,2 překládají Kral. „přívětivost“, Žilka: laskavost].

Boží láska k člověku je podle NZ uskutečněna ve vtěleném Slově, Ježíši Kristu [J 3,16; Ř 5,8]. Už předtím ze své l. posílal Bůh proroky a posly, ale teprve Ježíš zjevuje Boží l. svými slovy, činy, utrpením a svou bytostí. V něj se vtělila l. B. jako touha po sebesdílení, sebezjevení, sebeobětování a obecenství [J 1,1.14]. Ježíš mluví o Božím milosrdenství [L 6,36], milování [J 14,23; 16,27], slitování [Mk 5,19] a kreslí Boží l. v podobenstvích [L 15], v nichž je zdůrazněno otcovství Boží [Mt 7,11; 10,29; L 12,32; J 16,27; 20,17], a svými činy jako přítel publikánů a hříšníků [L 7,34; Mt 9,10; 11,28n aj.]. Ovšem teprve po zmrtvýchvstání a vylití Ducha sv. pochopili učedníci plně zjevení Boží l. v Kristu Ježíši [J 20,28 sr. 14,8–9; 2K 5,19; Ř 8,39].

Vše, co SZ zvěstoval o l. Boží, bylo aktualisováno v Ježíši Kristu. I v NZ je Boží l. nezávislá na vnějších okolnostech. Bůh svou podstatou je l. [1J 4,8.16]. Dříve než byl svět, byl Bůh láskou nezávisle na člověku. Miloval Syna „před ustanovením světa“ [J 17,23–24. 26; sr. Mk 1,11; 9,7; J 3,35; 5,20; 15,9n; Ko 1,13; Mk 12,6] a Syn miluje Otce [J 14,31].

Je to tajemství trojjediného Boha [Mt 11,27; J 16,13–15; 1K 2,10–13]. Tato l., jež byla v Bohu před založením světa, projevuje se jako svrchovaná vůči člověku: vyvoluje, koho chce [Ř 8,28; 9,13nn; 1Te 1,4; 2Te 2,13]. Předmětem lásky Boží je na prvním místě jeho vyvolený lid staré smlouvy, Izrael [Mt 10,5; 15,24; Ř 11,16], ale l. Boží se neomezuje na Izraele podle těla [Mt 3,9], nýbrž má na mysli svět [J 3,16; Mk 7,24n; Mt 8,5–12; Ga 3,27–29; Ef 2,5.11n; 1J 2,2; 4,14; 2K 5,19 aj.], který vyšel z jejích rukou. L. Boží si tak tvoří svůj nový předmět, jímž je Izrael Boží nové smlouvy [Ga 6,16], církev Kristova [1Pt 2,9; Ef 5,25]. Tato l. není ničím zasloužená [Mt 5,45; 20,1–16; Ř 5,6–8; 1J 4,10.19], ale žádá nerozdělené srdce [Mt 6,24; 10,37n; 12,30; Mk 12,29n]. Proto trestá a odhaluje pokrytce [Mt 23,23; Žd 12,6], čistí chrám [Mt 21,12], ale také odpouští, smiřuje, vykupuje prostřednictvím kříže a zmrtvýchvstání [Mk 10,45; Mt 26,28; 1K 15,3; Ř 3,23nn; Žd 9,28; 1Pt 2,24; 3,18]. Tato l. je prohlášením nové smlouvy [Mk 14,24; 1K 11,25], v níž Bůh splnil všecka dosavadní zaslíbení [2K 1,20; Žd 10,23; 1J 2,25].

Láska k Bohu v NZ není něco, co plyne z přirozeného srdce člověka [Mt 15,19; Ř 5,10; Ko 1,21 sr. J 3,20; 7,7; 15,18–25; ukřižování Mk 12,7; L 19,14], i když je určením, smyslem a cílem jeho života, ale je odpovědí na l. Boží v Kristu [1J 4,10.19], reakcí vyvolanou Duchem svatým [Ga 5,20; Ř 5,5], jež se projevuje jako rozhodnutí pro Boha [Mt 6,24]. Je to l., jež vzniká setkáním s Bohem v Ježíši Kristu. Poněvadž Bůh svou l. zahrnuje celého člověka, očekává také lásku celého člověka [Mk 12, 29–30; Dt 6,4n]. L. k Bohu se nápadně podobá víře v Boha, jež je také lidskou odpovědí na Boží l. Zdá se, že Pavel ve většině případů, kde by synoptici užili výrazu l., klade víru. Ale je mnoho míst, kde užívá výrazů láska, milovati [Ř 8,28; 1K 2,9; 8,3; Ef 6,24; jiného řeckého slova užívá v 1K 16,22]. Jako ve SZ, tak i v NZ láska k Bohu se projevuje poslušností [J 14,15; 1J 5,3].

Láska k bližnímu je doplňujícím protějškem lásky Boží a lásky k Bohu. Je závislá na l. Boží [1J 4,11] a na l. k Bohu a jako taková je důkazem l. k Bohu [Mk 12,31; Ř 13,8–10; Ga 5,14; Jk 2,8; 1J 4,20n]. Někde to vypadá tak, jako by l. k lidem byla napodobování l. Boží a Kristovy [Mt 5,43nn; L 6,35n; J 13,34; 15,12; Ř 15,7; Ef 4,32–5,2; 5,25nn], ale vždy je dílem Ducha sv. [Ga 5,22; 2Tm 1,7; Ř 5,5], Boží lásky v člověku [1J 3,17n], jež nutí k tomu, aby člověk s druhým jednal jako s tím, za nějž Kristus umřel [Ř 14,15; 1K 8,11; 2K 5,16; 1K 13,7] a v němž je nám přítomen Syn člověka [Mt 25,31nn]. L. patří k novému aeonu, který se tak vlamuje do tohoto světa [1Pt 4,7–8; 1K 13,8–10; Ř 13,8–11]. Její popis podává Pavel v 1K 13. L. je známkou učedníků Kristových [J 13,35], dítek Božích [1J 4,7], které byly „přeneseny ze smrti do života“ [1J 3,14]. L. je také rozlišující známkou církve Kristovy, jdoucí až ke společenství majetku [Sk 2,44n; 4,34n; 1J 3,17n]. Proto Pavel pokládá roztržky v církvi za neslučitelné s láskou [1K 1,10nn; 3,3nn; 11,18nn; sr. J 17,21n; Ef 4, 1nn; Ř 12,16; 15,5; 2K 13,11 a j]. Ale tato l. nesmí zůstat omezena jen na členy církve [L 6,27n.32–35; Mt 5,43–48; 1Te 3,12], i když členové církve jsou nejbližšími bližními [Ga 6,10]. Teprve láska k nepřátelům je důkazem toho, že tu je opravdu l. *Milovati.

Laskav býti = milovati [Gn 25,28; 29, 20; Nu 14,8; 2Pa 26,10; Př 14,35].

Laskominy. Reakce dásní na kyselé, trnutí zubů po kyselém. Jr 31,29n navazuje na lidové přísloví, jež vyjadřuje bolestné následky hříchů otců na synech [sr. Pl 5,7; Ex 20,5; Nu 14,18]. Podle proroka každý bude trpět za své hříchy [sr. Ez 18,2nn].

Latině = latinsky, t. j. řečí Římanů, kteří od 1. stol. př. Kr. se stali pány Palestiny. V řeckém NZ máme jen několik málo lat. slov, psaných řeckými literami, jako praetorium a centurio [Mk 15,16.39.45]. Poněvadž latina byla jazykem římského státu, octl se nápis nad křížem Ježíšovým i v latině vedle řečtiny a aramejštiny [J 19,20].

Latuzim, druhý syn Dedana, syna Jeksanova z rodu Abrahamova [Gn 25,3], jehož kmen se usadil v Arábii.

Lavička. V Ez 27,6 jde o lodní l., jež byla vykládána slonovinou jako svědectví o bohatství Tyru.

Lazar [hebr. *Eleazar]. – 1. Přítel Ježíšův [J 11,1n], mladší bratr sester Marie a Marty; bydleli v Betany nad horou Olivetskou, kde je doposud ukazován jejich dům. Pro blízkost Jerusalema býval dům Lazarův velmi často útočištěm Ježíšovým [J 18,2; L 21,37; 22,39; 10,38; J 12,1.2]. Lazar se stal podnětem největšího zázraku Ježíšova [J 11,1–45], kterým chtěl nade vši pochybnost dokázati nekajícím vůdcům v Jerusalemě svoje mesiášství. Podle židovského názoru pobývala duše zesnulého celé tři dny nad tělem, usilujíc o oživení svého dosavadního nástroje, čtvrtého dne nastal rozklad těla, a proto všecky oživovací pokusy jsou marné. Proto J 11,39 podotýká, že L. ležel v hrobě už čtvrtý den. Ježíš vzkřísil Lazara. Zázrak učinil podle vypravování Janova hluboký dojem na zástupy, ale tím spíše podnítil vůdce národa k rozhodnému jednání proti Ježíšovi [J 11,47–53].

Ježíš od té doby „nechodil zjevně mezi Židy“ [J 11,54], odešel do Efraim na pomezí oblasti samaritánské. Teprve šest dní před velikonocí přišel do Betany [J 12,1], kde mu připravil hostinu nějaký Šimon, kdysi malomocný [J 12,2–11 = Mt 26,6–13 = Mk 14, 3–9]. Lazar byl jedním ze stolujících s ním. Stará církev se domnívala že Šimon malomocný byl otec Marie a Marty i Lazara. Jiní zase z L 7,36.44 mají za to, že Šimon byl oním farizeem a vysvětlují tím přátelství farizeů z Jerusalema s Lazarem a jeho sestrami. Podle

jiné pověsti byl Lazar onen bohatý mládenec [Mt 19,16–22; L 18,18], kterého Ježíš zamiloval [Mk 10,17–21]. Jisto je, že o Lazarovi později už nic neslyšíme. Vykládá se to tak, že musel utéci, aby nepadl za oběť rozzuřeným vládcům v Jerusalemě [J 12,10.11].

2. Lazar, nemocný muž ze známého vypravování nebo podobenství Ježíšova [L 16, 19–31]. Snad ani nešlo o určité jméno, nýbrž o symbol. Neboť Lazar znamená „Bůh pomohl". Je zajímavé, že mezi křesťany dostaly nemocnice jméno „lazarety". Účelem podobenství je podati ilustraci k povědění L 16,9n.

Láza. Nějaké místo, o němž je zmínka v Gn 10,19. Jeroným [4. stol.] má za to, že jde o roklinu Callirhoe na vých. břehu Mrtvého moře s horkými prameny [dnešní *Zerka Ma'ín*] v nichž se léčil Herodes Veliký.

Leb = lebka [2Kr 9,35].

Lebana [= bílý?]. Hlava rodiny, jež se vrátila ze zajetí babylonského [Ezd 2,45; Neh 7,48].

Lebbeus. Jméno jednoho z dvanácti učedníků–apoštolů Ježíšových [J 14,22]. U Mt se vyskytuje [10,3] na tomto místě seznamu apoštolského vedle jména Lebbeus nebo místo něho Taddeus, jako by toto druhé jméno bylo jeho přízviskem, u Mk 3,18 je Taddeus, u L 6,16 *Judas [syn] Jakubův.

Lebka [stč. = přilbice]. Egyptští, filištínští, assyrští, babylonští a perští válečníci chrá

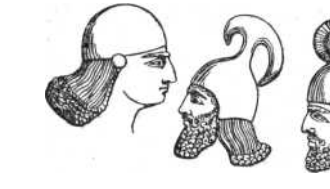

Assyrské přilbice. Podle Layarda.

nili hlavy koženými nebo kovovými přilbicemi [1S 17,5; 2Pa 26,14; Jr 46,4; Ez 23,24; 27,10]. Obrazně u Iz 59,17 o výzbroji Boží k soudu nad národy: pancíř, jenž je zárukou spravedlnosti pro lid Boží; lebka, jež je symbolem spásy; plášť horlivosti proti nepřátelům [sr. 63,5]. Podobný obraz, ale o zbroji křesťana, máme v Ef 6,17; 1Te 5,8 [sr. Ž 140,8].

Lebna [= bělost]. Zastávka putování Izraelova z Egypta do zaslíbené země mezi pouští Sinai a Kádes [Nu 33,20n].

Lebni [= bílý, čistý]. – 1. Podle Nu 3, 18,21 nejstarší syn Gersona, syna Lévi [Ex 6,17; 1Pa 6,17–20], praotec čeledi lebnitské. – 2. Levita z čeledi Merari [1Pa 6,29].

Lebno. Místo v jz. části Palestiny v pokolení Juda, jež bylo i s předměstskými vesnicemi přiděleno kněžím [Joz 21,13; 1Pa 6,57]; jeho přesná poloha není známa [někde mezi Macedou a Lachis, Joz 10,29–31]. Za judského krále Jehorama, syna Jozafatova, odpadlo L. od království judského zároveň s Idumejskými [2Kr 8,22; 2Pa 21,10]. Senacherib, král assyr

ský, upustiv od obléhání Lachis, oblehl Lebno [2Kr 19,8; Iz 37,8]. L. bylo rodištěm Chamutaly, manželky Joziášovy, matky králů Joachase a Sedechiáše [2Kr 23,31; 24,18; Jr 52,1].

Léč [stč. = léčka], léčeti [= strojiti úklad, Ž 38,13; Iz 29,21]. Nejspíše síť na chytání ptáků [Jr 5,26; Př 1,17]. Byla sklapovací. Skládala se ze dvou rámů o společné ose, v nichž byly nataženy sítě. Jakmile se pták dotkl návnady, umístěné uprostřed spodní sítě, rám zaklapl. Sítí bylo užíváno i k lovení zvěře [Iz 51,20], jež se do sítě zapletla [Ž 9,16; 25,15; 57,7; Pl 1,13]. Vedle sítí se užívalo k chytání zvěře i rozličných pastí, maskovaných jam [Iz 24,17n; Jr 48,43n; Ž 94,13; Př 26,27] a ok. Bibličtí pisatelé užívají l. obrazně o úkladech nepřátel lidu Božího [Ž 31,5; Ez 19,8]. Ale i Bůh strojí l. lidem [Jb 19,6; Ez 12,13; Ž 66,11], aby jim ukázal zvrácenost jejich cest.

Léčiti *Lékařství.

Léčka *Léč.

Ledví. Stč. vnitřní část těla, nazývaná zevně bedra, obsahující ledviny, játra a slezinu. Podle Sk 2,30 domnělé sídlo rozplozování. V přeneseném smyslu jsou l. právě tak jako srdce obrazem toho nejvnitrnějšího v člověku. Kral. pak překládají 1., jež zkušuje Hospodin [Jr 11,20; 17,10; 20,12; Ž 7,10; 26,2]. L. je podle sz psychologie sídlem počitků [Ž 73,21; Př 23,16; Jb 19,27], myšlení a svědomí [Jr 12,2; Ž 16,7; 139,13].

Ledvina, ledvinka. Podle obětních předpisů vnitřní tuk, ledviny, játra a tučný ovčí ocas byly před vlastní obětí vloženy do ohně jako oběť ohnivá [Lv 3,4n; sr. Ex 29, 13.22].

Legát [z lat. = vyslanec]. Urážka takového vyslance bývala příčinou válek [2S 10,4nn]. Kraličtí příslušná hebr. slova překládají zpravidla posel [Nu 20,14; 21,21; Dt 2,26; Sd 11,12.19; 2S 5,11; 2Kr 19,9; 2Pa 35,21; Iz 30,4; Ez 17,15]. Jednou překládají l. [Abd 1,1 proti Jr 49,14, jež zní v hebr. stejně!]. *Poselství. *Kázání.

Lehkomyslný. Tak překládají Kral. v Př 18,3 hebr. výraz, který jinde překládají „zlehčení" [Jr 46,12], „ohyzda" [Iz 22,18], „pohanění" [Oz 4,18] aj. Jde o pojem blízký bezbožnosti. V Sk 17,5 jde o ničemné muže z tržiště.

Lehkost [stč. = nevážnost, zlehčování, tupení, hanba; sr. 1S 20,30; Ž 50,20; Př 10,18; Iz 47,6; 67,7; Mi 7,6]. Podle Mt 1,19 nechtěl Josef uvésti v lehkost Marii, t. j. nechtěl ji veřejně obžalovati a tak vydati v pohanu, pranýřovati. Téhož slova je užito v Žd 6,6: vydávati v porouhání, činiti předmětem posměchu. L 11,45 překládají Kral. řecký výraz, jenž znamená tupiti, urážeti, pojmem „lehkost činiti".

Lecha, Pravděpodobně jméno místa v Judstvu, jež bylo obydleno potomky Hera, syna Sélova. Pak by snad šlo o zkomoleninu jména Lachis [1Pa 4,21].

[372] Lechi–Lekati se

Lechi [= čelist]. Místo na území pokolení Juda při hranicích Filištínské země proti Etam, dějiště činů Samsonových s čelistí oslíčí [Sd 15,9.14.19]. Byl to pahorek [Ramat–Lechi] s vydatným stálým pramenem vody [Sd 15, 18n]. Dnes leží na tomtéž místě Bét Likíjé, vesnice vzdálená asi 2 km od Horního Betoronu. Jiní však lokalisují toto místo jinde.

Lék *Lékařství.

Lékař. Hebr. „léčiti“ jest totožné s „látati“, „spravovati“ [Bič I., 235]. „Lékaři tedy byli především chirurgy a ‚látali‘ či, ‚spravovali‘ zranění, pohmožděniny, zlomeniny“, čistili, změkčovali olejem rány a ovazovali je [Iz 1,6]. Kdo někoho zranil, musel mu nahradit škody a zaplatit lékaře [Ex 21,19]. Zajímavá je výtka v 2Pa 16,12, že král „Aza v nemoci své nehledal Boha, ale lékařů“. Buď posílal o rady do Egypta, anebo je tu náznak žárlivosti mezi kněžstvem, které se zabývalo lékařstvím, a lékaři z povolání. *Lékařství. *Nemoc.

Lékařství. Nejstarší stopy lékařské vědy vedou do Egypta. Každá egyptská mumie předpokládá jakousi znalost anatomie [Gn 50,2]. Ne nadarmo Jeremiáš přiznává Egypťanům znalost „mnohého lékařství“ [Jr 46,11]. Cyrus a Darius podle Herodota posílali v nemocech pro lékaře až do Egypta. Je zajímavé, že v Ex 1,15 čteme o hebrejských porodních babičkách v Egyptě a v Dt 7,15; 28,60; Am 4,10 mluví o Egyptě jako o sídle zvláštních

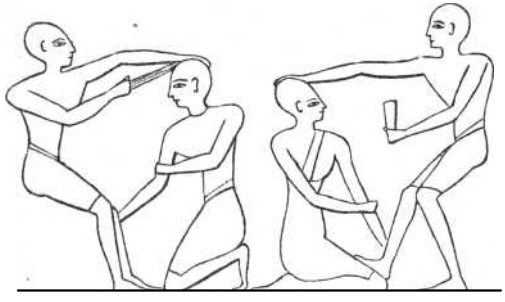

Egyptští lékaři provádějí operaci hlavy. Malba z hrobu v Beni Hassan.

nemocí. I to nutně vedlo k zabývání se lékařstvím. Pozornost, jakou Egypťané věnovali zemřelým, byla také prospěšná rozvoji lékařské vědy. Již r. 300 př. Kr. se shledáváme se školou lékařskou v Alexandrii, jež pěstovala léčivé rostliny a zkoumala léčivé účinky různých chemikálií. Lékařství bylo většinou výhradním zaměstnáním kněží.

Palestina byla a je doposud celkem zdravá krajina. Její přirozená členitost jakož i nedostatek přístavů ji chránil před epidemickými nemocemi. Přesto kněžský zákoník [v podstatě Lv] má přesné návody lékařské, obšírné zvláště při popisování malomocenství.

Židé považovali nemoc za trest Boží [J 9,2], způsobený buď přímo Bohem [Dt 28,22; 32, 39] nebo nějakým prostředníkem [Jb 2,7; Mk 9,17.25]. Pak ovšem nemoc kulticky znečišťovala [*Nečistý]. Vyléčení z nemoci bylo tedy nutně svědectví Božího odpuštění [Ex 15,26; Oz 6,1]. Tím se vysvětluje i to, že kněží byli většinou i lékaři [Dt 24,8]. I k prorokům přicházel lid o lékařskou radu a pomoc [1Kr 14,2; 17,18; 2Kr 4,22n; 20,7]. Smutné zkušenosti s lékaři jsou popsány v L 8,43; 4,23.

Je nasnadě, že lékařství nemohlo být plně vyvinuto tak dlouho, dokud lidé měli odpor k pitvě lidského těla. Kněží sice měli jakési ponětí o těle zvířecím, jež připravovali k obětem, a mohli si učinit analogický úsudek o těle lidském, ale přesto medicína byla stále ještě nedokonalá. Bible mluví o nemocech „k smrti“ [Iz 38,1], o nemoci „velmi těžké“ [1Kr 17,17], o nemoci nezhojitelné [2Pa 21,18], o ráně [patrně epidemii nebo malomocenství Ex 11,1; Nu 11,33], o prašivosti ustavičné [Lv 21,20], o vředu nejhorším [Dt 28,35], jindy všeobecně o nemoci [1Kr 8,37; Ž 35,13]. V Lv 26,16; Dt 28,22 se mluví o souchotinách, o zimnici [snad malarii], o zápalu [Kraličtí: pálivost]; časté jsou ve SZ narážky na mor a ránu [Nu 11,33; 14,37; 16,46; 25,9 atd.]. O nežitech se mluví v 1S 5,6; Dt 28,27.
O úplavici nejhoršího druhu je zmínka v 2Pa 21,19; Sk 28,8 [„červená nemoc“ je také úplavici].

Mezi léčivými prostředky [Kral. lékařství, stč. = lék Jr 8,22; 46,11; Ez 30,21; 47,12; Př 16,24; 17,22; Iz 53,5] vyskytují se v bibli umývání [2Kr 5,10], dieta [L 8,55?], slina [J 9,6], mazání [Jk 5,14], náplast z fíků [Iz 38,21], ocet s narkotickým účinkem [Mt 27,34.48; Mk 15,23.36; L 23,36; J 19,29], víno [1Tm 5,23], med, jenž podle starověkého názoru byl pokládán za prostředek proti škodlivým účinkům požívání ryb [sr. L 24,42]; také ovšem koření a listí [Ez 47,12]. O umění lékárnickém je zmínka v Ex 30, 25–35; 37,29; 2Pa 16,14; Neh 3,8; Pís 3,6. Myslí se tu však spíše na voňavkářství než na medicinu.

Lékařské předpisy jsou popsány většinou v Lv.

Lékařské nástroje: nůž [Joz 5,3] a špice [Ex 21,6], jichž se užívalo jednak k obřízce, jednak k propichování uší. *Nemoc. *Malomocenství.

Lekati se. Tak překládají Kral. několik hebr. a řeckých výrazů [Dt 7,21; 31,6; Jb 3,25; Ž 27,3; Iz 44,8], jež jinde tlumočí slovy předěsiti se [Jb 3,5; 33,7], děsiti se [Jb 15,24], uleknouti se [Mk 9,15; 16,5n], zděšení [Sk 3,10]. Jde tu většinou o prožití údivu [*Di-viti se] nad něčím, co nějak ztělesňuje přítomnost Boží. V NZ se opakuje toto nebo podobné slovo všude tam, kde bylo poodhaleno mesiášství Ježíšovo [Mk 1,27; L 4,34; 5,9], i třebas jen v jeho mesiášském nároku [Mk 10,24nn]. Když se podle Mk 10,32 Ježíš rozhodl jíti do Jerusalema, vyvolal v učednících předěšení ne tím, že ho tam očekávala smrt,

ale tím, že tam jde ze svého mesiášského rozhodnutí. Podobně musíme rozumět i Mk 14,33 jako naplnění mesiášských míst ze Ž 22,2; 31,23; 116, rozhodně ne jen jako výraz psychického stavu Ježíšova.

Lekavý, t. j. bez odvahy, nesmělý [Dt 20,8; 28,65; Sd 7,3].

Lekno. Mořská tráva, chaluha [Jon 2,6]. Jinde překládají Kral. rákosí [Ex 2,3.5; Iz 19,6]. Stč. leknín, stulík.

Leknouti se *Lekati se.

Lekům. Místo na území pokolení Neftalímova [Joz 19,33].

Lemam. Vesnice v nížině Judské [Joz 15,40].

Lemuel [= patřící Bohu]. Jméno neznámého krále, jemuž matka dává moudrá naučení, obsažená v Př 31,1–9. Podle rabínských výkladů je L. totožný se Šalomounem. Jiní mají za to, že jde o pohlavára některého arabského kmene, bydlícího při hranicích Palestiny, snad prý staršího bratra Agurova [Př 30,1].

Len. Byl pěstován v Egyptě [Ex 9,31] i v Palestině a jinde. K jeho sušení se užívalo plochých střech [Joz 2,6]. Tkaní lnu bylo úko

Zpracování lnu v Egyptě; Naklepávání, vytloukání, kroucení. Nástěnná malba z Beni Hassan.

lem žen [Př 31,13 sr. Oz 2,5]. Z odpadků byly vyráběny knoty [Iz 42,3; Mt 12,20]. Nejlepší l. prý rostl v Galilei.

Lenivý, lenost. Tak překládají Kral. několik výrazů, jež označují neužitečnost, nepotřebnost [Tt 1,12], váhavost a lenost [Mt 25,26; Žd 6,12]. Zvl. SZ ukazuje na lenost jako na stav nepřirozený a zhoubný [Př 6,6; 13,4; 15,19; 21,25; 24,30; Kaz 10,18].

Lenovati se. Stč. = lenošiti, býti líný, meškati, váhati [Sd 18,9; Př 24,10].

Les „ve SZ neznamená vždy les, nýbrž docela povšechně i terén křovinami zarostlý, neschůdný, rozeklaný, skalnatý“ [Bič I., 34]. Ale i skutečných lesů bylo ve starověku hojně. SZ jmenuje l. efraimský [Joz 17,15–18; 2Kr 2,23–24; odlišný od l. E. z 2S 18,6?], l. Haret [1S 22,5]; Zif [1S 23,14–16]. Proroci mluvívají o pýše Jordánu [Za 11,3] a myslí tím na keře a stromy [zvl. oleandrové], jež vroubily tok Jordánu téměř po celé délce.

Lesen. Původní jméno místa *Dan [Joz 19,47]. *Lais.

Lest, lstivě, lstivý. Kraličtí tak překládají tři hebr. výrazy, jež znamenají podvod [Gn 27,35], zradu [2Kr 9,23], lstivost [Gn 34,13; Ž 24,4; Př 12,5; Jr 9,6], faleš [Mi 6,11; Oz 12,7 o vahách]. „Domové plní lsti“ [Jr 5,27; Sof 1,19] jsou domy neprávem nabyté. Lstivý může také znamenati nedbalý, nedbanlivý jako protiklad pracovitosti [Př 10,4; 12,24], váhavý [Př 19,15]. Totéž slovo překládají Kral. také jako omylný [lučiště omylné, t. j. ochablé, nepružné Oz 7,16; Ž 78,57] nebo fortelný [Př 12,27 *Fortelný], jak ostatně překládají i jiný hebr. výraz u Mal 1,14, který naznačuje zlý obmysl, lstivost, jež o někoho ukládá [Gn 37,18]. Ve všech pak místech, kde se mluví v kral. překladu o lsti, převládá význam klamu, podvodu a úkladu [Ž 32,2; 52,4; 101,7; Iz 53,9; Jr 5,27; Mk 6,19; 7,21n; J 1,48; Sk 13,10; Ř 1,29; 2K 12,16 a p.].

Léta. Ve smyslu roky [Ex 21,2; 23,10; Nu 8,24; J 5,5; 1Tm 5,9; 2Pt 3,8; Zj 20,4].

Letní, léto. V Palestině byla v podstatě dvě roční období: zima [od října do března] a léto [od dubna do září]. Palestina leží v subtropickém pásmu a horko dosahuje v létě až 50° C [v noci jen 26° C]. Léto bývá bez bouřek [když si Samuel vyprosil bouři podle 1S 12, 16–19 v létě, byla to věc neobyčejná] a jen rosa je náhradou za vláhu [Gn 27,28; Dt 33,13; Ž 133,3]. Země ztvrdne a rozpuká, rostlinstvo usychá. Izraelci znali šest hospodářských ročních období: setí [od poloviny října do poloviny prosince], zima [od poloviny prosince do poloviny února], studeno [od poloviny února do poloviny dubna], žeň [od poloviny dubna do poloviny června], léto [od poloviny června do poloviny srpna], horko [od poloviny srpna do poloviny října]. Sr. Gn 8,22. *Léto milostivé.

Letnice v NZ českém jsou dvakrát [Sk 20,16 a 1K 16,8], jednou místo toho „den padesátý“ [Sk 2,1], totiž po sedmi týdnech od velikonoc [též „slavnost téhodnů“ Dt 16,10]. Její ustanovení je v Lv 23,15–21. Původně to byla slavnost žně [Ex 23,16], vlastně dožínky [Dt 16,9nn], kdy se obětovaly „prvotiny“, t. j. první chleby z pšeničné sklizně [Lv 23.17]; proto „den prvotin“ [Nu 28,26]. „Teprve pozdní židovstvo se snaží zdůvodnit letnice duchovně a začíná je označovati jako den vydání Zákona“ [Bič II., 167]. Při této jednodenní slavnosti byla předčítána kniha Rut. Křesťanská církev přetvořila tento den v slavnost založení církve, poněvadž o prvních letnicích po křesťanské „veliké noci“ byl seslán Duch svatý.

Léto milostivé, t. j. každý padesátý rok [7x7+1], sobota sobot [Lv 25,8–16], kdy měla odpočinouti i země, a svoboda i s otcovským dědictvím navrácena každému Izraelitovi, jenž pro dluhy upadl v otroctví. Toho roku neměly být placeny ani daně. Léto milostivé počítáno bylo od žní při slavnosti stánků [10. Tisri] a začínalo se svátkem očišťování [Lv 25,2.4.5] a troubením po vší zemi. L. m. je výrazem pocitu, že svobody a dědictví nesmí být žádný Izraelita trvale zbaven. Ale poměry v době královské vedly k hromadění soukromého vlastnictví a ustanovení l. m. zůstalo jen ideálem, k němuž se vraceli proroci [Ez 45,8n; 46,17n „léto svobodné“].

Léto odpuštění [Dt 15,2; 31,10]. Každého sedmého roku mělo se vše vraceti k svému původnímu stavu; věřitel nesměl upomínati dlužníka, jakmile bylo vyhlášeno „odpuštění Hospodinovo“. *Léto milostivé.

Lev. Hebrejština má 6 výrazů, které označují lva v různých obdobích jeho vzrůstu [lvíče sající, odrostlejší, lev, lvice]. Nejčastějším výrazem je *'arí, 'arjé* [80 × ve SZ]. L. se kdysi v Palestině hojně vyskytoval, ale byl vyhuben za křižáckých výprav. SZ odkazuje na lví sílu [2S 1,23; Př 30,30], odvahu [2S 17,10; Př 28,1], zuby [Jl 1,6], přípravu ke skoku [Gn 49,9], loupeživost [1S 17,34] a dravost, jež neustupují před člověkem [1Kr 13,24; Jr 2,30], řev [Jb 4,10; Př 20,2; 1Pt 5,8], jeho číhání v houštinách [Jr 4,7], v lesích [Jr 5,6] a v jeskyních [Jr 25,38].

Vykopávky v Palestině ukazují, že l. byl často předmětem umělecké tvorby. Stěny svatyň a různé kultické předměty byly ozdobovány obrazy nebo reliéfy lvů. Obraz l. najdeme i v synagogách. L. byl posvátným zvířetem bohyně Anáty. V egyptském i babylonském kultu měl l. význačné místo. Bohové byli zobrazováni jízdmo na hřbetě l. anebo přímo ve lví podobě [na př. Nergal sr. 2Kr 17,30]. Trůn Šalomounův byl ozdoben lvy [1Kr 10, 19n; 2Pa 9,18n], rovněž pojízdný chrámový kotlík [1Kr 7,29.36]. Snad tu šlo o vyznívání nějakých mythologických představ podobně jako u Ez 1,10nn; 41,19. Podle Iz 11,6nn; 65,25 přijde jednou čas, kdy se l. stane mírumilovným zvířetem. Bude to doba smíření mezi nebem a zemí.

NZ navazuje na sz vypravování nebo představy, když mluví o l. [Žd 11,33 (sr. Dn 6,17nn. 23); Zj 4,7 (sr. Ez 1,10; 10,14; 41,19); 9,8 (sr. Jl 1,6); 9,17; 13,2 (sr. Dn 7,9)]. Jde tu většinou o symboly, nikoli o astrálně–mythologické představy. Zj 5,5 navazuje na Gn 49,9, místo, které pozdní židovstvo chápalo jako odkaz na mesiáše. Jde tu o vítězství, jehož „l. z Judy“, t. j. Ježíš Kristus, dosáhl svou smrtí a zmrtvýchvstáním. Anděl ve Zj 10,3 volal hlasem velikým, „jako by lev řval“ [sr. Oz 11,10; Am 3,8; Iz 31,4; 42,13; Jr 25,30; Jl 3,16; Am 1,3]. Jde tu patrně o zdůraznění mocné hrůzy, kterou vyvolá poselství Boží. Ale i ďábel obchází jako řvoucí lev, aby způsobil odpadnutí od křesťanství [1Pt 5,8; Ž 22,14 sr. Sd 14,5; Jr 2,15; Ez 22,25; Za 11,3; Sof 3,3]. Na SZ navazuje také 2Tm 4,17 [sr. Ž 22,22]. Nevíme přesně, nač tu pisatel myslí. Někteří se domnívají, že tu jde o obavu z toho, že pisatel bude předhozen lvům; jiní myslí na obraz satana [1Pt 5,8], jiní na Nerona, jiní na soudní výslech, při němž má pisatel obhájit své poselství. Jiní konečně se domnívají, že jde o obraz smrti, neboť na pohanských sarkofágech bývaly lví hlavy jako symboly pohlcovačů života a pekelné moci [sr. Ž 22,22; Př 1,12; Iz 5,14; 25,8]. Ve středověku se na náhrobcích vyskytují obrazy zemřelých,

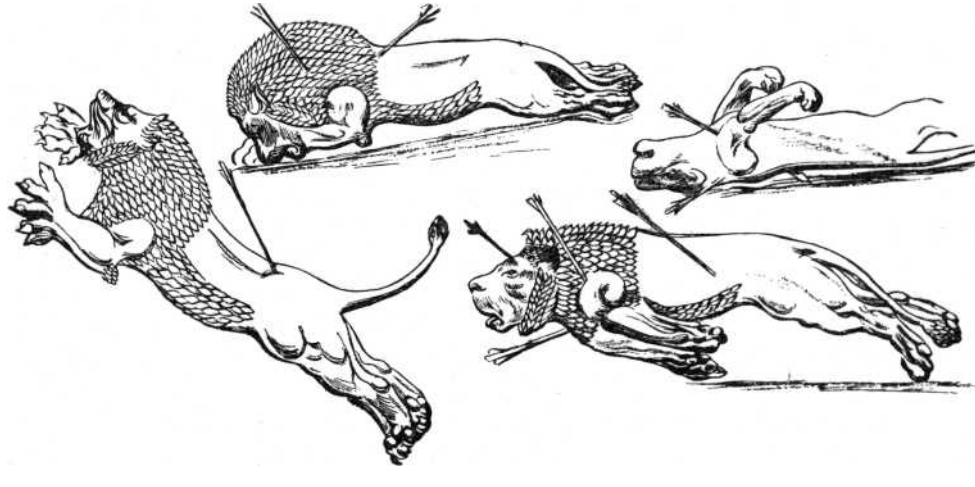

Hon na lvy. Část velkého reliéfu z assyrského královského paláce v Kujundziku.

stojících na lvu [Ž 91,13]. Je to symbolické znázornění vítězství křesťana nad mocí pekla. Vítězem je tu vlastně Kristus, jenž v této souvislosti bývá zobrazován jako lev [z Judy]. Je zajímavé, že lev ve Zj 4,7 bývá ve starokřesťanských výkladech chápán jako symbol evangelisty Marka.

Leví. Jméno značí podle různých výkladů buď „toho, kdo se připojil k Izraelcům, přistěhovalým z Egypta“, nebo „toho, kdo se připojil k truhle úmluvy“ jako kněžský pomocník. Možná, že jméno je také odvozeno od jihoarabského *lav'u* = kněz. Pak by šlo o jakýsi kultický řád, který nějak souvisel s kněžími v Kádes [Nu 18,19; Mal 2,4–9]. Jiní zase myslí na Líu [„divoká kráva“]. Nu 18,2.4 odvozuje jméno od hebr. „připojiti“ a myslí na Arona, který připojil kmen Leví pro posluhování ve stánku.

1. Třetí syn Jakobův a jeho ženy Lie [Gn 29,34]. Se svým bratrem Šimeonem krutě a lstivě pomstil na Síchemských svedení své sestry Diny. Jakob ještě na smrtelném loži vzpomíná tohoto činu s hořkostí [„Simeon a Leví bratří, nástrojové nepravosti... zlořečená prchlivost jejich... rozdělím je v Jákobovi a rozptýlím je v Izraeli“ Gn 49,5–7. Sr. Gn 34]. Toto vypravování ukazuje na původní poměr Izraelců k praobyvatelům země. Výsledek byl ovšem osudný pro oba kmeny. V seznamu kmenů v Sd 5 nejsou jmenovány. Někteří vykladači, kteří vidí ve dvanáctce izraelských kmenů vztah k dvanácti obrazům zvířetníku, vykládají toto zmizení kmene L. tím, že Simeon a L. byli blíženci [Jákob uděluje požehnání Simeonovi a L. společně, zatím co ostatním každému zvlášť Gn 49], a dvanáctky bylo dosaženo rozdělením kmene Josefova na Efraima a Manassesa. Také při rozdělování země vyšel kmen L. naprázdno.

L. měl tři syny: *Gersona, *Kahata a *Merari [Gn 46,11], kteří se narodili v Palestině před přesídlením Jakobovým do Egypta. Stáří L. odhaduje Ex 6,16 na 137 let.

2. L., syn Melchův, praotec pěstouna Ježíšova Josefa [L 3,24].

3. L., syn Šimeonův, další praotec v rodokmenu Ježíšově [L 3,29-30].

4. L., syn Alfeův [Mk 2,14; L 5,27.29], čelný a později evangelista *Matouš.

5. Žd 7,5.9 je zmínka o L., třetím synu Jakobovu, jako o tom, jehož kněžství ve srovnání s kněžstvím podle řádu Melchisedechova je jen druhořadé a odvozené. Místo navazuje na Ž 110,4 a Gn 14,18–20, kde podle původního textu Melchisedech přijal desátky od Abrahama a udělil požehnání tomuto praotci L. Ježíš Kristus je knězem podle řádu Melchisedechova; jeho kněžství je tedy vyššího druhu než levitské a nakonec toto levitské kněžství překonává a ruší jako nedostačující [Žd 7,11] přiváděti člověka k Bohu [Žd 7,19] a očistiti svědomí [Žd 9,14; 9,9] od hříchu [Žd 9,22; 10,4]. Teprve pozdější křesťanská literatura zdůrazňuje původ Ježíšův nejen z kmene Judova, ale i z kmene L. Žd však zřejmě o tomto původu z kmene L. nic neví. *Levité.

Leviatan [Ž 74,14; Iz 27,1], tajemný drak nebo mořská obluda, jež hrozí světu zničením. Někteří vykladači rádi historisují, ale jejich nerozhodnost nejlépe ukazuje, na jak vratkých základech jejich theorie spočívají. Podle nich v Ž 74,12–14 jde snad o symbol Egypta [krokodil], v Iz 27, 1n o symbol buď Assyrie, Babylonu, Persie nebo Řecka a Sýrie. Je to v podstatě protivník Hospodinův, který zůstal z chaotického pravěku, ale bude potřen. V Ž 104,24; Jb 3,8; 40,20 překládají Kral. l. výrazem „velryb“. Rabínská literatura se velmi mnoho zabývá fantasiemi o tajemném leviatanu: Jordán se vlévá do jeho tlamy. Jeho maso bude v době Mesiášově potravou blažených; z jeho kůže bude vyroben stan pro vyvolené atd. V NZ místo l-ovo zaujal Antikrist [Zj 20,1–8], nepřítel Boží a Kristův.

Levice a pravice. Při určování světových stran byl orientálec obrácen k východu, takže levice označovala sever, pravice jih. Žalobce u soudu stával po pravici obžalovaného [Ž 109,6; Za 3,1]. Levicí byl v boji držen štít, takže pravice byla nechráněna. Proto musel ochránce stát po pravici [Ž 109,31]. Snad proto také byla pravá strana považována za čestnou. Mesiáš sedí po pravici Boží [Ž 110,1; L 22,69; Ř 8,34]. I když seděti po pravici a levici [Mt 20,23] znamená seděti na čestných místech, přece jen levice má menší význam. I požehnání, udělené levicí, pokládá Josef za slabší než požehnání pravicí [Gn 48,14.17]. Na levici stojí odsouzení při posledním soudu [Mt 25,33.41]

Leviratní sňatek [švagrovský od lat. *levir* = švagr]. Zemřel-li někdo bez dětí, bylo povinností bratra zesnulého, aby vdovu po zesnulém pojal za manželku a vzbudil potomstvo svému bratru [Gn 38,8; Mt 22,24; Dt 25,5n]. První syn z tohoto l. manželství byl pokládán za potomka zesnulého a měl všecka jeho práva. Povinnost uzavříti l. s. se vztahovala po pravidle jen na bratry, kteří měli společného otce a byli dosud svobodní, ale bylo též stanoveno, kdo po nich přijde na řadu. Příbuzný se ovšem mohl této povinnosti vzepříti. V tom případě musel podstoupiti veřejnou potupu a jeho bydliště bylo označeno jako „dům bosého“ [= sezutého Dt 25,7–10]. Povinnost l. s. odpadla, zůstala-li po zemřelém aspoň dcera. [Nu 27,1–11], jíž náležela dědická práva, ale jen tak dlouho, pokud se neprovdala za někoho, kdo nepatřil její čeledi [Nu 36,6], neboť půda měla zůstat v tom pokolení, jemuž byla přiřčena.

Levité, buď jméno pokolení [Nu 35,2; Joz 21,3.41; Ex 6,25; Lv 25,32] nebo malé části tohoto pokolení, určené a oddělené na místo prvorozených z lidu izraelského [Nu 3,11–13.41.45n; 8,16–18] ke kněžské službě [Joz 3,3; Ez 44,15]. Bývají uváděni ve spojitosti s potomky Aronovými [Ex 28,1; 6,25].

Podle Ex 32,26-29; Nu 3,9 pobili levité 3000 mužů, kteří za pobytu Mojžíšova na hoře Sinai propadli modlářství. Od té doby stálo toto pokolení stranou ostatních a zaujímalo podle líčení sz spisovatelů výlučné postavení v národě. Výhradně jim byla svěřena ochrana stánku úmluvy a obětní bohoslužba. Na pochodu do země zaslíbené rozbili stany nejblíže stánku úmluvy [Nu 1,51-53; 18,21]. Ponenáhlu se vyvinula celá organisace kněžské bohoslužby. Synové *Kahat zaujímali nejvyšší úřady; jim náležela péče o stánek a o nádobí a zařízení v něm [Nu 3,31; 4,15; Dt 31,25]. Potomci Gersoňovi měli na péči čalouny, koberce a *koltry [Nu 4,22-26]. Nejobtížnější úkol připadl synům Merari: měli na péči sochory, sloupky, desky a vnější součástky stánku. Také nosili stánek za putování na poušti. Službu konali od třicátého do padesátého roku svého života [Nu 4,30.35; 1Pa 23,3-5], podle Nu 8,24 od 25. roku, podle 1Pa 23,24.27 od 20. roku. Patrně tu jde o různé druhy levitské služby anebo o zařízení různých dob. Za Davida byl snížen věk na 20 [obvyklý věk vojenský], kdy se levité začali zaučovat do své služby jako chrámoví pomocníci [2Pa 31,17, sr. Ezd 3,8; 1Pa 23,28-31; sr. 2Pa 39,34; 35,11], aby jako třicetiletí mohli konat plnou službu [1Pa 23,3-5]. Nosili zvláštní roucha, jež při slavnostních příležitostech byla vyměňována za roucha slavnostní [1Pa 15,27; 2Pa 5,12]. Po padesátém roku svého věku už službu nekonali, jen přisluhovali bratřím, držícím stráž při stánku [Nu 8,25—26]. Neměli žádného přídělu kromě 48 měst mezi ostatními pokoleními [Nu 35,2; Joz 21,5-7] s pastvinami pro dobytek. Mezi těmito městy bylo 6 útočištných. Kromě toho byly pro levity určeny desátky od ostatních pokolení [Nu 18,21.24.26; Neh 10,37] a lid byl zvlášť napomínán, aby na l. nezapomenul [Dt 12,19; 14,27; 26,11]. Každého třetího roku obdrželi nadto zvláštní příděl desátků podle Dt 14,28; 26,12. Levité se stali panující třídou za vlády Samuelovy, Saul však hleděl zmenšiti jejich vliv, zvláště ke konci svého života. David utvořil zvláštní řád kněžský pro levity. Levité přisluhovali kněžím a dbali na zevní bezpečnost a čistotu chrámu. Byli rozděleni na několik tříd a bydleli ve svých městech, dokud na ně nepřišla řada, aby konali službu v Jerusalemě [1Pa 25,17-24]. Je však jisto, že mnoho z pozdější a poexilní organisace levitů bylo přeneseno podáním do minulosti. Nasvědčuje tomu i ta okolnost, že mnohá ustanovení SZ o l. si navzájem odporují. Ezechiel degradoval l. na chrámové sluhy [44,9—16], stejně v Lv jen synové Aronovi mohou býti kněžími. Z l., kteří po návratu ze zajetí babylonského tvořili zvláštní třídu nižšího kněžstva, byli vybíráni také učitelé zákona, písaři, kronikáři atd. Knihy Paralipomenon mohly býti napsány od takových l.

Leviticus, latinský název třetí knihy Mojžíšovy, v níž se vypisují obřadní řády a zákony, jež platily hlavně pro kněze a levity [odtud Leviticus = levitský]. Obsahuje tyto části:

a] 1,1—7,17 zákon o obětech,
b] 8,1-10,16 o svěcení kněží a jejich úkonech,
c] 11,1-17,16 zákony o očišťování, o živočiších čistých a nečistých,
d] 18—22 o životě kněží a lidu,
e] 23-26 o slavnostech a milostivém létě,
f] 27 o slibech a desátcích.

Je jasné, že Lv chce podati výhradně obraz kultu izraelského. Zvláštním oddílem je t. zv. Zákon svatosti 17—26, nazvaný tak podle zvláštního požadavku, aby lid byl svatý, jako Bůh svatý jest [Lv 19,2; 20,7].

Leviticus nebyl napsán jedním člověkem. Je to sbírka starých i mladších zákonů, sahajících tu a tam až do doby izraelského putování na poušti [odtud ustavičná orientace kolem stánku úmluvy]. Někteří badatelé se domnívali, že sbírka byla pořízena kolem roku 470 v Babylóně a mezi r. 458—444 vpracována okruhem Ezdrášovým do pentateuchu [pěti knih Mojžíšových] a lidu slavnostně předčítána [Neh 8-10] v Jerusalemě. Ve skutečnosti obsahuje materiál mnohem starší.

Charakteristikou tohoto kněžského okruhu je zájem o rodokmeny a čísla, kultické zákony, kněžské právo, kultickou čistotu a svatost. Uznává jen jedinou svatyni [Lv 19,21nn] a jediný oltář pro celého Izraele [Lv 1,3; 8,3; 17,8n]. Kněžími jsou jedině synové Aronovi [Lv 1,5]. O levitech jsou jen nepatrné zmínky [Lv 25,32n],

Lež, lhář, lháti. Šíři obsahu těchto pojmů poznáme na tom, jak Kraličtí rozmanitě překládají dva hebr. výrazy, jimiž SZ označuje lež. Pojmy odvozené z hebr. *Škr* překládají Kral. lež [opak spravedlnosti a pravdy Ž 52,5; 89,34; 101,7; 119,69; Mi 2,11; Jr 9,3; 23,14], lživý [lživé řeči Jb 36,4; Ex 23,7; lživá slova Iz 32,7; lživý jazyk Ž 109,2; lživý svědek Dt 19,18; Ž 27,12; lživá pravice Ž 144,8; lživý dar Př 25,14; lživá proroctví Jr 14,14; 27,15; 28,15; 29,9; 29,31; Ez 13,22; lživé sny Jr 23,32; lživý duch 1Kr 22,22] nebo klam, klamati [Gn 21, 23; Lv 19,11; 1S 15,29; 2Kr 9,12], nevěrně činiti [Iz 63,8], zrušiti [smlouvu Ž 44,18], faleš [Oz 7,1; Jr 6,13; 8,10; 10,14], falešné svědectví [Dt 19,18; Př 12,17], falešně [přísahati Lv 6,3.5; Za 8,17], chléb falše, t. j. ten, který nenasycuje [Př 20,17], nepravost [2S 18,13], omyl [Iz 44,20], oklamatelnost [Ž 33,17; Př 31,30], bezpodstatnost [bez příčiny Ž 35,19; 69,5; 119,86] a lstivost [Ž 119,78]. Podobně překládají i hebr. výraz *kzb* [lhář Ž 116,11; projeviti se jako lhář Př 30,6; býti usvědčen z klamu Jb 24,25; klamati Nu 23,19; Jb 6,38; Ž 89,36; Ab 2,3; Iz 57,11; mylný Jb 40,28; falešný Př 14,5; obelhávati = posmívati se 2Kr 4,11].

Všecka tato místa ukazují, že lež je něco abnormálního [Pedersen], působícího rozklad, rozdvojení srdce [Ž 12,3] a tím i rozklad pospolitosti. Lež a zhouba [Oz 12,1], lež a marnost [Ž 4,3; 62,10] jdou ruku v ruce. Je to zrušení smlouvy s Bohem [Ž 44,18], nevěrnost

[Iz 63,8], porušení svatosti Boží a jeho lidu [Lv 19,11nn] a tudíž hřích, který musel být trestán [Ex 23,1; Dt 19,16-20; Př 19,22; 21, 28; 24,28; 30,6-8]. Stanovisko SZ ke lži je zvláště patrné na vypravování o Kainovi [Gn 4,9nn], o Abrahamovi [Gn 20,2-16; sr. 12, 11-20], o Gézi [2Kr 5,20-27]. L. je základem vší lidské zkaženosti [Oz 7,13; 12,1; Mi 6,11n]. Bůh nelže a neklame [Nu 23,19; 1S 15,29; sr. Ž 89,35; Ez 24,14; Mal 3,5n; 2Tm 2,13; Tt 1,2]. Jen ten, kdo se skutečně setkal s Bohem, je schopen mluviti pravdu [sr. Iz 6,5-8]. Bůh ve svém soudu ovšem může seslati i ducha lži, aby potrestal člověka, jenž se od něho odvrátil [1Kr 22,21nn; Jr 5,31; 6,13; 29,9]. Někdy mají výrazy lež, omyl, faleš význam modla [Iz 44, 20; Jr 10,14; Ř 1,25], což naznačuje, že Izrael chápal lež jako prohřešení proti Bohu.

NZ mluví o ďáblu jako otci lži [J 8,44; sr. Sk 5,3]. Za lháře je prohlašován ten, kdo popírá mesiášství Ježíšovo [1J 2,22] a kdo se holedbá bezhříšností [1J 1,8-10]. Lež odděluje od slova pravdy, od Boha, takže soud nad takovým člověkem je neodvratný [J 17,17; Zj 21,8.27; 22,15 sr. Ž 24,3-4; 119,160]. Naproti tomu nové stvoření je charakterisováno spravedlností a svatostí pravdy, takže lež u něho nemá místa [Ef 4,24n; Ko 3,9].

Ležeti ve smyslu pohlavně obcovati [Gn 34,2; 39,12; 2S 13,11]. Ležeti na zemi bylo výrazem pokání [2S 12,16].

Lhůta [Jr 17,4]. Strpení, poshovění, odklad.

Lía [= „divoká kráva"]. Starší dcera Lábanova, žena Jakobova [Gn 29,21n], matka Rubenova, Simeona, Leví, Judy, Izachara, Zabulona a dcery Diny [Gn 29,31-35; 30, 18-21]. SZ připomíná, že její oči byly mdlé [Gn 29,16n]. Byla pochována v jeskyni Machpelah před odchodem Jakobovým do Egypta [Gn 49,31]. Rt 4,11 činí o ní zmínku.

Libán, Libanon [= bílý], mohutné pásmo hor, táhnoucí se od řeky Litani [nebo Lita] poblíž Tyru na sever až k řece El-Kebir [za starověku Eleutherus] v délce 170 km. Nejdůležitější z přečetných planin na hřebeni Libanonu byly t. zv. *»Cedry libánské«,* t, j. území cedrové, zaujímající asi 100 m^2 ve výšce asi 3000 m. Cedrový háj, kterému hrozilo úplné zničení [r. 1573 bylo v něm jen 24 stromů, 1810 už 375 a 1884 397], je dnes už jen na svahu k západu otevřeném ve výši 2000 m. Je obehnán vysokou zdí, aby byl chráněn před kácením nepovolanými lidmi. Složením je L. většinou vápenec. Ve výšinách se shromažďuje jak dešťová, tak sněhová voda, tekoucí v teplých měsících z libanonského věčného sněhu [Jr 18,14]. Ledovce však na Libanonu nejsou. Nesčetné říčky zavlažují libanonská údolí a uzpůsobují je k plození vydatné květeny [Pís 4,15; Iz 35,2; 60,13]. Na západním svahu středního Libanonu daří se moruši, olivě, fíkovníku, ořechu, mandlovníku, broskvím a meruňkám. I granátová jablka zde dozrávají. Ve výši 1000—1500 m jsou pěstovány víno a tabák. Podle Pís 4,11 a Oz 14,7 vydává L. zvláštní vůni, patrně od vonných křovin a květin, jež v hojnosti pokrývají půdu. Po lesích, o kterých zpívali sz spisovatelé [2Kr 19,23; Ž 72,16; Iz 2,13; 10,34; 40,16; 60,13; Ez 17,3; 31,15n; Za 11,1], není téměř památky. Ve starověku však sloužilo dříví L. nejen ke stavbě chrámů a paláců, ale i ke zhotovování lodních ráhen [Ezd 3,7; Ez 27,5]. Na místo lesů nastoupily bohaté pastviny, jež slouží přečetným stádům ovcí a koz. Z divoké zvěře se zde vyskytují medvědi, šakalové, hyeny, divoký vepř a gazely [2Kr 14,9; Pís 4,8]. V jeskyních byly nalezeny zbytky po lidech i jelenech, kamzících, srncích a jeskynních lvech. Bylť L. přirozenou skrýší pro svou nedostupnost.

Vypravuje se, že Šalomoun — stejně jakojiní orientální panovníci v různých dobách — dal svážeti s L. cedrové dříví ke stavbě chrámu, jerusalemského [1Kr 5,6]. Zdá se však, že zde také prováděl stavby [1Kr 9,19], snad dokonce doloval železo a j.

Rovnoběžně s L. běží od hory Hermon t. zv. Antilibanon, oddělený od L. údolím Bika, širokým 8—14 km. Tímto údolím tekou na jih Nahr-el-litani a na sever Orontes. Délka údolí je 120 km. Střední jeho část je velmi úrodná.

L. tvořil severozápadní hranici zaslíbené země [Dt 1,7; 11,24; Joz 1,4; 11,17; 12,7; 13,5].

Líbání, líbati. Polibek měl ve starověku hlubší význam než dnes. Byl stejně jako podání ruky především potvrzením smlouvy a výrazem, pokojného smýšlení a vzájemného žehnání. Rodiče líbali *děti [Gn 31,28.55; 48;10; 2S-14,33] a děti rodiče [Gn 27,26n; 50,1; 1Kr 19,20] při setkání i loučení, příbuzní se líbali navzájem [Gn. 29,11; 33,4; Ex 4,27; 18,7; 2S 19,40; Rt 1,9.14], stejně přátelé [1S 20,41]. Prorok líbá krále, kterého pomazal na království [1S 10,1], Absolon líbá lid, aby získal jeho přízeň [2S 15,5], L. je také výrazem poddanství [Ž 2,12] a náboženského uctívání [1Kr 19,18; Oz 13,2]. Podle Jb 31,27 se zdá, že bylo zvykem líbati vlastní ruku a tento polibek poslati slunci nebo měsíci, jako by byly božstvy. Job podezření z tohoto modlářství odmítá. Polibek se mohl snadno stát i přetvářkou [2S 20,9; Př 27,6].

V době nz se vyžadovalo, aby hostitel políbil svého hosta [L 7,45], a křesťané jsou vyzýváni, aby se pozdravovali vzájemně „v políbení svatém" [Ř 16,16; 1K 16,20; 2K 13, 12; 1Te 5,26] nebo laskavém [1Pt 5,14]. Byl. tedy polibek znamením křesťanského bratrství a výrazem lásky. Když ženy líbaly nohy Ježíšovy, dávaly tak najevo svou naprostou úctu a oddanost [L 7,38.45]. Na druhé straně Jidášův zrádný polibek byl výrazem neobyčejné mravní nízkosti [Mt 26,48n; L 22,47n].

Libertini [= propuštěnci]. Byli to nejspíše židovští zajatci, které odvedli Pompeius-a jiní vojevůdci do Říma, kde se stali otroky snad při dvoře císařově [sr. F 4,22]. Později se

jim a jejich dětem dostalo svobody. Někteří z nich se vrátili do Jerusalema a vytvořili se Židy z Cyrenaiky a Alexandrie společnou hellenistickou synagogu. Je pravděpodobné, že tato synagoga byla někde na Ofelu [jižně od chrámového nádvoří] podle řeckého nápisu, nalezeného r. 1913-14. L. byli nepřáteli Štěpánovými [Sk 6,9] spolu s jinou skupinou Židů, přistěhovalých z Cilicie a Asie, kteří snad také měli společnou synagogu.

Líbeznost, líbezný, libost [nč. libost] jsou výrazy, jimiž Kral. překládají většinou hebr. kořeny *rsh* a *chps,* které však tlumočí různým způsobem. Jde v podstatě o opak prchlivosti [Iz 60,10] a hněvu [Ž 30,6], tedy o výraz přízně [Ž 30,6.8; Př 11,27; Dt 33,23], laskavosti [Nu 14,8; 1S 18,22], příjemnosti [Iz 60,7; Ž 19,15], milosti [Ž 106,4; Iz 49,8], vzácnosti [Iz 58,5; Mal 2,13], obliby [Př 10, 32; 11,1.20; 12,22; 15,8]. Zvláště oběti mají být Bohu příjemné [Lv 22,21; Ex 28,38], jinak nemají ceny. Proto mají být přinášeny dobrovolně [Lv 19,5; 22,29; hebr. tu užívá výrazu, odvozeného z téhož kořene jako libost, líbezný atd.]. Jindy tatáž hebr. slova překládají Kral. jako vůle [Ž 40,9; 145,19; 2Pa 15, 15; Ezd 10,11; Neh 9,37; Est 1,8; 1Kr 10,13; .2Pa 9,12; Iz 48,14] nebo svévole [Gn 49,6]. Bohu se líbí člověk ctného obcování [Př 11,20], činící pravdu [Př 12,22], modlitba upřímných [Př 15,8], ti, kdo se ho bojí [Ž 147,11]; Bůh má libost v účinlivosti [Žd 13,16], oblibuje si milosrdenství [Oz 6,6], nemá však libosti v obětech a darech [Ž 40,7; 1S 15,22; Mal 1,10], ani v bezbožnosti [Ž 5,5], ale ani ve smrti toho, jenž umírá [Ez 18,32]. Míti libost v Bohu [Jr 6,10; Ž 73,25], v jeho Zákonu [Ž 1,2], v jeho svatých [Ž 16,3], v jeho skutcích [Ž 111,2], v jeho vůli [Ž 40,9], je jednou z hlavních stránek sz zbožnosti. Nádoba, v níž není „libosti", je nádoba bezcenná, neužitečná [Jr 22,28; 48,38; Oz 8,8]. Je obrazem lidu, v němž Hospodin nemá zalíbení. *Líbiti se. *Vůle.

Libě *Líbeznost. *Líbiti se.

Líbiti se. Řecké sloveso *areskein,* jež Kral. překládají l. se, znamená původně usmířiti, uspokojiti [v právním slova smyslu]; tento výraz pak přešel do oblasti estetické ve smyslu zalíbiti se [Mk 6,22]. Pavel varuje křesťany, aby se nelíbili sami sobě [Ř 15,1-3], ale sami sebe z lásky zapírali [sr. 1K 10,33], aby uspokojili druhé [sr. Tt 2,9]. Ovšem, toto uspokojování druhých má své meze v evangeliu [1Te 2,4] a v služebnictví Ježíši Kristu [Ga 1,10]. Hlavní věcí je, aby se člověk líbil Bohu [Ř 8,8; 1Te 4,1] a Kristu [2Tm 2,4; Ko 1,10; sr. 3,22; Ef 6,6]. Křesťanu jde o to, aby činil to, což je libého Bohu [1J 3,22; sr. J 8,29]. Celý život křesťana má být libou obětí Bohu [Ř 12,1; 2K 5,9; Žd 13,21; Ef 5,10; F 4,18; Ř 14,18]. Poslušnost dítek se líbí Pánu [Ko 3,20]. Ovšem, jen přijatá milost Boží může způsobiti, že člověk slouží libě Bohu [Žd 12,28], neboť bez víry, jež byla vyvolána milostí, je nemožné l. se Bohu [Žd 11,6].

Libost *Líbeznost. *Vůle. *Rozkoš.

Libovati [si]. Většinou totéž, co *líbiti se [Ž 37,23; 51,8; Jr 6,20]. V 1Te 2,4 překládají Kral. slovem „oblíbiti" řecký výraz, jenž znamená zkušovati, zkoumati [Jr 11,20], zprubovati [1K 3,13], a u L 19,48 jiný řecký výraz, jenž znamená viseti na někom, napjatě naslouchati.

Libra. Hebr. *máné,* přibližně 0,5 kg [Ez 45,12; J 12,3; 19,39]. *Váhy.

Libý *Líbeznost. *Vůle.

Libye. Podle řeckých a římských spisovatelů všeobecný název pro Afriku kromě Egypta, ve SZ Put [Jr 46,9; Ez 30,5] a *Lubim [Dn 11,43]. V užším smyslu je to Cyrenaika, krajina na sev. pobřeží Afriky záp. od Egypta s hlavním městem Cyréne. Římané dělili L. na východní [Libya Inferior, Marmarica] a západní [Libya Superior, Cyrenaika]. Židovští obyvatelé Libye měli v Jerusalemě svou vlastní synagogu [Sk 2,10; 6,9]. Někteří z nich se stali křesťany, jako Šimon Cyrenejský a jeho synové Mk 15,21; Sk 13,1; 11,20.

Líce. Podle Pís 1,10; 5,13 bylo l. nositelem krásy a zdraví. Být udeřen v l. znamenalo vrchol urážky a násilí [Mi 5,1; L 22,64] a ovšem i porážky [Ž 3,8]. Mt 5,39 sr. J 18,23.

Líčidlo, líčiti. Egyptské a assyrské kresby ukazují, že si ženy v těchto zemích malovaly černé čárky kolem očí. Jako barvy bylo užíváno do černá spáleného a zpráškovělého surmíku, v Persii olova, v Egyptě byla černá barva vyráběna ze skořápek mandlí nebo z voňavých pryskyřic. Barva, obyčejně smíšená s olejem, byla nanášena tyčinkami ze dřeva, stříbra nebo slonoviny. Podmalovávaly-li se oči tmavými linkami ke zvýšení lesku oka, líčila se i tvář chennou [červeným barvivem] na ochranu proti zlým duchům. Izraelci to pokládali za

Barvou nalíčené oko. Z egyptské malby. Kelímek pro ičidlo a tyčinka k líčení. Nález z hrobu v Beni Hassan,

něco nedůstojného ženy [2Kr 9,30; Jr 4,30; Ez 23,40]. Líčiti stč. = malovati [Iz 40,19].

Lid, hebr. *'am,* označuje ve SZ převážně duševně-duchovní, tedy psychickou pospolitost [Pedersen, Israel 1926], také mezi příbuznými. Z této pospolitosti jednotlivec žije. K ní se počítají i mrtví [Gn 25,8.17; 35,29; 49,29.33], kteří nějak spolupůsobí při vytváření jejího charakteru. Myslí se hlavně na pospolitost, jíž udávají ráz mužové. Být vyňat z tohoto l. znamená vlastně ztratiti život. Jednotlivec může žít pouze jako člen pospolitosti. Nebýt lidem = zahynout [Dt 32,21; sr. Gn 17,14; Ex 30,33.38; Lv 17,4; 20,3.6]. Být l. ovšem znamená nést odpovědnost. Žena, přistižená v hříchu, je zlořečenstvím svému lidu [Nu 5,27]. Provinění jednoho je proviněním všech [1S 22,16-19; 2S 24,17; 1Pa 21,17]. Je zakázáno míti hněv proti synům svého lidu [Lv 19,18]. Je nasnadě, že ve starověku kult byl nejsilnějším pojítkem, i v rodině a v národu, kde právě kult vytvářel psychickou jednotu [1S 9,12n; 1Kr 21,9.12; Nu 21,29; Jr 48,46].

Lid byl i jakýkoli celek [Př 30,25; Jl 2,2] hlavně lidských bytostí. Tak na př. město [Gn 19,4; Sd. 9,29.32; 1S 5,10n; Jr 37,12], kmen [Gn 49,16; Joz 17,14.17], severní království [1Kr 12,27] a ovšem *Izrael [viz níže! Iz 1,3; Jr 50,6; Jl 2,17]. Společné soužení vytváří l. [2S 22,28; Ž 18,28], rovněž společná známost spravedlnosti a Zákona [Iz 51,7]. SZ mluví o l. v kontrastu proti vynikajícím jednotlivcům [Iz 24,2; Jr 28,1.5; 26,16; 43,4; Rt 4,9].

Jednotlivec se stává l. rozmnožováním [Gn 48,19]. Několik pospolitostí se může smlouvou spojiti v l. [Gn 34,16.22], ale také společný cíl může z jednotlivců vytvořit l. jeden [Gn 11,6]. Tak může vzniknout vyšší jednota l., národ, jenž má společné dějiny, společnou kulturu, společné náboženství, společný charakter, a ovšem i společného předka. I zde jde do jisté míry, chceme-li, o psychologickou jednotku, takže prorok může o národě mluvit jako o neduživci [Iz 1,5—6] nebo o nevěstce [Ez 16; Oz 2; 4]. Je příznačné, jak ve SZ velmi těsně souvisí l. se zemí, v níž bydlí. Má to hlubší smysl, než se nám zdá. Neboť země, dědictví otců a země otců [Lv 14,34; Gn 48,21; 50,24; Dt 1,8; 6,23; 31,20-21], je přímo prostouplá požehnáním [Ž 65,10-14; 72,3; Jl 3,18; Am 9,13], a být vzdálen této země znamená největší pohromu [1S 26,19; Jr 16,13]. I v cizině lze sice držet pospolitost, ale nedokonalou [Gn 43,32]. Cizinci jsou kulticky nečistí. Proto je třeba vyhnati cizince ze země [Ex 23,28nn; Joz 23] nebo je získat pro svoje kultové obecenství a tím je zavtělit do řad svého lidu! Jen s určitými národy směl lid izraelský uzavírat smlouvu [Dt 23,2-8]. Jindy bránily sblížení zase právě důvody náboženské.

I když pojmem l. byli ve SZ označeni Egypťané [Gn 41,40.55], Filištínští [Gn 26,11], Moabští [Nu 21,29; 24,14], Sodomští [Gn 19,4], Hetité [Gn 23,7], Ethiopci [Iz 18,2], Skythové [Jr 6,22], přece jen zvláště v překladu LXX je pojem lid [řecky *laos]* vyhrazen velkou většinou Izraeli, aby tím vyniklo jeho zvláštní náboženské poslání. Neboť Izrael je l. Hospodinův, toho Hospodina, jenž nemůže být srovnáván s ostatními božstvy a má k Izraelovi zvláštní vztah [Ex 19,4-7; Dt 7,6-12; 32,8nn; nejsiřeji Dt 4]. Izrael je l. svatým [Dt 14,2.21; 26,18n], spojeným s Bohem [Ž 148,14]. Tento lid si Bůh z vlastní vůle [Dt 9,5n] a z pouhé lásky [Dt 7,8] k otcům [Dt 4,37] vyvolil [Dt 4,37; 7,6; 14,2] a zaručil mu svou věrnost [Dt 7,8]. Proto jej vyvedl z Egypta [Ex 7,16.26; 8,16; 9,1.13.17; 10,3] a očekává od něho naprostou oddanost [Ex 20,3], poslušnost, lásku [Dt 7,9] a oddělenost od ostatních národů [Lv 19,2; 20,7.26; Nu 15,40]. Ovšem, Izrael nesplnil toto očekávání. Stal se lidem Gomorským [Iz 1,10], přestal být lidem Hospodinovým [Oz 1,9] a propadl Božímu soudu [Dt 4,27]; jen „ostatek" zůstal [1Kr 19,18] a ostatek se také navrátí k Hospodinu [Iz 10,20-25; 14,32], až Bůh promění jeho srdce [Jr 31,33; sr. Jr 7,23; 32,36nn; Ez 11,20; 14,11; Iz 41,8-10; 62,12]. Tento nový Izrael bude mít misijní úlohu mezi národy [Iz 11,10; 62,10; Za 2,10-11; Ž 67,6; 148,11-13].

NZ výrazem l. označuje jednak obyvatelstvo [Mt 4,23; 26,5; 27,25.64], zástup [Mk 11,32; L 20,6], shromážděné množství [L 1,21; 3,15.18; Sk 2,47; 3,9.11], prosté obyvatelstvo na rozdíl od kněží a úředníků [L 23,13; Sk 6,12; 13,15], jednak Izraele na rozdíl od jiných národů [L 2,32; Sk 21,28; 26,17.23; 28,27n; Ř 15,10; sr. Sk 4,10; 10,2; 13,17.24; Žd 2,17; 5,3; 7,5; 2Pt 2,1]. Někdy ovšem také Izrael je označen výrazem národ [J 11,50n; L 7,5; 23,2, kde Kral. mají lid, ač v řečtině je národ; Sk 10,22; 24,3.10.17; 26,4; 28,19], ale většinou v řečech před neizraelci nebo v ústech pohanů. V pozadí výrazu l. je ovšem také náboženské zdůvodnění: l. Boží [Mt 1,21; L 1,68.77; 2,32; 7,16; Sk 7,34; Žd 11,25; a v citátech ze SZ: Mt 2,6; Ř 11,1n; 15,10; Žd 10,30], ale biologická a historická stránka má převahu.

Zvláštností Pavlova okruhu je, že pojem l. vztahuje na křesťanskou církev. Na t. zv. apoštolském sněmu vypravoval Petr, jak Bůh předem učinil opatření, aby z pohanů získal l. [Sk 15,14], a Jakub tuto myšlenku, jež pro židovské uši jistě zněla provokativně, zdůvodnil biblicky. Vedle Izraele v biologickém a historickém smyslu tu je nový l., vznikající vírou ve vykupitelský čin Boží v Ježíši Kristu a neznající žádných přirozených hranic. Bůh má mnoho „lidu" [budoucích věřících] v Ko-rintu [Sk 18,10 sr. 13,46; 28,26n]. Všecka sz zaslíbení vztahuje Pavel a jeho okruh na nový l. Boží [Ř 9,23-26 sr. Oz 1,10; 2,23; 2K 6, 14-18 sr. Lv 26,12; Ez 37,27; Tt 2,14 sr. Ex 19,5n; 23,22; Dt 7,6; 14,2; 1Pt 2,9n; Žd 4,9; 8,10; 10,30; 13,12; Zj 18,4; 21,3]. Poněvadž Kristus je naplněním Zákona a Proroků, je

křesťanská církev pravým Izraelem [Ga 6,16; Ř 9,6], pravým semenem Abrahamovým [Ga 3,29 sr. Ř 9,7n], pravou obřízkou [F 3,3], pravým chrámem [1K 3,16].

Lid země. Podle rabínského pojetí nevzdělaná [v Zákoně] vrstva národa, snad dokonce luza [Jr 1,18; Za 7.5]. Někteří badatelé myslí na zámožnější občany. Podle Biče II. 134n. je snad možno v l. z. spatřovati nižší kněžstvo a kultický personál, uchovavší si neporušenější náboženství a někdy přímo pověřený kultickou očistou [Lv 20,2-4]. Není divu, že tento l. z. míval vynikající účast na palácových revolucích a při královských volbách [2Kr 11, 18.20; 21,24; 23,30]. Kral. však mluví vždy jen o „lidu této země". Míní tedy prostě obyvatelstvo.

Lidský, po lidsku. Těmito výrazy vyjadřuje bible často kontrast k božskému a tedy omezenost stvoření a nedokonalost v myšlení i jednání [Ž 60,13; 94,11; Mt 15,9; 16,23; Sk 17,25; 1K 2,4.9; Ga 1,10; Ko 2,22; 2Pt 1,20n]. Pavel mluví „po lidsku", když uvádí námitky proti spravedlnosti Boží, protože ví, jak jsou neopodstatněné [Ř 3,5], anebo chce-li být srozumitelný těm lidem, kteří nejsou uvyklí chápat duchovní věci [Ř 6,19 sr. 1K 2,13], „podle člověka" [1K 9,8; Ga 1,11n] na rozdíl od toho, co přijal ze Zákona anebo na základě zjevení, jehož se mu dostalo od Ježíše Krista [sr. 1K 3,3; 1Pt 4,6]. V 1K 4,3n staví proti sobě lidský soud a soud Kristův. „Lidské pokušení" [1K 10,13] znamená pokušení, jež člověk je s to snést. „Lidské provázky" [Oz 11,4] stojí v protikladu proti otěžím, jichž se užívá při zvířatech, tedy: něco lehkého, nikoli tvrdého [sr. Mt 11,29n].

Lichva [stč. = úrok]. Podle sz předpisů nesměl se vymáhati na chudých úrok ani z vypůjčených peněz, ani z naturalií [Ex 22,25; Lv 25,36n]. Podle Dt 15,7-11 bylo zakázáno bráti vůbec nějaké úroky od chudých. Praxe však patrně byla jiná, jak vysvítá z výtek proroků [Am 2,6.8; 8,6; sr. Ž 109,11].

Likchi. Manassesovec z rodiny Semidovy [1Pa 7,19].

Lilie, lilium. Hromadné jméno [hebr. *šúsán]* pro všecky květiny, jež nějak připomínaly l. Mohl to být egyptský leknín právě tak jako tulipán nebo sasanka [Anemone coro-naria], jež rostou na palestinských pastvinách [Pís 2,16; 6,2], mezi trním [Pís 2,2], v údolích [Pís 2,1]. Její vůně připomínala myrhu [Pís 5,13]. Ježíš má patrně na mysli některý druh této l., když mluví o polním kvítí [Mt 6,28], jehož šatu se nemůže vyrovnat ani Šalomoun ve vší své slávě. V 1Kr 7,19.22.26 a 2Pa 4,5 jde nejspíše o rytinu, znázorňující egyptský květ lotosový. Také na některých židovských mincích byl zobrazen lotosový květ.

Linkurius, drahokam v třetí řadě na náprsníku nejvyššího kněze [Ex 28,19; 39,12]. Nevíme s jistotou, který drahokam se vlastně míní, ale má se za to, že jde o odrůdu červeného rubínu.

Línus. Křesťan v Římě, jenž se připojil k pozdravům pisatele 2Tm [4,21]. Podle Irenea a Eusebia byl prý prvním *biskupem v Římě.

Lískový prut, hebr. *lúz;* snad jde spíš o mandlovník [Gn 30,37].

List *Psaní.

Lístek rozloučení, zapuzení. Podle Dt 24,1-4 [sr. Iz 50,1; Jr 3,8] stačilo k rozluce manželství prohlášení mužovo „Já nejsem její muž" [Oz 2,2] a vydání l. r. Taková žena se mohla vdát po druhé, ale byla-li opět zapuzena, nesměl ji první muž znovu pojmout za manželku. Ježíš toto zařízení pokládal za výplod tvrdosti srdce a připouštěl rozvod jen pro cizoložství. Pojal-li někdo rozloučenou ženu, dopouštěl se podle Ježíše cizoložství [Mt 5,31n; 19,3-9; Mk 10,2-12; L 16,18; sr. 1K 7,10-17]. Šlo o otázku, o níž bylo živě diskutováno v době Ježíšově mezi rabínskými školami. Jedna omezovala právo zapuzení manželky jen na mravní přestupky [rabbi Šammai], druhá [rabbi Hillel] dovolovala rozvod i pro nepatrné přestupky [na př. přesolení polévky nebo nepřekonatelný odpor. Farizeové chtěli předložením této otázky uvésti Ježíše do nesnází.

Liška. V Palestině se vyskytují dva druhy lišek, ale SZ týmž hebr. výrazem *šu'al* označuje i šakala [snad Sd 15,4; Ž 63,10]. Šakal požírá jak maso, tak ovoce [snad i Pís 2,15 míní šakala]. L. má doupě v děrách [Mt 8,20], zvláště však ve zříceninách [Pl 5,18]. Prorok i Ježíš srovnávají vůdce Izraele s liškami, které se starají hlavně o sebe [Ez 13,4; L 13,32].

Lišta, lištování. *Táflování.

Litera. Řecky *gramma* — písmeno [L 23, 38; Ga 6,11], v mn. č. = umění číst a psát [Kral. „písmo" J 7,15], vědění [Kral. „umění" Sk 26,24], dlužní úpis [Kral.: „rejistra" L 16,6n], písemné sdělení [Kral.: „psáni" Sk 28,21]. Písma = pět knih Mojžíšových [J 5,47], Starý Zákon [2Tm 3,15]. Pavel staví l. proti Duchu. Litera, t. j. psaný předpis Zákona, a obřízka, t. j. zjistitelné znamení židovství, nejsou s to zaručiti plnění Zákona a tudíž nejsou předností Židů proti pohanům, protože záleží na zachování Zákona. To může zaručiti jen Duch [Ř 2,27-29]. L., t. j. předpis, nemá moci přiměti k činu; jen Duch. L. jen jako psaný Zákon je v tomto směru „vetchá", zastaralá, nepůsobivá [Ř 7,6], nevede k přijetí Krista [sr. J 5,39-47], i když o něm vydává svědectví. L. patří ke staré smlouvě, ale Bůh obmýšlel novou smlouvu [Jr 31,33], napsanou Duchem nikoli na těle [obřízka] a na papíře, ale na srdci [2K 3,6]. Zákon právě proto, že je pouze něco napsaného, že má jen formu předpisu, zabíjí, protože dává uzrát hříchu [Ř 7,7—11], ale nemá moci udržet při životě. Je soudcem, který vynáší ortel. Nejde tu jen o falešné užívání Zákona [2K 3,14—16], nýbrž o neschopnost l. jakožto psaného přikázání vést k novému životu, k němuž vede pouze služba,

vyvolaná Duchem [2K 3,6.8]. Pak teprve Písmo se stává „blízkým slovem" [Ř 10,8] a přestává být l.

Literka. Mt 5,18 je míněno [aram.] písmeno *jód,* jež je tvarem nejmenší písmenko hebr. [aram.] abecedy. Obrazně je tím znázorněno něco zdánlivě malého významu. Podobně puntík, jenž v hebr. abecedě rozlišoval navzájem různá čtení písmenek, nemíní-li se tím prostě písmenko *jód,* jež v běžném písmu se puntíku podobalo.

Literní umění, t. j. znalost chaldejského písma i chaldejských knih [Dn 1,4.7], *Kaldea.

Líto, lítost, litovati jsou výrazy, jimiž Kral. překládají hebr. *nacham,* jež znamená „míti bolest" [nad neštěstím druhého: litovati Sd 21,6.15]. Kral. totéž slovo překládají také želeti [Sd 2,18] = míti žal, soucit [Ž 90,13], činiti pokání [Jr 42,6; želeti Jb 42,6; Jr 8,6] anebo pykati ve smyslu ztratiti odvahu, naříkati [Ex 13,19]. Jindy tentýž hebr. kořen překládají těšiti [Iz 66,13], utěšiti [Iz 12,1; 49,13]. Je příznačné, že Písmo mluví také o lítosti, litování Božím. Na jedné straně Bůh nemusí ničeho litovati [želeti] právě proto, že není člověk, takže nemusí odvolávati svá rozhodnutí [1S 15,29; Nu 23,19; Oz 13,14; Jr 4,28; 20,16; Ž 110,4], na druhé straně se připouští, že Bůh může litovat, cítit bolest nad svými rozhodnutími [Gn 6,6; Ex 32,12.14; 1S 15,11.35; 2S 24,16; Iz 63,9; Jr 18,8.10; 26,3.13.19; 42,10; Am 7,3.6; Jon 3,9;4,10n]. Úchvatně líčí tuto lítost Boží Oz 11,8n. Na těchto místech je vidět, jak lítost Boží těsně souvisí se slitováním [sr. Ez 24,14]. Tam, kde se mluví o neodvolatelnosti Božích rozhodnutí, chce se zdůraznit, že je nelze brát na lehkou váhu, ať už jde o jeho hrozby nebo zaslíbení. Bůh ve SZ není žádná filosofická abstrakce, nýbrž osoba, jež miluje, rmoutí se a lituje. Bůh ve SZ není lhostejný ke světu a člověku. *Lítostivý.

Lítostivý [stč. = milosrdný]. Tak překládají Kral. hebr. výraz *rachûm* [Ex 34,6; Neh 9,17.31; Ž 85,15; 103,8; 145,8; Jl 2,13; Jon 4,2], který jinde tlumočí jako *milosrdný [Dt 4,31; 2Pa 30,9; Ž 78,38; 111,4; o člověku Ž 112,4], a tak naznačují, že lítostivost je ovocem milosrdenství a stojí vždy ve spojení s nezaslouženou milostí, dobrotou a dlouhoshovíváním [Iz 63,9]. Z této své lítosti vůči Izraelovi vnuká soucit i do srdcí Izraelových nepřátel [1Kr 8,50; 2Pa 30,9; Ž 106,46; Ezd 9,9; Neh 1,11; Jr 42,12]. V Ž 86,5 překládají Kral. hebr. výraz *sallách* [= ochotný odpouštěti] slovem l. Inkarnací této lítostivosti je Ježíš Kristus [Mt 15,32; Mk 8,2; Jk 5,11]. Bůh očekává od svého lidu téže lítostivosti [Za 7,9; sr. Mi 6,8; Iz 1,17], kterou on prokazuje nejen vůči Izraeli, ale i vůči pohanům [Jon 4,11]. Zvláště NZ zdůrazňuje tuto povinnost lítostivosti a *milosrdenství [Mt 18,33; sr. Mt 5,7; 9,13; 1Pt 3,8, kde Žilka kralické „jedni druhých bíd čitelní" překládá „soucitní"]. *Líto. Lítost.

Litostrotos, hebr. *Gabbata, snad vyvýšenina nebo hřbet, hřeben [hory] nebo dláždění [2Pa 7,3]. V tom případě by šlo o nedávno vykopané dláždění nedaleko oblouku Ecce Homo, kde podle tradice stála soudcovská stolice, z níž Pilát vynesl rozsudek nad Ježíšem [J 19,13].

Litovati **Líto. Lítostivý.

Lítý [jmenný tvar stč. ľut, lít = náhlý, prudký, krutý, zuřivý]. Tak překládají Kral. pět hebr. výrazů, jež jindy překládají jinak. Např. Gn 16,12: lítý muž [ale Iz 32,14: divoký osel, Jr 2,4: divoká oslice], Gn 37,20.33: zvěř lítá [ale Sd 9,33; Ž 78,49: zlý, Gn 41,3: šerednÝ]; Iz 35,9: lítá zvěř [ale Ez 18,10: lotr; Ž 17,4: zhoubce; Dn 11,14: nešlechetný]; Ab 1,6: národ lítý [ale Ez 3,14: hněv; 1S 22,2 a Iz 38,15: hořkost; Sd 18,25 hněvivý, patrně zoufalý, od něhož se lze všeho nadít]; Ab 1,8: lítější [ale Př 27,17: zostřovati].

Lkající, lkaní, lkáti. Jde tu o výraz bolesti a smutku, jež se zmocňují člověka tak, že je nelze ukrýti [Jb 23,2; Ž 79,11; 102.6]. *Kvíleti. Jde tu hlavně o vyjádření bolesti nad cizím trápením a nad Božími soudy nad druhými [Kral. v tomto případě užívají raději sloves rmoutiti se, plakati, kvíleti], ale také o bolest chudých, utlačených, bezbranných, trpících, kteří nemají jiného útočiště než Boha. Tak na př. v Mt 5,4 jde o „kvílící Siónské" [postižené všelikým utrpením] a o naplnění Iz 61,1—3. V jejich lkáni nemusí být nic z toho, co nazýváme pokáním [sr. L 6,25; Mk 16,10; Jk 4,9; Zj 18,11.15.19], nýbrž jakákoli bolest. Jiných výrazů je užito ve Sk 7,34 [vzdychání] a v Ř 8,23.26; 2K 5,2.4 [lkáti]. Praví-li se, že „Duch prosí za nás lkaními nevypravitelnými", chce se tím říci, že Duch sv. sám naplňuje věřící dosud neformulovánými a neformulovatelnými tužbami, avšak křesťané si jsou jisti, že jde o tužby z Ducha sv. [sr. Ž 42, 2; Ř 7,24]. A nedovedou-li formulovat své modlitby, formuluje je Duch sv. řečí, srozumitelnou jen Bohu. Tím se lišíme od stvoření, jež také lká [Ř 8,22], ale nemá Ducha sv. Slyší-li Bůh lkáni všeho stvoření, jak by nevyslýchal lkáni svého Ducha v nás?

Lněný [košilky lněné Ex 28,42; roucho l. Lv 6,10; sukně l. Lv 16,4; pás l. Jr 13,1; čepice l. Lv 16,4; efod l. 1S 2,18; klobouk l. Ez 44,18]. *Len.

Loammi [Oz 1,9; 2,23], t. j. „ne lid můj", obrazné jméno, které dal prorok *Ozeáš druhému synu svému s *Gomer, dcerou Diblaimskou, aby naznačil zavržení království izraelského. Mínění se rozcházejí v otázce, zda prorok popisuje skutečnou událost svého života, či zda je vše, co vykládá, čistě obrazné.

Lod. Město, jež vystavěli synové Elpálovi z pokolení Benjaminova [1Pa 8,12], a souvisící nějak s městem Ono [Neh 11,35]. Po návratu ze zajetí babylonského bylo znovu osídleno [Ezd 2,33; Neh 7,37]. Snad totožné s nz Lyddou [dnešní Ludd], 17 km jv od Jaffy [Joppen].

Lodebar [? = bez pastvin], místo v Galád

[2S 9,4.5; 17,27], snad totožné s Dabir [Joz 13,26]. Snad dnešní Umm ed-Dabar, j. od údolí el-‘Arab, v. od Jordánu.

Loď, lodička [stč. lodí]. Používání l. bylo známo už kolem 3000 let př. Kr. na Nilu i Eufratu. V době sz byl přímořský a zámořský obchod vyvinut v Egyptě i Fénicii. 1Kr 5,9 připomíná vory Chírámovy, jež svážely dříví na stavbu chrámu [2Pa, 2,16; sr. Ezd 3,7]. Nu 24,24; Dn 11,30; Jon 1,3 ukazují, že moře-plavba byla Izraelcům známa. Šalomoun si dokonce vybudoval zámořské loďstvo rudo-mořské, jež dováželo zboží z Ofiru [snad v Africe naproti arabskému Jemenu] do přístavů Aziongaberu a Elatu [1Kr 9,26-28; 10,22]. Brzy však tato mořeplavba ustala. Jozafat se pokoušel o její obnovu, ale jeho loďstvo ztroskotalo, sotva bylo dostavěno [1Kr 22,49]. Teprve Amaziáš rudomořskou plavbu opět obnovil [2Kr 14,7]. Palestina neměla vhodných přístavů. Jon 1,3 se zmiňuje o přístavu v Joppe. Herodes Veliký založil přístav v Cesareji. Jonáš se plavil na lodi do „Tarsu" [snad kolo-

Stavba lodí v Egypte. Malba z thébského hrobu.

nie Tartéssos ve Španělsku]. Je možné, že každá zámořská loď se nazývala taršíšská [hebr. text Ez 27,12].

L. bývaly různě vypraveny. Stavěním l. vynikali Tyrané [Ez 27,4-9]. Byly poháněny vesly a plachtami [Iz 33,23]. Alexandrijská loď, na níž se plavil Pavel, byla s to pojmouti vedle nákladu 276 osob [Sk 27,37n]. Ale byly l. ještě větší. Nejdokonalejší popis starověkého mořeplavectví máme ve Sk 27. Lodi velel kapitán a majitel [Sk 27,11: správce a marinář]. Byla zhotovena z desek [v. 41], měla přídní plachtu, již bylo možno zdvíhati a spouštěti za prudkého větru, když velká plachta na hlavním stěžni musela být stažena [v. 40], čtyři kotvy, jednu na zádi lodi, ostatní po stranách a u přídě [v. 29n]. L. měla i záchranný člun, který bylo možno provazy vytáhnouti na palubu [v. 16n.30.32]. L. byla opatřena olovnicí na provaze k měření hloubky moře [v. 28]. Na přídi bylo namalováno anebo vyryto oko [v. 15, kde v řeckém textuje doslova, že se loď nemohla okem obrátiti k větru, Žilka: čeliti větru]. Na t. zv. klounu v předu na špici lodi byl vymalován nebo vyryt také znak [*erb] lodi [sr. Sk 28,11]. V bouři byla l. zpevňována [podpásána] lany nebo řetězy kolmo k délce lodi [Sk 27,17].

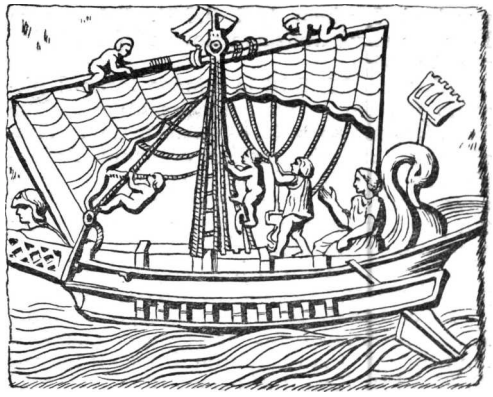

Alexandrijská lod. Podle pompejské malby.

Menší lodi [rybářské] vidíme v době Ježíšově na jezeře Genezaretském [L 5,2; J 6,22n]. Byly poháněny vesly, některé však měly vesla i plachty.

Loches [= zaklinač?]. Otec jakéhosi Sal-luma, jenž opravoval zdi jerusalemské [Neh 3,12]. On anebo nějaký představitel jeho rodiny se zavázal, že bude sloužit Hospodinu [Neh 10,24].

Lois, Loida [2Tm 1,5], matka Euniky, babička Timoteova, od nichž se naučil znáti Starý Zákon [2Tm 3,15], Zdá se, že L. bydlela delší dobu v Lystře [Sk 16,1].

Loket jest základnou měr délkových ve starověku. Vycházelo se z rozměrů lidského těla. Dt 3,11 mluví o „loktu muže". Podle výpočtů Theniových 1 loket obecný = 0,4845 m [Ex 28,16; 39,9]. Podle jiných výpočtů 0,495 m. Egyptská jednotka však byla o něco menší.

1 loket = 2 pídě [po 24,225 cm]
= 6dlaní [po 8,078 cm], 1S 17,4; 2Pa 4,5
= 24 prstů [palců po 20,18 mm]
Ex 25,25.

Podle toho by byla délka Noemova korábu 300 loket = 145,35 m; šířka 24,22 m; výška 14,22 m [Gn 6,15]. Délka truhly smlouvy 1,211 m, šířka 0,726 m; délka svatyně 9,69 m; šířka 4,845 m. Délka svatyně svatých 4,845 m. Goliáš byl vysoký 6 loket a dlaň = 2,988 m [1S 17,4].

Loket královský [babylonský], uváděný u proroka Ezechiele, má 7 dlaní = 0,525 m; 6 loket = 1 prut = 3,15 m = 7 loket obecných [Ez 40,5]. Podle jiných měl l. babylonský 0,55 cm.

Loket řecký a římský [pechy s, cubitus], podle nichž se měřilo v době poexilní, má 6 dlaní, 2 pídě a 24 palců = 0,642 m. Podle jiných měl řecký [attický] l. 46,2 cm, římský 44,4 cm. Cesta jednoho dne sobotního 2000 loktů hebr. = 969 m; 2000 loktů babylonských = 1,1 km [Sk 1,12].

Loktuška [z něm. = plachta, rouno]. Jde

o vnější, svrchní oděv, jenž zastupoval na východě plášť. Byl ze čtvercového kusu plátna. Opatřen byl třepením [Rt 3,15; 1Kr 11,30; Nu 15,38; Mt 23,5; Sk 9,39]. Přehodil se přes levé rameno a byl uvázán nad pravým ramenem nebo pod ním.

Lom. V Sd 3,19.26 nejde o ledajaký l. nedaleko Galgala, nýbrž o vytesané posvátné kameny, tedy o nějaké kultiště [sr. Joz 4,8.20]. Ale mínění badatelů se rozcházejí. V Sd 5,17, kde je užito jiného hebr. slova, jde snad o přístaviště, záliv.

Lopata a „nástroje hudebné" [2Kr 25, 14]. Podle jiných jde spíš o l. a kratiknoty.

Lopotování. Odvozeno od stč. lopot = starost, soužení, trampota. Lopotovati*= starati se, pracně zápasiti, nuzně se živiti [Šimek]. Jb 14,1.

Loruchama [= nedošlá milosrdenství, „již více neslituji se"], symbolické jméno dcery proroka Ozeáše, znamenající zánik království izraelského [Oz 1,6], ale chovající i slib smilování Božího nad ostatky vyvoleného národa [Oz 2,23]. *Ozeáš.

Los rozhodoval v nejistých otázkách na východě už od pradávna. I u Izraele bylo užívání losu v různých případech [Př 16,33], na př. 1. při zvolení mužů k válečným výpravám [Sd 1,1; 20,9-10], 2. při rozdělení půdy mezi pokolení izraelská [Nu 26,55-56; Joz 18,10; Ž 16,5n; Sk 13,19], 3. při vyřizování sporů [Př 18,18]; 4. za účelem zjištění zločince mezi velkým počtem podezřelých [Joz 7,14.18; 1S 14,22; Jon 1,7]; 5. při ustanovování osob k úřadu nebo k zvláštním povinnostem [1Pa 25,8n; 26,13; L 1,9; Sk 1,26]; 6. v den očišťování při rozhodování mezi kozlem za hřích a kozlem Azazel [Lv 16,8.10]. 7. Vítěz metal los o kořist [Jl 3,3; Abd 1,11; Na 3,10; J 19,24; Mk 15,24 sr. Ž 22,19].

Způsoby metání „losu" byly různé:

1. Urim a Thumin, patrně dva kaménky, jeden s odpovědí kladnou, druhý se zápornou, jež kněz nosil pod náprsníkem ve zvl. kapse, z níž byly kaménky ve sporných případech vytahovány. Užívání těchto kaménků přestalo asi brzy po návratu ze zajetí [Ezd 2,63], protože už v době Flaviově a Filonově nikdo nevěděl, oč tu vlastně šlo.

2. Vysílání šípů [Ez 21,21-22] bylo obvyklé zvl. mezi Babyloňany a Araby. Na šípech byly napsány jednotlivé možnosti a pak zamíchány v toulci a stříleny. První, který byl vystřelen, přinesl odpověď bohů na spornou otázku. Tak na př. Nabuchodonozor se octl na rozcestí, nevěda, zda má táhnouti proti Amonitským anebo proti Jerusalemu. Vyhodil šípy a při tom vyletěl nápis „Jerusalem" [Ez 21,21].

3. Hůlkami [Oz 4,12], jimiž byly vytahovány losy[?].

U pohanů bylo ještě mnoho jiných způsobů „metání losů". Více o tom viz Bič II., 115n.154.164.

Losem měla býti určena Boží vůle, Bůh sám vrhá losy [Iz 34,17], takže se los stal synonymem pro Boží určení, nezávislé na vůli člověka. Odtud pochopíme výrazy „dojíti losu přisluhování" [Sk 1,17], „míti díl a los v Boží věci" [Sk 8,21], míti „díl s posvěcenými" [Sk 26,18], „účastnost losu svatých" [Ko 1,12]. Jde tu o zdůraznění nezaslouženosti, o podíl na tom, co Bůh ze své milosti dává věřícím ve sboru.

**Dědictví. Pur.

Los je vypočítáván mezi zvířaty, jež Izraelec smí požívat. Podle některých badatelů jde vlastně o divokou kozu [Dt 14,5].

Losník. Podle hebr. kořene někdo, kdo poutá, tedy zaklinač. Zaklinači byli v Izraeli zakázáni [Dt 18,11].

Losovati *Los.

Lot, syn Háranův, synovec Abrahamův [Gn 11,27-12,4], s nímž se nastěhoval do země Kananejské [Gn 12,4—5]. Později se Lot rozešel s Abrahamem pro spory mezi pastýři a usadil se v úrodné krajině Jordánské při městech Sodomě a Gomoře [Gn 13,9-11]. Když *Chedor-laomer a jeho spojenci vytáhli válečně proti Sodomským a Gomorským, byl Lot zajat [Gn 14,13—16], ale od Abrahama vysvobozen. Vypravování o Lotově ženě má patrně vyložiti „solné" sloupy, jichž je hojnost jižně od Mrtvého moře. Mají podobu lidské postavy. Dnešní Arabové nazývají Mrtvé moře Lotovým jezerem. Ježíš využil vypravování o Lotově ženě za ilustraci nerozhodného následování Božích přikázání [L 17,32]. Vypravování v Gn 19,31n; Dt 2,9-19; Ž 83,9 má vyložiti původ dvou národů: Moaba a Ammona. Ve srovnání s okolními pohany byl Lot mužem „spravedlivým" [2Pt 2,7-8], ale nepočítal dost vážně se zhoubným vlivem okolí na svou rodinu.

Lot [váha] je izraelský šekel [závaží], který byl jako normální závaží chován ve stánku. Proto „lot svatyně" nebo „váha svatyně" [Ex 30,13; 38,24.26]. 1 lot = 8,41 gramů [podle jiných 11,46 gr] = 20ger, v naší bibli „peněz" [haléřů, Lv 27,25; Nu 3,47]. 60 lotu = 1 míra [1Kr 10,17; Ez 45,10-12; Ezd 2,69; Neh 7,71], v naší bibli libra = 505 gr. 3600 lotu = 60 liber = 1 centnéř [talent, hřivna] = 30,3 kg. Babyloňané měli váhy lehčí a těžší; těžší vážila dvakrát tolik co lehčí, tedy šekel = 16,83 gr. V Palestině vážili těžší váhou babylonskou s malým rozdílem; 1 lot == 16,37 gr; $^1/_2$ lotu = 8,185 gr; ger = 0,818 gr, 1 libra = 1 míra = 982 gr; centnéř = 58,932 kg. Židé užívali lehčí váhy. Koruna krále ammonského vážila centnéř zlata [t. j. buď 59 kg nebo aspoň 30 kg, 2S 12,30]. Při penězích zlatých byl babylonský centnéř = 50 liber = 3000 lotu místo 3600 lotu. V Palestině tedy 49,11 kg. Stříbrný šekel v penězích = 14,55 gr; centnéř 3000 šekelů = 43,65 kg. V oběhu byly také řecké a perské peníze. Proto při takové různosti bylo třeba v chrámě jerusalemském penězoměnců, kteří vyměňovali peníze, zvláště římské mince s pohanskými emblémy za mince

hasmoneovské, chrámovou správou předepsané. *Centnéř.

Lotan [Gn 36,20.22.29], syn Seir, kníže horejské [1Pa 1,38.39].

Lotr. Tak překládají Kral. ve SZ dvě různá slova, jež obě označují násilnou loupeživost. I kněží pro svou hrabivost jsou nazýváni l-y [Oz 6,9] a obviňováni, že z domu Božího pomohli učinit peleš lotrovskou [Jr 7,11 sr. 12,9]. Jak Kral. těmto slovům rozuměli, je vidět z toho, že jedno z nich překládají také nešlechetník [Dn 11,14 „synové nešlechetní"], lítá zvěř [Iz 35,9], zhoubce [Ž 17,4], loupež-nictví [Oz 7,1]. Soldatesku označují Kral. jako lotříky [1S 30,8.15; 2Kr 5,2; 6,23; 13,21; 24,2]. Tentýž hebr. výraz překládají také jako vojsko [Gn 49,19; 2,S 22, 30; Jb 29,25]. Řecký výraz v NZ označuje lupiče, který číhá při silnicích na pocestné [2K 11,26]. Když Ježíš u Mt 21,13 mluví o peleši lotrovské, navazuje zřejmě na Jr 7,8-11. Jak tomu rozuměl, je zřejmé z J 2,16. Kněží podle něho učinili z chrámu úkryt a útočiště lupičů, když spojili bohoslužbu s obchodem, osobním obohacováním a ukájením hrabivosti při prodeji obětních zvířat a výměně peněz za peníze chrámové. Je zajímavé, že Josephus slovem l. označuje *zeloty, kteří své politické odpůrce obírali o majetek. Možná, že také u L 10,30.36 jde o zeloty. Pak by Ježíš tímto vypravováním naznačil i to, že nesouhlasí se způsobem, kterým zeloti chtěli sloužit Bohu. Ježíš totiž byl v ustavičném nebezpečí, že bude zaměňován se zeloty, kteří chtěli přivést království Boží znovuzřízením samostatnosti Izraele pozemskou akcí. Snad i Barabáš byl zelota [J 18, 40 sr. Mk 15,7; Mt 27,16]. Možná také, že oba lotři, ukřižovaní s Ježíšem [Mt 27,38nn], patřili mezi zeloty, a že Ježíš byl Pilátem považován za zelotu, který nadto chtěl být králem. Jeden z těchto l-ů se stal pod dojmem Ježíšovy mírnosti a odpouštějící lásky vyznavačem Kristovým [L 23,39-43].

Lotrovský *Lotr.

Lotryně [Ez 23,43], nevěstka.

Lotřík *Lotr.

Louditi, nastražiti návnadu a tak přelstíti, oklamati, lákati [Jk 1,14], sváděti [Kral. přeluzovati 2Pt 2,14 a louditi 2Pt 2,18].

Loukoť, oblouk kola [1Kr 7,33; Ez 1,18].

Loupati *Střecha.

Loupež. Kořist, lup dravce nebo člověka [Gn 49,9; Iz 31,4; Am 3,4; Ž 76,5]. Proroci vytýkají starším a kněžím, že se stali loupeživou zvěří, ač měli být strážci vinice Boží [Iz 3,14; sr. L 20,16]. Hospodin nenávidí l. nejen při obětech [Iz 61,8; Mal 3,8n], ale každou l., zvláště pak na chudém [Jon 3,8; Ž 62,11; Př 1,13-15]. Ovšem ty, kteří vykořisťují druhé, vydá sám v l. [Jr 30,16; Ez 7,21; 23,46; 25,7; 34,22]. Loupiti znamená tedy vzíti něco násilím, násilím zabrati [sr. Mt 12,29], vytrhnouti [J 10,28n], vychvátiti [Sk 23,10]. L. pak je něco, co bylo uloupeno buď násilím nebo využitím příležitosti; něco, co si člověk nenechá ujít, čeho nepoužije k svému dobrému. V tomto smyslu překládá Žilka F 2,6: „Ačkoli měl božskou podobu, nepokládal rovnost s Bohem za žádoucí kořist [Kral. loupež], nýbrž zbavil se božského obsahu". Možno při tom mysliti na Ježíšovo počínání při pokušení [Mt 4,3—6] anebo na jeho preexistentní rozhodnutí ponížit se až po smrt. Toto jeho rozhodnutí šlo eelým jeho životem.

Loupežník. Kral. tak překládají tři různé hebr. výrazy, jež znamenají drancovníka, plenitele [Sd 2,14], zvláště z vojenských kruhů [1S 14,15; Kral. totéž slovo překládají v 1S 13,17 jako „zhoubcové z vojska" nebo u Jr 22,7 jako „zhoubce"]. Jb 12,6 má na mysli násilníka; Abd 5 nočního loupežníka. Iz 8,1 [Kral.: „K rychlé kořisti spěchá l."] jest symbolické jméno Izaiášova syna, jež mělo být zaslíbením, že do roka [Iz 8,4] Sýrie a Izrael [Damašek a Samaří] padnou za kořist Assyřanům.

Loupiti *Loupež.

Loutna *Hudba.

Louže. Ez 47 líčí, jak z budoucího chrámu pod oltářem bude prameniti potok oživující vody, jenž promění pustinu mezi Jerusalemem a Mrtvým mořem v kvetoucí oasu [v. 12] . Mrtvé moře se stane mořem s pitnou vodou [v. 8—10]. Pouze bahniska a louže zůstanou, aby zaopatřily potřebnou sůl [v. 11]. Se změnou v srdci nastane i změna přírody [Ez 36,35], ale to, co člověk k životu potřebuje [sůl], bude opatřeno.

Lov, lovec. Lov na divokou zvěř byl od pradávna oblíbenou zábavou primitivního člověka [Gn 10,9] a starověkých králů, kteří tak pečovali nejen o bezpečnost kraje [Ex 23,29; 1Kr 13,24], ale prokazovali i své hrdinství. Proto popisovali své výpravy na šelmy v nápisech a skulpturách, zdobících jejich paláce. Původně se na lov vycházelo beze zbraně [Sd 14,6; 1S 17,34-36], brzy však bylo používáno šípů a luku [Gn 27,3; Iz 7,24], praku [1S 17,49; Jb 41,19] nebo kopí [Jb 41,20]. Lvi byli chytáni do sítí [tenat] nebo do jam [2S 23,20; Ez 19,4.8], menší zvířata do pastí [Jb 18,10; Jr 5,26], ptáci do sítí a smyček [osidlo Oz 5,1; Jr 5,27]. Na l. se chodilo ve větších společnostech [Jr 16,16], někdy na koních anebo dokonce vozích. Palestina měla v bibl. dobách hojně lesů a divoké zvěře [antilopy, divocí osli, leopardi a lvi, sr. Pís 4,8]. Tu a tam se vyskytoval i medvěd a vlk. Ex 23,11 pamatuje i na obživu polní zvěře a Dt 22,6 zakazuje loviti samičku, sedící na vejcích anebo na mladých.

Lovení ryb. Rybolov byl pěstován od pravěku. Iz 19,8 připomíná egyptské rybáře, kteří lovili na udici i do sítí. Lid izraelský v Egyptě směl svobodně lovit [Nu 11,5]. Do Jerusalema vozili Tyrští a Sidonští mořské ryby na prodej [brána rybná 2Pa 33,14; Neh 13,16]. Obyvatelstvo kolem jezera *Genezaretského se živilo hlavně rybolovem. Dodnes prý je v tomto jezeře na 22 druhů ryb. K lovení ryb se užívalo

jednak udice [Iz 19,8; Mt 17,27], jednak harpuny [háky a vidlice Jb 40,26; Am 4,2] a konečně sítí [L 5,4-7]. Lovívalo se v noci, protože za dne pro velké horko se ryby zdržovaly v hlubinách. Sušení a solení ryb se rozmohlo v Palestině zvl. v době hellenisticko-římské. L. bylo zjevem tak všedním, že se proroci rádi uchylovali k obrazům rybolovu [Jr 16,16; Pl 3,52; Ez 13,18; Mi 7,2]. I Ježíš připodobnil misijní práci svých učedníků k lovení ryb. Ovšem na konec z rybáře učinil pastýře [J 21,15n].

Ložce, lože, lůžko. Chudému člověku na východě stačila za l. rohožka nebo kůže. Rohožka byla za dne svinována a přivazována na stěně, aby nezabírala příliš místa. Na cesty se brávalo l. visuté, jež bývalo uvazováno mezi stromy na ochranu proti šelmám. Byla to rohožka nebo kus plátna [Mk 2,4.9; 6,55; L 5, 24; Sk 5,15]. Za přikrývku sloužil vlastní plášť. Proto Ex 22,26nn zakazuje braní pláště do zástavy. V Egyptě už mívali postele [Gn 47,31], kdežto v Palestině se s nimi shledáváme až v době královské [2Kr 1,4.6; 4,10]. V sev. říši se patrně ujaly postele assyrského typu s podhlavníkem [Am 3,12] a zdobené slonovinou [Am 6,4]. Př. 7,16 mluví o závěsech kolem l. Postele byly zhotovovány ze dřeva anebo železa [Dt 3,11].

Lsknouti se [Jr 5,28], stč. = lesknouti se.

Lsknutý = lesklý [Lv 13,28].

Lstivě, lstivý *Lest.

Lubimský [2Pa 12,3; 16,8; Dn 11,43; Neh 3,9] zároveň se Sukkimskými a Chussim-skými poplatný národ Sesáka [Šišaka], krále egyptského, který s nimi vytáhl proti Jerusalemu. Bydleli na africkém pobřeží západně od Egypta [nyn. Libye]. **Laabim a Libye.

Lubimští *Lubimský.

Lucerna [Jb 18,6; Sof 1,12; J 18,3]. *Lampa.

Lucifer [z lat. = světlonoš]. Tak podle Vulgáty, lat. překladu bible, převádějí Kral. a všecky stč. bible hebr. výraz v Iz 14,12, jenž označuje jitřenku [Venuši] anebo spíš poslední čtvrt měsíce. Někteří badatelé myslí na božstvo Ellil, jež bylo uctíváno v Nippuru, anebo na božstvo Helal [= jitřenka], jež podle legendy se marně pokoušelo o ztečení nebe. Prorok přirovnává slávu Babylona hasnoucímu jasu jitřenky. Od 3. stol. po Kr. byl L. označením ďábla s narážkou na mythus o pádu části andělů, kteří původně byli bytosti dobré, bytosti „světla", ale vzepřeli se Bohu a byli s nebe sraženi do pekla. Při tom L 10,18 [„viděl jsem satana jako blesk s nebe padati"] bylo pokládáno za výklad Iz 14,12 [sr. Zj 9,1; 12,7-10]. 2K 11,14 varuje před svodem pokušitele, satana, který se proměňuje v „anděla světla". Na druhé straně Ježíš ve Zj 22,16 sama sebe označuje za hvězdu jasnou a jitřní [sr. 2Pt 1,19].

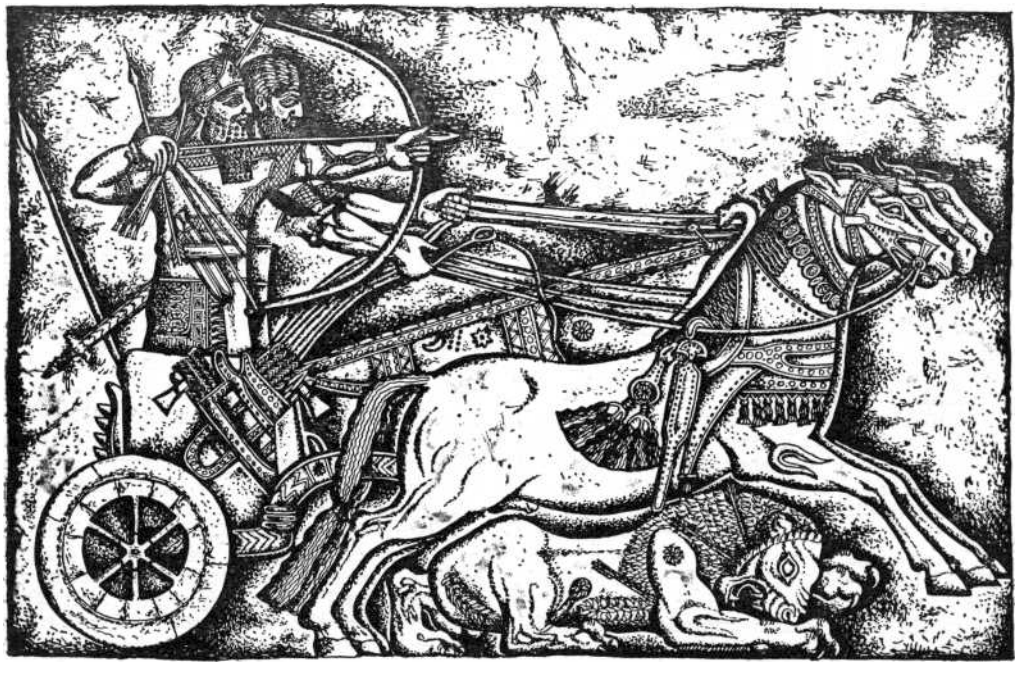

Assyrský král na lovu lvů. Reliéf ze severozápadního paláce v Nimrudu,

Lucius. — 1. Křesťan, pocházející z Cyrenaiky, učitel církve v Antiochii [Sk 13,1]. — 2. Křesťan, kterého Pavel nazývá „příbuzným" [podle ducha] a jenž se připojil k Pavlovým pozdravům do Říma [Ř 16,21]. Někteří badatelé se domnívají, že tu jde o lékaře *Lukáše.

Lučiště, luk. Nástroj, vyrobený z pružného dřeva nebo z koyu [2S 22,35; Jb 20,24], opatřený tětivou [Ž 11,2] k vymršťování šípů [1Pa 12,2] k lovu zvěře i ve válce [Gn 27,3; 48,22]. Původně to byla zbraň knížecí [1S 18,4], ale záhy byla přidělována pěším bojovníkům [1S 31,3; 1Kr 22,34; Jr 46,9; 49,36]. Assyřané a po nich Syřané měli sevřené útvary lučištníků. Podle 1Pa 5,18; 2Pa 14,8 a Ž 78,9 příslušníci kmenů Rubenova, Gádova, Manassesova a Efraimova vynikali lučištnictvím. 2Pa 26,14 připomíná Uziášovy oddíly lučištníků. Byli to lehkooděnci, opatření nadto malým štítem a mečem [1Pa 5,18]. L. bylo drženo v levé ruce [Ez 39,3], šípy, zhotovené z leštěného dřeva [Iz 49,2] nebo z rákosu a opatřené kovovým hrotem, byly ukládány v toulci. Někdy bylo užíváno hrotů otrávených [Jb 6,4] nebo zápalných [Ž 7,14 v hebr. textu: „své šípy učiní hořícími"]. SZ přirovnává bezbožníky k lučištníkům, kteří ze zálohy střílejí na „upřímé srdcem" [Ž 11,2] anebo užívají jazyka jako lučiště k vystřelování lží [Jr 9,3]. Ale Hospodin láme l. [Ž 46,10; Jr 49,35; Oz 1,5], vyráží je z ruky [Ez 39,3] a sám natahuje l., proti jehož střelám se nikdo neubrání [Ž 7,12-17; sr. Zj 6,2].

Lud [Gn 10,22], čtvrtý syn Semův [1Pa 1,17]. Zmínka o něm je ještě v Iz 66,19. *Ludim. Badatelé se domnívají, že jde o Lyďany, kteří obývali Lydii v západní Malé Asii, ale už v 20. stol. př. Kr. zakládali kolonie ve vých. Malé Asii.

Ludim [Gn 10,13; 1Pa 1,11], syn Mizraima, syna Chámova, praotce pokolení, obývajícího v záp. Egyptě. Jr 46,9; Ez 27,10; 30,5 [Kral.: Ludští] mluví o nich jako o lučištnících ve vojsku egyptském a tyrském. Snad jde o Lyďany [*Lud], kteří sloužili ve vojsku egyptského Psameticha I. [663-609 př. Kr.]

Ludští *Ludim.

Luchitská cesta [Iz 15,5; Jr 48,5] značí cestu útěku nebo do zajetí. Dnes nelze zjistiti, o kterou cestu na moábském území jde.

Luk *Lučiště.

Lukáš [Lucas zkrácenina z Lucanus]. Podle Ko 4,14 lékař, společník Pavlův a vedle Marka, Aristarcha a Démasa jeho „pomocník" [2Tm 4,11; Fm v. 24], pocházející podle starocírkevní tradice z Antiochie Syrské; tato tradice se může opírat o jeho znalost poměrů v Antiochii Sk 6,5; 11,19-27; 13,1-3; 14,26-28; 15,1.2.30-40; 18,22n]. Tvrzení Epiphania [ze 4. stol.] a Řehoře Velikého [6. stol.], že L. patřil mezi oněch sedmdesát učedníků Ježíšových [L 10,1nn], je v rozporu s výslovným zjištěním t. z v. Canonu Muratori [z konce 2. stol.], že L. neznal Ježíše podle těla. Z pomocníků Pavlových uvedených Ko 4,7nn byli bývalými Židy pouze Aristarchus, Marek a Jezus Justus [Ko 4,11], takže L. zřejmě byl bývalý pohan. Někteří badatelé ztotožňují L. s Luciem [Ř 16,21], kterého Pavel nazývá „příbuzným", t. j. důvěrníkem, přítelem, spolupracovníkem. Teprve v 6. stol. se vyskytuje tvrzení, že L. byl také malířem a že od něho pochází obraz Ježíšův v kapli nad Scala Santa u Lateranu. Že pisatel evangelia L a Sk byl lékařem, dokládají někteří badatelé odbornými lékařskými výrazy, jež se vyskytují v tehdejší lékařské literatuře [L 4,38; 5,12; 8,44; 10,33n; Sk 5,5.10; 9,40; 12,23]. Snad se připojil k Pavlovi na druhé misijní cestě v Troadě a doprovázel jej do Filippi. Zde čekal na Pavla a opět se k němu připojil na třetí misijní cestě a doprovázel jej do Jerusalema. Zde zůstal po dobu uvěznění Pavlova v Cesareji, potom však jej doprovázel do Říma. Lze tak usuzovat z toho, že Sk na těchto místech užívají množného vypravovacího čísla [Sk 16,10-17; 20,5-21,18; 27,1 až 28,16]. Podle staré tradice celkem dobře založené, ač přece jen nedokazatelné, byl L. autorem jak *Lukášova evangelia, tak *Skutků apoštolských. Klemens alexandrijský mu připisuje také autorství nebo řecký překlad epištoly k Židům. To však je domněnka zcela nepřesvědčivá.

Lukášovo evangelium. 1. Obsah. Předmluva [1,1-4]. Úvod [1,5-2,52]. Bůh připravuje vystoupení Ježíšovo [3,1—4,13]. Ježíšovo působení v Galileji [4,14—9,50]. Ježíšovo putování Samařím do Jerusalema [9,51—19,27]. Ježíšova činnost v Jerusalemě [19,28-21,38]. Ježíšovo utrpení a smrt [22,1-23,56]. Po smrti Ježíšově [24,1-53].

2. Autorem evangelia byl podle starocírkevní tradice „Lukáš, průvodce Pavlův, [který] sepsal v knihu evangelium, jím [Pavlem] zvěstované" [Ireneus - z 2. stol. — Adversus haereses III 1,1]. Podobně svědčí Canon Muratoriův [konec 2. stol.]. Zmínkami o úzké souvislosti autora L. e. a apoštola Pavla chtěli starokřesťanští pisatelé dotvrdit spolehlivost tohoto evangelia, jehož autorem nebyl sice ani apoštol, ani očitý svědek Ježíšův, ale za nímž stála autorita Pavlova právě tak jako za Markem autorita Petrova. Origenes, Eusebius, Hieronymus dokonce tvrdí — ovšem nesprávně — že tam, kde Pavel mluví o „svém evangeliu" [Ř 2,16; 2Tm 2,8], prý myslil na L. e. [sr. 2K 8,18]. Není však jisté, zda tradice o Lukášovi lékaři jako autorovi L. e. je něčím více než hypothesou [dohadem] starých církevních spisovatelů. Důležitější než podobné dohady jest všimnouti si, jak autor evangelia sám popisuje svou práci [L 1,1-4]. Zmiňuje se o písemných i ústních pramenech očitých svědků. Všecko to „znovu prošel a přesně po pořádku sepsal". Sám tedy není očitým svědkem, a nedovolává se pro sebe ani zvláštního osvícení Duchem sv., nýbrž toliko toho, že pečlivě prostudoval a kriticky zpracoval prameny, které mu byly k disposici. Postupoval

tedy způsobem svědomitého starověkého dějepisce, jak je patrno i z toho, že měl zájem i na časovém zařazení [L 2,1n; 3,1n]. Nejspíše užil předlohy, obsahující hlavně výroky Ježíšovy [Logia], jíž užili Mk i Mt [*Evangelia], ale celkem samostatně. Základní jeho předloha však bylo evangelium Mk. Značná část L. e. je však založena na jiných pramenech, snad i přímo na ústní tradici nebo částečně i na menších písemných záznamech dnes ztracených. Tak se dostaly do L. e. zprávy odlišné od Mk a Mt o narození Jana Křtitele a Ježíše s vlastními podrobnostmi [obřezání Ježíšovo, Simeon, prorokyně Anna; návrat z Betléma do Galileje, dvanáctiletý Ježíš v chrámě, rodokmen Ježíšův]. Místo kázání na hoře má kázání na poli [kap. 6], o Křtitelovi ví mnohem více než ostatní evangelia. Jediný má vypravování o vzkříšení mládence z Naim [7,11—17], o milosrdném Samaritánu [10,29-37], o marnotratném synu [15,11-32], o nevěrném správci [16,1—13], o boháči a Lazarovi [16,19-31], o farizeji a publikánu [18,9 -14]. Na druhé straně mnohou látku z Mk [na př. Mk 7,1-30] a z Mt [na př. Mt 15,1-28; 5,17.19.21-48; 6,1-8. 16-18 a j.] vynechal. L. nejen mění Markův pořad, ale pokouší se také včlenit výroky, u Mt seskupené v celky, do určitých situací. Jeho jazyk a sloh odpovídají pravidlům správné literární řečtiny lépe než jazyk ostatních synoptických evangelií.

3. Charakteristika L. Je dosti dokladů toho, že L. e. vyšlo z prostředí sborů z bývalých pohanů a je pro ně určeno: má totiž zřetelný zájem na všeobecné platnosti evangelia [2,10n. 14; 24,47; Ježíšův pobyt v Samaří; vynechává Mt 10,5; milosrdný Samaritán; vděčný Samaritán 17,11nn a j.]. L. e. dále zdůrazňuje lásku Ježíšovu ke ztraceným [L 19,10; podobenství o ztracené ovci, ztraceném groši, ztraceném synu L 15; Zacheus L 19,1nn; velká hříšnice L 7,36nn]. Více než ostatní evangelisté si všímá nebezpečí bohatství [L 6,24n; 12,13nn; 16,1nn.19nn] a Ježíšovy lásky k chudým [L 6,20n; 16,19nn; sr. Sk 2,44n; 4,32nn]. Mluví velmi často o Duchu svatém a jeho působení [L 1,35; 4,1nn.14.18; 5,17; 11,13; 12,12; 24,49]. V jeho doporučování chudoby a odříkání viděla nz věda — sotva právem — t. zv. ebionitský vliv. [Ebionité byla sekta křesťanů židovského původu, žijící v Zajordání. Kladli zvláštní důraz na chudobu učedníků Ježíšových; i jejich jméno ebjonim znamená „chudí". Z jejich prostředí vzniklo t. zv. Ebionitské evangelium]. Spíše snad lze mluviti o vlivu Pavlova chápání evangelia [sr. L 10,8 a 1K 10,27; L 18,14 sR 5,1].

4. Doba a místo vzniku. L. e. je sice připsáno *Teofilovi [L 1,3], o němž nevíme nic jiného, než že byl poučen o křesťanství [L 1,4], ale bylo určeno pro křesťany původu pohanského. Plyne to i z toho, že aramejská slova buď vynechává anebo nahrazuje řeckými, Judstvo je mu označením celé Palestiny [L 6,17; 7,17; 23,5 a j.]. O místě vzniku nelze říci nic jistého kromě toho, že vzešlo z oblasti misijních sborů pavlovských. Také dobu vzniku nelze určit přesně; pravděpodobné jest, že bylo napsáno někdy mezi pádem Jerusalema r. 70 a mezi devadesátými lety 1. století, okrouhle řečeno kolem r. 80 po Kr. X X

Luňák. Dravý pták z rodu sokolovitých, jenž byl pokládán za kulticky nečisté zvíře [Lv 11,14; Dt 14,13], protože se živil masem, zdechlinami, červy a hmyzem. V líčení posledního soudu u Izaiáše zpustlost země „Idumejské" je znázorněna dostaveníčkem nečistých, z valné části mystických zvířat, mezi nimiž je také l. [Iz 34,15].

Lůno. Vedle původního významu genitálie, rodidla [Gn 16,5; Dt 23,1; 25,11; Ž 79, 12; Iz 65,6] také ve smyslu klín [Rt 4,16; 1Kr 3,20; L 6,38] a jako obraz něžné péče [2S 12,3] a nejužšího obecenství [J 1,18] a čestného místa při stole [J 13,23]. Lazar byl v l. Abrahamově [L 16,22n], t. j. zaujímal čestné místo mezi blaženými a žil s nimi v nejužším obecenství.

Lupiny stč. = šupina, slupka [sr. Lv 11, 9-12; Dt 14,9n]. Rčení „spadly s očí jeho jako lupiny" [Sk 9,18] vzniklo v lékařské praxi při operaci očního zákalu. Pavlovi se vedlo tak, jako kdyby byl vyléčen z leukomu. Jako nepřítel Kristův ztratil zrak [Sk 22,11], jako Kristův svědek zraku nabyl a byl pověřen „otevírati oči [pohanů], aby se obrátili od temnosti k světlu" [Sk 26,18]. Někteří vykladači spojují Sk 9,18 s 2K 12,7; Ga 4,15 a domnívají se, že lze z těchto míst souditi na Pavlovu oční chorobu.

Lůz [= mandloň (kultický strom), Gn 28,19; 35,6; 48,3; Joz 16,2; 18,13], kananejské město, jež později mělo hebrejské jméno Bethel. Původně asi šlo o dvě místa v bezprostřední blízkosti: L. bylo město, Bethel sloup a oltář Jakobův. Po dobytí města L. pokolením Efraimským a po jeho zboření vyrostlo pozdější Bethel.

Lůza. Hetitské město, jež vystavěl obyvatel města Lůz, když je zradil Izraelcům. Za odměnu směl odtáhnout i s rodinou „do země Hetejských" [Sd 1,22-26]. Snad totožné s dnešními ruinami Luvejzijeh asi 7 km sz od Paneas [Cesarea Filipova].

Lůže *Ložce.

Lůžko *Ložce.

Lvice, lvíčátko, lvíče *Lev.

Lvový *Lev.

Lycia, Lycický [Sk 27,5, (řecky Lykia)], název hornaté, ale velmi úrodné krajiny na jz Malé Asie při Středozemním moři, naproti ostrovu Rhodu. Při ztrátě samostatnosti byli Lyčičtí přivtěleni k říši Perské, potom k říši Alexandra Velikého a Seleukovců, r. 188 př. Kr. připadli k Rhodu, r. 168 př. Kr. dosáhli samosprávy a r. 43 po Kr. se stali římskou provincií s hlavním městem Myra. Jiným městem této provincie bylo Patara [Sk 21,1], proslulé uctíváním řeckého Apollona. V L. bydlelo mnoho Židů.

Lydda [Sk 9,32.35.38] je nejspíše řecký tvar hebr. Lod, města v pokolení Benjamin, jež bylo založeno od Semera, syna Elpalova [1Pa 8,12]. Leželo v přímořské nížině Sáron-ské, 20 km od Joppen [Jaffy]. Babylonský král odvedl část obyvatelstva Lod do zajetí, se Zo-robábelem se pak navrátilo 721 osob [Ezd 2,33; Neh 7,37; 11,35]. Za vlády syrsko-makedonské byl změněn název města na Diospolis, město Diovo, později však se opět ujalo staré pojmenování Lod = Lydda. V židovském povstání spálil město římský vojevůdce Cestius Gallus r. 66. Bylo však znovu vystavěno. Dnešní jméno města je Ludd. Většina obyvatelstva je mohamedánská, třetina jsou nesjednocení Řekové.

Lydia. 1. Krajina na záp. břehu Malé Asie s hlavním městem Sardis a městy Tyatirou a Filadelfií. Ježto šlo o úrodnou krajinu, byla hustě obydlena. Poslední král L. Kroisos byl r. 549 př. Kr. poražen od Kyra [bibl. Cyrus] a L. se stala perskou provincií, potom připadla Seleukovcům, ale Antiochus III. ji musel popustit Římanům. Proslula barvířstvím. Bydlelo zde mnoho Židů. Zj 1,11 mluví o křesťanských sborech v L. N.

2. První evropská křesťanka, kterou získal ap. Pavel za svého prvního pobytu ve Filippis. Pocházela z Tyatiru v Lydii [odtud její jméno] a byla zámožnou obchodnicí se šarlaty. Podle Sk 16,14 byla „bohabojící", t. j. byla původu pohanského, ale byla získána židovským vyznáním a účastnila se aspoň zčásti židovské synagogální bohoslužby. Když Pavel a Sílas byli propuštěni z vězení, vrátili se do jejího domu, kde se pravděpodobně shromažďoval sbor ve Filippis [Sk 16,14n.40]. X X

Lykaonia. Krajina v Malé Asii ohraničená Kappadocií, Galacií, Frygií, Pisidií, Pamfylií a Cilicií. Její obyvatelstvo mluvilo zvláštním, od řeckého odlišným nářečím. Na severu to byla většinou pustá planina bez stromů s několika slanými jezery; jižní polovice je hornatá, hodí se jen pro chov ovcí. Na svých misijních cestách navštívil Pavel Lykaonii nejednou [Sk 13,51-14,23]. Založil tu četné sbory. Hlavním městem byla Ikonie.

Lysina byla považována za hanbu [2Kr 2,23], zvláště u žen [Iz 3,24; Ez 16,7]. Arabské ženy si dělaly umělé 1-y na znamení zármutku. Obětovaly své vlasy na hrobě zemřelého [sr. Nu 6,18; Dt 14,1]. Izraelští kněží měli zakázáno vyholování [Lv 21,5 sr. 19,27; Ez 44,20]. Proroci naopak vyzývají k dělání lysiny na znamení zármutku [Mi 1,16; Am 8,10; Iz 22,12: Jr 7,20; 16,6; Ez 7,18].

Lystra [Sk 14,6.8.21; 16,1; 2Tm 3,11] ležela ve východní části krajiny Lykaonické. Byla to římská kolonie, založená od císaře Augusta r. 6 po Kr., spojená s Antiochií Pisi-dickou „říšskou silnicí", jež míjela Ikonii. Oficielním jazykem byla zde latina. Byli zde také Židé, ale nejspíše neměli synagogy. Dnes jsou z tohoto města už jen zbořeniny Bin-bir-Kilisseh na úpatí kuželovité hory vulkanického původu, zvané Karadah. Dvě události se pojí k tomuto městu v souvislosti s apoštolem Pavlem: zde byl kamenován a odtud dostal svého misionářského pomocníka v Timoteovi [Sk 16,1].

Lysý *Lysina.

Lyzaniáš je uváděn v L 3,1 jako čtvrťák krajiny Abilinské [t. j. kolem Abila, asi 28 km sz od Damašku] v 15. roce Tiberiově. Herodes Antipas byl v téže době čtvrťákem v Galileji a Herodes Filip v krajině Iturejské a Tracho-nitidské. Možná, že Lyzaniáš bylo dynastické jméno všech vládců Abilinské krajiny, jako farao bylo jméno všech egyptských králů. Abila bylo hlavním městem Abileny a leželo na severní straně hory Hermon.

Lyziáš [Sk 23,26; 24,7.22], Klaudiui Lyziáš, „hejtman", patrně tribun římské vojenské kohorty, který vysvobodil Pavla z rukou rozdrážděného lidu v Jerusalemě a poslal ho s vojenským průvodem do Gesareje k vladaři *Felixovi, prokurátorovi římskému. Původem Řek, který si opatřil za peníze římské občan-ství [Sk 22,28].

Lživě, lživý *Lež.

M

Maadai. Syn Bániův. Je v seznamu Izraelců, kteří propustili pohanské manželky [Ezd 10,34].*

Maadiáš, přední z kněží, kteří se vrátili z babylonského zajetí [Neh 12,5.7]. V další generaci[?] bylo toto jméno přeměněno na Moadiáš [Neh 12,17].

Maacha. 1. M., malé království v blízkosti Palestiny, východně od Jordánu a jižně od hory Hermon [2S 10,6.8; 1Pa 19,6n] v sousedství Argob [Dt 3,14] a Bagan [Joz 12,5]. Obyvatelstvo válčilo jako spojenec Ammo-nitských proti Izraelským. - 2. M. [2S 3,3], matka Absolonova, dcera Tolmai, krále Gessur [1Pa 3,2]. - 3. M., otec Achiša, krále Gát [1Kr 2,39] z počátků kralování Salomounova. - 4. M., matka Abiama, krále judského, dcera nebo vnučka Absolonova [1Kr 15,2; 2Pa 11,20-22], pojmenovaná po své matce [2], třetí oblíbená žena Roboámova. Podle 2Pa 13,2 jmenovala se matka Abiášova, dcera Urielova z Gabaa, také Michaia. Abiáš panoval pouze tři léta, pak umřel a vládu nastoupil jeho syn Aza. V době nezletilosti vnuka Azy měla M. při dvoře královském velký vliv a zaujímala vysoké postavení „královské matky". Podporovala modlářství; udělala „hroznou a ohyzdnou modlu v háji" [1Kr 15,13; 2Pa 15,16], modlu Astarty uctívané v Sýrii. Proto ji dospěvši král sesadil. — 5. M., ženina Kálefa, syna Ezronova [1Pa 2,48]. — 6. M., manželka Machirova z pokolení Manasses [1Pa 7,16]. — 7. M., manželka Jechiele, otce a zakladatele Gabaonitských [1Pa 8,29; 9,35]. - 8. M, otec Chanana, hrdiny z Davidovy tělesné stráže [1Pa 11,43]. - 9. M., otec Sefatiášův z pokolení Simeon, kníže čeledě za panování Davidova [1Pa 27,16].

Maai. Jeden z kněží, kteří troubili na hudební nástroj při svěcení druhého chrámu [Neh 12,36].

Maaseiáš [= dílo Hospodinovo]. Jméno v Písmě často se vyskytující. — 1. Jména čtyř mužů, kteří v době Ezdrášově pojali ženy cizozemky: — a) Potomek Jezua kněze [Ezd 10,18]. - b) Kněz ze synů Charim [Ezd 10, 21]. - c) Kněz ze synů Paschur [Ezd 10,22]. -d) M. z lidu izraelského z potomků Páchat Moabových [Ezd 10,30]. - 2. Otec kněze Azariáše, který pomáhal Nehemiášovi při opravování zdí jerusalemských [Neh 3,23]. — 3. M., který ještě s jinými stál při pravici Ezdrášově, když s kazatelny předčítal lidu zákon [Neh 8,4]. - 4. Levita, který přisluhoval Ezdrášovi při téže příležitosti [Neh 8,7]. -5. Přední z lidu, který s Nehemiášem podepsal smlouvu s Bohem [Neh 10,25]. - 6. Syn Barucha, potomka Fáresa,t syna Judy [Neh 11,5]. — 7. M., ze synů Benjaminových, praotec Sallův, který se vrátil ze zajetí a žil v Jerusalemě [Neh 11,7]. — 8. Dva kněží tohoto jména uvedeni jsou v Neh 12,41.42 jako hudebníci v průvodu při posvěcení znovu vybudovaných zdí jerusalemských. - 9. Otec Sofo-niášův, který byl knězem v době krále Sede-chiáše [Jr 21,1; 29,25; 37,3]. - 10. Otec Sede-chiáše, falešného proroka [Jr 29,21]. - 11. Levita v druhém pořadí, ustanovený od krále Davida ke hraní na loutně [1Pa 15,18.20]. -12. Syn Adaiášův, setník za krále Joasa. Měl s veleknězem Joiadou účast na svržení Atalie [2Pa 23,1]. - 13. Úředník vysoké hodnosti za krále Uziáše, levita, povolaný i k správě vojenské [2Pa 26,11]. - 14. „Syn králův", jejž zabil Zichri, eíraimský rytíř, při vpádu Pekacha, krále izraelského, do Judstva za krále Achasa [2Pa 28,7]. - 15. Správce Jerusalema za kralování Joziášova [2Pa 34,8]. -16. Syn Sallumův, levita vysoké hodnosti za krále Joakima, syna Joziášova [Jr 35,4; 1Pa 26,1]. — 17. Kněz, praotec Bárucha a Sarai-áše, dvou synů Neriášových [Jr 32,12; 51,59]. - 18. Potomek Aronův. Jeho rodina tvořila poslední ze 24 kněžských tříd za Davida [1Pa 24,1.6.18]. - 19. Kněz, jenž za svou čeleď stvrdil smlouvu s Hospodinem [Neh 10,8]. Poslední tři jména jsou v hebr. jinak hláskována. Znamenají spíše »Hospodin je útočiště«.

Maaz. Judovec, syn Rámův, vnuk Jerach-meelův [1Pa 2,27].

Mabsan. 1. Izmaelský kmen [Gn 25,13; 1Pa 1,29]. - 2. Simeonovec [1Pa 4,25].

Mabsar. Idumejský [edomitský] kníže [Gn 36,42; 1Pa 1,53].

Maceda. Město v přímořské nížině kana-nejské, které se stalo památným v souvislosti s dějištěm vítězství Jozuova nad pěti králi u Gabaonu [Joz 10,10—30]. Po utrpěné porážce skryli se králové v jeskyni u M. Byli však zahubeni. Potom došlo na město M., jež Jozue dobyl a obyvatele i s jejich králem pohubil mečem. Po tomto činu následovala řada vítězství nad mnohými městy [Joz 15,41]. M. je hledána 13 km se v. od Eleutheropolis [Beit Džibsin].

Macedonie [nč. pravopisem Makedonie] je část Evropy, jež první obdržela evangelium přímo od ap. Pavla; je dějištěm jeho činnosti misijní i činnosti jeho společníků. Byla to úrodná země, ohraničená na severu pohořím Skardos a Skomius, na západě pohořím Kan-davia, na jihu Kambunskými norami a mořem. Na východě hraničila s Thrácií, na severu

s Moesií, na jihu s Thessalií. Takto ohraničenou zem prostupovaly od severu k jihu dvě roviny, z nichž jedna jest zavlažována řekou Axios, dnešním Vardarem, ústícím nedaleko Tessaloniky do zálivu Thermaického [Soluňského], druhá rovina jest svlažována řekou Strymon [dnešní Struma], ústící do zálivu Strymonského [Orfanského] u Amfipolis. Filipis je poněkud východněji. Mezi oběma zálivy a vyústěním obou řek do moře vybíhá poloostrov Ghalkidike jako tříprstá ruka, na jejímž východním výběžku je hora Athos, sahající až do oblasti věčného sněhu [1935 m], s rozsáhlými klášterními budovami řeckých katolíků, mnichů. V době slávy panovali v M. Filip II. [359-336 př. Kr.] a Alexander Veliký [336-323 př. Kr.]; na M. se snad vztahuje Dn 8,5-8. Makkabejští nazývali M. Chittim. V době misijních cest Pavlových [Sk 16,9-12] je to římská provincie [od r. 142 př. Kr.], k níž náleží i Thessalie, spravovaná prokonsulem, který měl své sídlo v Tessalonice. Pavel

Makedonský peníz z doby Seleukovců

navštívil makedonská města Neapolis, Filippi, Amfipolis, Apollonii, Tessaloniku a Bereu. Z M. i Řecko [Sk 16,10-18]. Na konci této cesty navrátil se z Korintu do Sýrie po moři. - Později ještě po druhé navštívil M. [Sk 19,21n; 20,1-6, sr. 2K 2,13; 7,5; 1Tm 1,3], Povaha makedonských křesťanů se nám líčí ve světle velmi příznivém, upřímnost Berienských jest dávána za příklad [Sk 17,11]; k Tessalonicenským měl apoštol zvláštní příchylnost [1Te 2,8.17-20; 3,10]; Filippenští jsou chváleni pro láskyplnou péči o apoštola [F 4,10.14-19 sr, 2K 8,1-5]. Mezi spolupracovníky Pavlovými bylo několik Makedoňanů: Gaius, Aristarchus [Sk 19,29], Sekundus [Sk 20,4]. Z Ř 15,26 se dovídáme o sbírce makedonských křesťanů pro jerusalemský sbor.

Mačkati prsy [Ez 23,3.8.21]. Tento termín je obvykle vykládán jako počínání z oblasti sexuální, jímž měl býti probuzen pohlavní chtíč. Samaří a Judstvo jsou přirovnávány k manželkám Hospodinovým, jež už od mládí se oddávaly prostituci pohanského kultu v Egyptě [Ez 16,26]. Někteří se domnívají, že tu jde spíše o drcení prsů nepovolných otrokyň. Kral. ve svých Výkladech vidí v těchto verších »trápení a bídy«, jimiž měl být lid Boží probuzen k opravdovější službě Bohu [sr. Lv 22,24].

Madai Třetí syn Jafetův, praotec Médských [Gn 10,2; 1Pa 1,5].

Madan. Kmen vzešlý z *Abrahama a *Cetury, jenž byl příbuzný s Madianskými [Gn 25,2; 1Pa 1,32]. Sídlil snad někde u Bedanu v sz Arábii.

Madian. Podle biblického podání syn Abrahama a Getury [Gn 25,2; 1Pa 1,32], praotec jednoho z mnohých kmenů Madiánských. Podle prof. B. Hrozného jde o posemitštěné indoevropské kmeny, které se dostaly až na Sinajský poloostrov za výbojů mitansko-churrijských [arijský stát Maitani; z toho přesmyčka Midjan = Madjan]. Sídla tohoto kmene se neustále měnila. Za Mojžíše bydleli na poloostrově Sinai [Ex 2,14-21], pak je vidíme na severu »zaslíbené země« a při Jordánu naproti Jerichu [na rovině Jordánské Nu 22,1-4; 25,1-6; Joz 13,21]. V době Soudců činili spolu s Amalechitskými divoké nájezdy na Izraelce po sedm let, až konečně byli poraženi od Gedeona [Sd 6,11-15]. V době Davidově slyšíme o jakémsi Idumejci Adadovi, který přes madiánské území utekl do Egypta [1K 11,17n]. Zdá se, že hlavní sídliště M. bylo kolem zálivu 'Akaba [Elat], kde se dodnes udrželo označení Madijan.

Byli to madiánští kupci v karavaně Izmaelců, kteří zavedli Jozefa do Egypta [Gn 37,25. 28]. Tchán Mojžíšův Jetro byl knězem madiánským [Ex 3,1]. Snad také Madiánští uctívali božstvo Jae [Jaje, Jaue, Jave = hebr. Jahve]. Na radu Jetrovu zřídil Mojžíš stařešiny za soudce [Ex 18,13-26]. Také jedna z tradic o *obřízce pochází z tohoto kraje [Ex 4,25]. Později však slyšíme, že Madiánští se spojili s Moabskými, aby prostřednictvím Balámovým svolávali zlořečení na Izraele a ženy madiánské sváděly Izraelce k pohanským kultům [Nu 22,4.6; 25,1-9.31]. Jako spojenci nebo vasalové amorejského krále *Seona dotírali Madiánští na Izraelce, ale byli potřeni [Joz 13,21]. Ale za Soudců jejich dvě knížata Goréb a Zeba a později dva králové Zebah a Salmuna byli Izraelci poníženi a popraveni [Sd 7,25; Ž 83,10-13], takže se tato porážka stala symbolem naprostého zničení [Iz 9,4; 10,26].

Madianka, Madiánští *Madian.

Mademena, Madmanejský [= hnojiště?]. Město v nejjižnějším Judstvu [Joz 15,31; 1Pa 2,49], snad totožné s Betmarchabot [Joz 19,5; 1Pa 4,31] asi 20 km sv od Bersabé.

Madmen [= hnojiště?]. Místo v krajině Moabské, jemuž Jeremiáš [Jr 48,2] předpovídá záhubu a vyplenění. Snad dnešní Ghirbet Dimneh asi 4 km sz od Rabbat [Dt 3,11; Ez 21,20].

Madon [= hádka, svár]. Přední město na severu země Kananejské. Jeho král se spojil s Jabínem, králem Azor, a s jinými k útoku proti Jozuovi. Položili se při vodách Merom. Jozue je však porazil a pobil a jejich město

zabral [Joz 11,1.4.5.8]. Snad dnešní Chirbet Madin necelý 1 km j. od Chattinu, záp. od jezera Genezaretského.

Magbis. Nějaké město jz od *Adullamu, jehož obyvatelé [»synové Magbis« Ezd 2,30] se vrátili ze zajetí babylonského.

Magdal [hebr. *migdol* — věž]. Toto místo je uvedeno ve vypravování o tažení Izraelců z Egypta jako jedno z tábořišť poblíž Rudého moře [Ex 14,2]. Když se utábořili proti Fiarot, měli vlevo M., vpravo Belsefon a pohoří Ataka, před sebou moře, kterým prošli na poušť [Nu 33,7n]. Ovšem nesmíme zapomínat, že M. mohlo být také označení jakékoli kultické věže [Sd 9,46nn], jež často sloužila za pevnost. Nemuselo to být tedy jméno lokality.

Magdala [= věž]. Město na západním břehu moře Genezaretského mezi Tiberiadou a Kafarnaum, nyní nepatrná vesnička El Med-ždel, rodiště a domov Marie Magdaleny. Podle talmudu bylo toto město vzdáleno od moře méně než jeden *sobotní den. Ale některé rukopisy nahrazují M. v Mt. 15,39 za Magadan. M. snad byla čtvrt tohoto města anebo vesnice v bezprostřední jeho blízkosti [sr. Mk 8,10 s Mt 15,39 *Dalmanuta].

Magdalel [= věž božstva]. Hrazené město na území kmene Neftalím [Joz 19,38], snad dnešní Mudžejdil asi 20 km sz od Kádes Neftalímova*

Magdalgad [= věž Gád, boha Štěstěny], Místo někde v rovině Judské [Joz 15,37] poblíž Lachis.

Magdiel [= božstvo je vznešené]. Kníže z rodu Ezauova [Gn 36,43; 1Pa 1,54].

Magdol [= věž]. Nějaké místo [chrám? *Magdal], kam se uchýlili Izraelci, utíkající před Nabuchodonozorem po pádu Jerusalema [Jr 44,1; 46,14] do Egypta. Leželo na nejsevernějším cípu Egypta, snad totožné s věží »Sevéne« [Ez 29,10; 30,6] a dnešním Telí el Heir asi 17 km j. od Pelusia.

Mageddo. Důležité strategické místo, ovládající průsmyk v horách mezi rovinami Sáronskou a Jezreelskou. Podle vykopávek se zdá, že praobyvatelé zde bydleli v jeskyních. Ale už ve 4. tisíciletí př. Kr. bylo zde opevněné město značných rozměrů. Z té doby pochází i kamenné dláždění a rozmanitá keramika [svícny kameninové i bronzové, zvířecí sošky, pečetítka]. V základech byly nalezeny lidské oběti. Děti byly pochovávány ve velkých džbánech. Zdá se, že M. podléhalo silně vlivu egyptskému. Byly zde nalezeny egyptské prsteny a ovšem i sochy a desky s egyptskými oslavnými nápisy. R. 1479 Thutmoses III. zde porazil spojenecká knížata syrsko-palestinská a dal zaznamenat, že »dobytí M. se rovná dobytí tisíce měst« [Bič I. 88]. M. vynikalo mohutnými stavbami [hrad, sýpky s násypným otvorem ve střeše, vodovod a j.]. Ještě Šalomoun opevnil M. [1Kr 9,15-19] a podle vykopávek tu zřídil ohromné stáje pro více než 400 koňů. Není vyloučeno, že tu máme co činit s pohanským kultem [sr. Bič II. 30n], Po zničení severní říše Izraelské tu Assyřané postavili hrad pro svého místodržitele. Bada-telé se domnívají, že dnešní *el-Ledžún* na hlavním přítoku řeky Gíson je místo, kde leželo M. Jiní se domnívají, že jde spíše o *Telí el-Mutesellim* v bezprostřední blízkosti *el-Ledzúnu.* Byly zde nalezeny cihly s nápisy šesté římské legie [odtud jméno Ledžún],

V dějinách Izraelců mělo M. důležitou úlohu. Jozue [12,21] zde porazil a popravil magedského krále. Území bylo přiděleno kmeni Manassesovu, jemuž se však nepodařilo původní obyvatele vyhubiti [Joz 17,11; Sd 1,27; 1Pa 7,29]. Debořina píseň [Sd 5] nám toto místo živě předvádí jako dějiště bitvy mezi Zizarou a Barákem. Judsky král Ocho-ziáš, pronásledovaný a zraněný Jéhuou, utekl do M. a tam také umřel [2Kr 9,27]. Když egyptský farao Nécho II. vytáhl proti povstá-

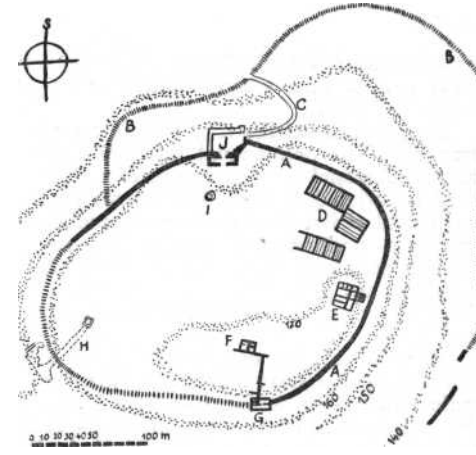

Plán vykopávek v Mageddu. A. Vnitřní zeď z železné doby. B. Vnější zeď. C. Vyvýšený nadjezd. D. T. zv. Šalomounovy stáje. E. Hrad velitele assyrské posádky. F. Palác místodržitele. G. T. zv. jižní brána. H. Vodovod ve skále. Z 12. stol. př. Kr. I. Studna.

vající velmoci bábelské, byl Joziáš, král judsky, který držel s Babylonskou říší, u M. poražen a zabit [2Kr 23,29; 2Pa 35,22-25; Za 12,11]. Prý pro kvílení, jež se ozvalo nad smrtí královou, dostalo se M. do symbolického jména *Armageddon [Zj 16,16].

Magog, jméno země, jejíž král *Gog [Gn 10,2; Ez 38,2; 39,15] uvádí se mezi potomky synů Jáfetových a ve spojení s Peršany, Armény a Kimry, kteří táhli proti Palestině. Někteří se domnívají, že se pod jménem M. má rozumět souhrn všech národů, bydlících severně od pohoří Kavkazského, o nichž se Židům dostalo jen temných pověstí. Ve skutečnosti jde o apokalyptického, nadpřirozeného nepřítele,

jehož vystoupení znamená začátek *dne Hospodinova. Nejde jen o konečný boj pohanství s kralováním Božím, který prý kreslí Ezechiel symbolicky jako vpád M. do

Skythové. Podle Flavia Josepha byli obyvateli země Magog. Obraz z řecké jantarové vázy.

země Izraelské. Křesťané rozuměli pod jmény M. a Gog souhrn všech nepřátel království Božího [Zj 20,8].

Magor missabib, t. j. »hrůza na všech stranách«. Tak pojmenoval Jeremiáš Paschu-ra, předního správce v jerusalemském chrámu, který ho ztloukl a vsadil do vězení, protože prorokoval zkázu Jerusalema pro modlářství, vedené a podporované patrně Paschurem. Paschur znamená snad »pokoj« [Jr 20,2-3].

Magpias. Jeden z knížat, která na podnět Nehemiášův potvrdila smlouvu s Bohem [Neh 10,20].

Mahalaleel [= chvála Boží nebo snad Bůh zazáří]. 1. Čtvrtý z potomků Adamových podle rodokmenu Setova [Gn 5,12.13.15—17; 1Pa 1,2], syn Kainanův, otec Járedův. - 2. Potomek Faresa, syna Judy [Neh 11,4], bydlící po návratu národa ze zajetí v Jerusalemě.

Mahalat [= nemoc. Ovšem není vyloučeno, že toto jméno souvisí s označením hudebního nástroje či nápěvu, v hebrejštině stejně psaného! Srov. *Machalat]. 1. Druhá žena Ezauova, dcera Izmaele, syna Abrahamova [Gn 28,9]. - 2. Jedna z 18 žen Roboamo-vých, patrně jedna z předních, dcera Jeri-mota, syna Davidova, tedy sestřenice Roboá-mova [2Pa 11,18].

Mahalon [= nemocný?], manžel Rut [Rt 1,2], starší syn Elimelecha a Noemi.

Mahanaim [= dva tábory, dvě ležení nebo dvě řady diváků, jde-li zvl. o tanec nevěsty, k němuž přihlíželi diváci], těžko identifikovatelné město na východní straně Jordánu [Gn 32,2n], pojmenované tak od Jakoba, vracejícího se z Pádan Syrské. Setkal se tu s anděly. V Joz 13,26.30 je M. uvedeno jako pohraniční město v pokolení Gad, přidělené levitům, synům Merari [Joz 21,38; 1Pa 6,80]. Jako důležité posvátné a vojenské místo bylo zvoleno později za sídlo Izbozetovo [2S 2,8]. V době vzpoury Absolonovy uchýlil se David do M. [2S 17,24; 1Kr 2,8]. Za Šalomouna bylo sídlem královského místodržitele [1Kr 4,14]. Jde-li o dnešní zbořeniště Chirbet Mahne, není možno říci s bezpečností. Někteří se domnívají, že jde o pozdější Gerasu. Dalman odkazuje na Tulul edh-Dhabab na s. břehu řeky Jabboku, kam jiní umisťují Fanuel.

Mahane-dan [= tábořiště Danovo] na rozhraní mezi Zaraha a Estaol [Sd 13,25; 16,31] za Kariat-jeharim [Sd 13,2.24.25; 18, 12]. Jest těžko říci, kde toto místo hledati v dnešní Palestině. Patrně jde o kultické nějaké středisko vzhledem k Sd 13,25.

Maharai [= hbitý, prudký] Netofatský, jeden z Davidových rytířů [2S 23,28; 1Pa 11,30], který měl velení v desátém měsíci v roce [2S 27,13].

Mahat. Syn Matatiášův v *rodokmenu Ježíšově [L 3,26], jenž žil v době po Zorobábelovi.

Mahla [= nemoc?]. Dcera Salfadova [Nu 26,33; 27,1].

Mácha. Dcera Náchorova a jeho ženiny Remy [Gn 22,24].

Machalat [Ž 53,1; 88,1]. Podle hebrejského pravopisu se píše stejně jako nemoc, což někteří vykládají jako žalm ke zpívání při nemoci [sr. *Mahalat]. Jiní: žalm podle písně, jež začínala *»'al machalat«*. Některé staré překlady četly *'al m^c^chólót* = k tancům. *Žalmy.

Machat. 1. Jeden z levitů, syn Amazaiův z čeledi Kahat [2Pa 29,12 sr. 31,13], jeden z dozorců nad desátky a dobrovolnými dary za panování Ezechiášova. - 2. Levita z čeledi Kahat, syn Amasaiův, předek Samuelův [1Pa 6,33.35].

Machata. Obyvatel Syrského království Máchati [Dt 3,14; Joz 12,5; 13,13; 2S 23,34] nebo města Neftalímova Betmaacha [2S 20, 14n].

Machati *Machata.

Machavimský Eliel, jeden z rytířů Davidových [1Pa 11,46]. Nevíme, co toto přízvisko znamenalo.

Machaziot [= vidění]. Levita, potomek Hémanův, jeden ze zpěváků, na nějž připadlo dvacáté třetí pořadí ve službě [1Pa 25,4.30].

Machbannai. Jeden ze synů Gádových, kteří se připojili k Davidovi v Sicelechu [1Pa 12,13].

Machelot [shromáždění (mn. č.)?]. Jedno z dvanácti tábořišť Izraelců na poušti [Nu 33, 25n]. Jeho poloha je neurčitelná.

Máchi. Otec Gádovce Guhela, jednoho z vyzvědačů, vyslaných k probádání země zaslíbené [Nu 13,16].

Machir [= prodaný]. 1. Prvorozený a jediný syn Manassesův s aramejskou nebo syrskou ženinou [1Pa 7,14], od Josefa vychovaný [Gn 50,23; Nu 26,29; Joz 17,1], praotec čeledi machirské a galádské. Obsazením krajiny vých. od Jordánu dosáhla tato čeleď moci a vlivu [Nu 32,39n; Dt 3,15], takže jednou je jména M. užito jako symbolického jména pro celý kmen Manassesův, žijící západně i východně od Jordánu. — 2. Syn Amielův z Lodebar, u něhož byl vychován Mifibozet, chromý syn Jonatanův [2S 9,4-5; 17,27-29].

Máchla [= nemoc?]. Syn sestry Mana-ssesovy Moletech [1Pa 7,18]. Sr. *Mahla, kde jde o ženské jméno, psané v hebr. stejně.

Machnadbai. Syn Bániův, kterého přiměl Ezdráš, aby zapudil svou pohanskou manželku [Ezd 10,40].

Máchol [= rej, tanec]. Otec mudrců Hé-mana, Kalkole a Dardy, kteří žili za panování Šalomounova a jež Šalomoun předčil moudrostí [1Kr 4,31].

Machpelah [?= dvojitá (jeskyně)]. Jméno pole s jeskyní nedaleko Mamre, jež Abraham koupil od Efrona Hetejského; [Gn 23,9-18] za 400 lotu stříbra k založení rodinného pohřebiště. Byla tu pochována Sára, potom Abraham [Gn 25,9n], Izák, Izmael [Gn 25,17], Rebeka a Jákob a Lía [Gn 49,29-33; 50,12n]. Dnes jest nad jeskyní mohamedánská mešita, do níž jest křesťanům přístup *zakázán.* Výjimkou sem směli pouze někteří evropští panovníci. Jeskyně leží nedaleko *Hebronu. Všimněte si podrobně popsaného obchodního ceremonielu v Gn 23, dodnes v Palestině platného.

Majestát. Z latinského. Stč. = vnější lesk moci; stolice královská, pečeť královská, list královský. Seděti pod majestátem = pod baldachýnem trůnu [F. Šimek, Slovníček staré češtiny]. Hebr. výraz v Jr 43,10 je nejistého významu a původu. Někteří vykladači myslí na koberec, jenž se rozprostíral před trůnem [Kral.: stolice]; jiní na baldachýnové závěsy a jiní na panovnické žezlo.

Makati. Stč. = hmatati [Ex 10,21; Dt 28,29; Ž 115,7; Iz 59,10]. Ve Sk 17,27 je užito řeckého slovesa, které Kral. jinde překládají dotýkati se [L 24,39; 1J 1,1], hmotný ve smyslu hmatný [co lze hmatat Žd 12,18]. Žilka překládá: »Hledali Boha, zdali by ho snad tápáním vytušili.«

Makaz [== ? odřezek, odštěpek]. Jedno z měst, kde Šalomounovi zásobovatelé nakupovali potraviny [1Kr 4,9].

Makbena. Snad nějaké město v Judstvu [1Pa 2,49], snad totožné s vesničkou Chebon [Joz 15,40].

Makkabejští nezasahují přímo do dějin Starého a NZ, ale tvoří důležitý článek v politickém vývoji národa po návratu z babylonského zajetí. Jméno M. je různě vykládáno. Může znamenat kladivo [hebr. *makkébet,* aram. *makkábá],* může však být také odvozena

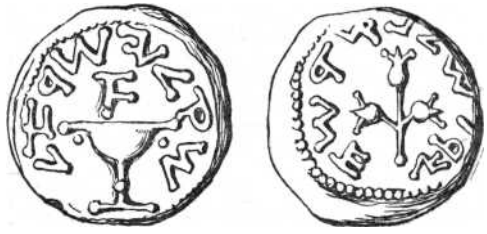

Šekel z doby Šimona Makkabejského. Nad kalichem nápis „Izraelský šekel". Na druhé straně Aronův rozkvetlý prut a nápis: „Jerusalem svatý".

z počátečních písmen hebr. věty »Kdo podobný tobě mezi silnými, Hospodine?« [Ex 15,11] nebo »Co je jako můj otec?« nebo konečně »Připomínání Hospodina« [Iz 62,6]. Jméno bylo dáno po prvé Judovi, třetímu *z* pěti synů kněze Matatiáše [Jan+160 př. Kr., Šimon-f 135-Juda+161, Eleazar+162, Jonatan+143], a přeneseno pak na celou jeho rodinu a všecky, kdo měli účast na osvobozovacích bojích. Jinak rodina Matatiášova měla jméno Hasmonovci po jednom z historicky nezjistitelných předků. Matatias z Modinu zahájil povstání proti Antiochovi IV. Epifanovi Syrskému, jenž z touhy po hellenisaci své říše postavil v chráme jerusalemském sochu Diovu a na oltáři Hospo-dinově dal obětovat vepře. Matatiáš zabil královského úředníka a Žida, jenž se hotovil obětovat podle Antiochova rozkazu, srovnal se zemí pohanský oltář a se svými pěti syny uprchl do hor, kde se k němu připojili jiní revolucionáři s celou řadou »zbožných« [Cha-sidovci], předchůdců farizeů. Po jeho smrti se ujal vedení partyzánské války jeho syn Juda Makkabejský [167-161 př. Kr.], jenž porážel

Měděný peníz z doby Šimona Makkabejského. Nápis; na líci s obrazem ratolestí zní: „Ve čtvrtém roce (totiž makkabejského povstání) —půl (asi šekelu)". Na rubu datlová palma s košíky ovoce a nápis: „Vykoupení Siona".

jednoho syrského generála za druhým, až se konečně v prosinci r. 165 př. Kr. opět zmocnil Jerusalema [kromě pevnosti, jež zůstala v rukou Syrských], znovu posvětil chrám [od té doby bylo každoročně slaveno »posvícení« sr. J 10,22] a zařídil pravidelnou bohoslužbu. Když Juda r. 161 padl, ujal se vedení jeho bratr Jonatan [161-143 př. Kr.], jenž byl současně veleknězem. Jeho nejstarší bratr Jan byl zabit kmenem Jambriovců a krátce předtím mladší bratr Eleazar byl rozdrcen slonem, kterého zranil v boji. Za občanských nepokojů v Syrské říši uzavřel Jonatan smlouvu s Římany — už předtím Juda žádal Římany o pomoc, což rozhořčilo »zbožné«, kteří Judu opustili — a se Spartou; byl však úkladně zavražděn syrským generálem Tryphonem r. 143 př. Kr. Vedení se ujal Šimon [143-135 př. Kr.], poslední z pozůstalých synů Matatiášových, Hyrkán se zmocnil vlády [135-105] a rozšířil svou zemi o území Idumejců, kteří tak splynuli s Židy. Po třicetileté úspěšné vládě nastoupil jeho neukázněný syn Aristobulus I. [105—104],

Peníz Jana Hyrkána s nápisem: „Jehokanan nejvyšší kněz a kníže židovské rady". Obraz na líci je opět Aronův prut.

schopný politik, jenž dovedl využít zmatků v Syrské říši. Za příslib spojenectví kandidát syrského trůnu Demetrius [II.] zaručil Židům nezávislost. Šimon dal razit mince se svým jménem. Byl také zvolen za nejvyššího kněze »na věky dokud nepovstane věrný prorok«. Velekněžství se tak stalo dědičnou funkcí v rodině Makkabejských. Šimon však byl se svými dvěma syny r. 135 zrádně zavražděn při hostině svým zetěm Ptolemaiem. Zbývající syn Jan,

Peníz Alexandra Jannaea. Na líci hebrejsky: „Král Jehonathan" a na rubu řecky: „Krále Alexandra (peníz)". Obraz polorozvitého květu a kotvy.

který uvěznil svou matku, jež podle poslední vůle Hyrkánovy měla vládnout, a svého bratra Antigona, kterého z počátku ustanovil svým spoluvládcem, zavraždil. Dal se nazývat králem a tak přeměnil »theokracii« v království. Po roční vládě nastoupil jeho bratr Alexandr Jannaeus [104-76 př. Kr.], jenž se oženil s královnou-vdovou Alexandrou. Někteří sz badatelé tvrdí, sotva právem, že jemu a jeho ženě byl věnován akrostichický Ž 2 [první písmena veršů tohoto žalmu prý dávají větu »Jannaeovi a jeho ženě«]. Jeho 27 letá vláda byla zmítána hádkami a občanskými válkami mezi přívrženci saduceů a farizeů, v nichž prý zahynulo na 50.000 Židů. Po něm vládla jeho velmi schopná vdova Alexandra [76-69 př. Kr.], jež si za rádce vybrala farizeje, zatím co saduceje pověřila správou pohraničních pevností. Jen její smrt zabránila občanské válce. Její dva synové Hyrkán a Aristobulus se po její smrti svářili o vládu. Hyrkán byl už veleknězem za jejího života, energičtější Aristobulus však se zmocnil vlády politické [69-63 př. Kr.], ale v občanské válce, do níž zasáhl Idumejec Antipater za podpory arabského krále Áréty, Římané, kteří byli voláni na pomoc, sesadili po delších průtazích a bojích Aristobula, odvedli jej do zajetí v Římě, a slabošského Hyrkána jmenovali veleknězem bez titulu královského. Mnoho Židů bylo odvezeno do Říma, kde se stali zárodkem pozdější židovské čtvrti [r. 63 př. Kr]. Židovský stát se stal poplatníkem Říma. Hyrkán II. [63-42] byl slabým vládcem. Jeho rádcem však byl Antipater, jenž se stal prokurátorem judským, zatím co Hyrkán zastával funkci velekněžskou. Konečně však po smrti Aristobulova syna

Hlavice sloupů, král. makovice. 1 — 3. Egyptské z Karnaku (stylisovaný květ lotosu, papyrus a palma), 4. Assyrská ze Sipparu. 5. Fénická z Cypru. 6. Syrská nebo filistýnská z Megidda.

Antigona, jenž byl popraven r. 37, vsadiíi Římané korunu na hlavu Antipaterova syna *Heroda, jenž se oženil s Marianinou, překrásnou dcerou druhého syna Aristobulova, Alexandra. O všech těchto událostech vypravují t. zv. knihy Makkabejské. *Apokryfy.

Makovice [stč. = vrchol]. Tímto výrazem označují Kral. jednak různá zakončení sloupů a pilířů [Ex 36,38; 38,17,19; 1Kr 7,16.19n. 41; 2Kr 25,17; 2Pa 4,12; Jr 52,22], jednak hruškovitou hlavici sloupů [Am 9,1; Sof 2,14].

Malachiáš [= můj posel], označení poslední kanonické knihy starozákonní, čítající v hebr. masoretickém textu tři kapitoly, v českém čtyři kapitoly. O osobnosti prorokově tradice nic nepodává. Bylo by také docela možno překládati 1,1 místo »skrze Malachiáše« »skrze posla mého«. Pak by mohlo jít o oficiální titul proroka. Je to velmi vážný kazatel, který na pozadí svědectví o Boží lásce kára nedůstojně prováděný kult [1,6.7.13] a příliš lehkomyslné uzavírání sňatků s pohankami, jakož i příliš lehkomyslné umožňování rozvodů [2,11n]. Proto musí přijít soud Boží.

Doba, do níž patří M., je určena těmito okolnostmi: chrám stojí [1,10; 3,1.10], oběti jsou přinášeny [1,7 až 10], zemi vládne místodržitel [1,8], t. j. kníže, Ezdráš-Nehemiáš ještě neprovedli reformy, protože M. má o obětech jiný názor než Ezdráš—Nehemiáš. Odvolává se na [Dt 1,8; 2,11; 3,8-10; 4,4] a předpokládá oběť na každém místě: 1,11n. Sellin klade M. do r. cca 470 př. Kr., t. j. mezi stavbu chrámu r. 515 a reformu Ezdrášovu r. 458 př. Kr.

Obsah:

1. dvě řeči, napomínající lid k pokání [1,2-5; 3,6-11 a 2,11-16];
2. dvojí vypořádání s kněžími [1,6-13 a 2, 1-9];
3. dvojí vypořádání s pochybnostmi zbožných [2,17 až 3,5 a 3,13 až 4,3];
4. doplněk o příchodu Eliášově [4,5-6].

Učení:

Ve shodě s ostatními proroky ukazuje [1,2] na lásku Boží, která si zvolila Izraele za svůj lid. Rozvody, v národě bujející, a smíšené sňatky jsou hříchem proti této Boží lásce. Bůh je ovšem i Bohem spravedlivým. Odměňuje zbožné a trestá bezbožné. Proto přijde den Hospodinův hrozný pro nevěrné, osvobozující pro věřící. Tímto výhledem do budoucnosti jest spojena kniha M. s Novým Zákonem. Od povolání pohanů k evangeliu čeká M. nápravu zlořádu, panujícího v lidu vyvoleném.

Malchiáš *Malkiáš.

Malchus [z hebr. *melek* = král]. Služebník nejvyššího kněze [J 18,10], jemuž Petr při jetí Ježíšově v zahradě Getsemane uťal ucho [Mt 26,51; Mk 14,47; L 22,49-51]. Je zajímavé, že jedině Lukáš, podle tradice lékař, mluví o uzdravení tohoto služebníka dotekem Ježíšovým. Jen z Janova evangelia se dozvídáme jméno tohoto služebníka. Jan se znal s nejvyšším knězem a jeho služebnictvem [J 18,15].

Maličký. V doslovném slova smyslu: malý tělesně (L 19,3; snad i Mk 15,40, kde je Jakub označen jako malý [Kral.: menší], neznamená-li to mladší naproti staršímu) nebo rozměrem [Dt 25,13] nebo časem [L 7,33]. »Malý i velký« = všichni [Nu 22,18; Jr 6,13; Sk 8,10; 26,22; Žd 8,11; Zj 11,18]. Může to být také výraz skromnosti [Sd 6,15; 1S 9,21; 15,17; 1K 15,9] a pokory [Ef 3,8], vůbec bezvýznamnosti [Iz 36,9; Za 4,10]. V rabínském a hellenistickém slovníku měl výraz m. přídech zlehčující: nedospělý, nezralý, dítě. Tím významnější je užití tohoto výrazu v ústech Ježíšových. Mluví o »těchto maličkých«, tedy o svých učednících, kteří byli jeho kázání přítomni [Mt 10,42], o »maličkých, věřících ve mne« [Mt 18,6; Mk 9,42; L 17,2]. Podle židovské tradice ani andělé nejsou hodni ani schopni patřiti na tvář Boží, ale Ježíš praví, že ve službě maličkým je dána andělům i tato výsada [Mt 18,11]. Maličtí jsou pod zvláštní Boží péčí a ochranou právě tak jako chudí [Mt 11,25; 1K 1,26n]. Mt 10,42 staví vedle sebe proroka, spravedlivého a maličkého. Bultmann se domnívá, že slova Ježíšova o m. byla původně myšlena o dětech [Mt 18,1-5], ale sborovou tradicí byla přenesena na učedníky Kristovy. Spíš jde o spojení výroků Ježíšových o *dětech a učednících [Mt 25,40.45]. Ve většině případů jsou výroky Ježíšovy o m. v souvislosti s výzvou k pokání a obrácení. Kdo je volán Bohem, je malý sám u sebe, poníží se [Mt 18,4], cítí svou nehodnost [Mt 23, 12], netouží po velikosti [Mt 20,26]. Ovšem to, co je malé před lidmi a pro lidi, mívá skrytou a budoucí velikost pro Boha [Za 4,10; Mt 5,19; Mk 4,31; L 12,32].

Malkam [= (jejich) král]. Syn Sacharaima a jeho manželky Ghodesy z pokolení Benjaminova [1Pa 8,9]. M. bylo také hlavní božstvo ammonitské. Kral. u Jr 49,1.3 překládají doslovně »král jejich« [sr. *Melech Sof 1,5].

Malkiáš [= Hospodin je král]. — 1. Levita z čeledi Gersomovy z domu Semeiova [1Pa 6,40]. — 2. Potomek Aronův, jenž v době Davidově patřil do páté ze čtyřiadvaceti kněžských tříd [1Pa 24,1.6.9]. Pravděpodobně jde o téhož M. v 1Pa 9,12 [Kral. jej jmenují Malchiáš] a v Neh 11,12. — 3. Králův syn, do jehož vězení spustili Jeremiáše; snad otec Paschurův [Jr 38,1.6 sr. 21,1]. - 4. Dva synové Farosovi, které přiměl Ezdráš, aby zapudili pohanské manželky [Ezd 10,25]. - 5. Syn Gharimův, jenž na naléhání Ezdrášovo propustil pohanskou manželku [Ezd 10,31] a spolu s jinými opravoval jeden úsek hradby jerusalemské a věž Tannurim [Neh 3,11]. - 6. Syn Rechabův, hejtman kraje Betkarem, který opravoval *bránu hnojnou v Jerusalemě [Neh 3,14]. - 7. Zlatník [Kral.: »syn zlatníkův«], jenž opravoval část jerusalemské zdi [Neh 3,31]. - 8. Jeden z kněží, kteří účinkovali při svěcení zdí jerusalemských [Neh 12,42], snad totožný s tím, jenž pomáhal Ezdrášovi při čtení a vý-

kladu Zákona [Neh 8,4]. - 9. Jeden z knězi, jenž jménem své čeledi stvrdil smlouvu s Hospodinem [Neh 10,3].

Malkiram [= Král je Vznešený, *Abiram, Abraham, Abram]. Syn krále Joakima [1Pa 3,18].

Malloti. Syn Hémanův [1Pa 25,4], vedoucí devatenácté třídy zpěváků za Davida [1Pa 25,26].

Malluch [= vládnoucí, či ovládaný?]. - 1. Levita z čeledi Merari, z rodiny Musiovy [1Pa 6,44.47]. - 2. Jeden z předních kněží, kteří se vrátili se Zorobábelem z Babylona [Neh 12,2.7]. - 3. Syn Baniův, který zapudil svou pohanskou manželku [Ezd 10,29]. — 4. Syn Charimův, kterého Ezdráš přiměl k propuštění pohanské manželky [Ezd 10,32]. - 5. Jeden kněz a jeden přední z lidu, kteří stvrdili smlouvu s Hospodinem [Neh 10,4.27],

Málo. U Iz 49,6 tak překládají Kral. hebr. výraz, jehož kořen znamená lehký, nepatrný, bezvýznamný. Obnovení Izraele je Bohu příliš nepatrný cíl. Jeho cílem je spása světa [sr. Sk 14,27]. Jinde m. znamená nepatrný počet [Mt 7,14; 9,37; 15,34; 20,16]; málo ve srovnání s množstvím, chudoba ve srovnání s bohatstvím; nepatrné úkoly ve srovnání s úkoly významnějšími [Mt 25,21].

Malomocenství [lepra] je nemoc tropických zeměpásů a některých zaostalých zemí evropských, jež napadá kožní zauzliny a pak znetvořuje tělo, zejména tvář, nebo postihuje nervy a působí ochrnutí údů. Je buď dědičná nebo způsobená bacilem lepry ve chvíli, kdy je odolnost zdravého organismu zlomena t. zv. sapotoxiny, obsaženými v taru nebo v koukolu. Rostliny taru se používá v tropech k přípravě potravy. Tam, kde se taro přestalo pěstovat, počala se lepra vytrácet. V Evropě mizí lepra od té doby, kdy se obilí zbavuje semen koukolu. Ve SZ jde patrně o několik druhů malomocenství, jak ostatně ukazují i různé hebr. názvy, jichž bible užívá pro tuto nemoc. Někteří badatelé se dokonce domnívají, že ve SZ a NZ namnoze ani nešlo o tu nemoc, kterou dnešní věda nazývá lepra. Podle některých náznaků se zdá, že biblické m. bylo vyléčitelné [Lv 14,3], kdežto lepra je pokládána za nevyléčitelnou. Lepra je všeobecné onemocnění organismu, začínající trvalou únavou a projevující se nápadnou změnou kůže a sliznice; ale bývají zachvácena i varlata. Vyrazí neočekávaně na kůži při nějakém mocném pohnutí mysli [na př. při spáleninách Lv 13,24.29.30.42] buď jako malá, hnisavá skvrna nebo lišej, buď jako nádorky na končetinách. Tyto nádorky praskají a zůstavují po sobě bílé jizvy. Ponenáhlu rozežírají se tyto skvrny v otevřené rány, zachvacují celé tělo, jsou z počátku bolestivé, později nastupuje bezcitnost. Rány splývají, kůže se ztrácí, chloupky běleji, hniloba začíná. Příznaky podrobně popisuje Lv 13,2-59. Nemocného zachvátí ustrašenost a těžkomyslnost. Jeho dech nepříjemně zapáchá. Nemoc jde do hloubky, zachvacuje i klouby, takže nakonec celé části těla uhnívají. Smrt se dostavuje někdy až po dvacítiletém utrpení.

Nemoc byla ve starověku rozšířena zvl. na východě. Dnes se objevuje jen mimořádně, byvši nahrazena jinou nakažlivou nemocí, příjicí [syfilis], jež je pokládána za dceřinnou nemoc malomocenství. Vyskytuje se hojněji ještě v celé Africe, na Madejře, v Sýrii, Palestině, Persii, Arábii, Indii, Číně a Japonsku, v Norsku, kde je sdružena obyčejně s příjicí, v Latinské Americe. Za příčinu m. se vedle jmenovaného tara a koukolu uvádí též nevhodná a zkažená rybí potrava, v níž se našly leprosní bacily. Léčení je velmi obtížné: hlavním prostředkem jest čistota a vydatná, posilující strava. Odloučení od zdravých je samozřejmým předpokladem.

Podle SZ postihovalo m. všecky sociální vrstvy [2Kr 5,1-14; 15,5; 2Pa 26,21]. Někdy přišlo náhle jako Boží soud [Nu 12,10; 2Kr 5,27; 15,5], většinou však jako každá nemoc bylo pokládáno za působení zlých duchů. Proto snad byl nemocný m. pokládán za kulticky nečistého, pokud se vyrážka šířila. Zachvátilo-li už celé tělo, byl malomocný prohlášen za čistého, rozumíme-li dobře Lv 13,6. 12n. Malomocný byl nucen bydleti vně za stany [Ex 4,6] mimo lidskou společnost. Jeho povinností bylo dávati kolemjdoucím výstrahu, aby se nepřibližovali [Lv 13,45n sr. 2Kr 7, 3-15; Nu 5,1-4; 12,10.15; 2Pa 26,21; L 17, 12]. Malomocný se musel často ukazovat knězi. Uznal-li kněz, že to nebylo m. anebo že bylo vyléčeno, musel se uzdravený podrobit očišťovacím obřadům jednak občanským [návrat do společnosti], jednak kultickým [návrat do společenství lidu Božího] za doprovodu obětí [Lv 14,1-32].

SZ zná také m. oděvu. Šlo tu patrně o plíseň z vlhkosti a nedostatečného větrání [Lv 13,47-50]. Mluví se také o m. zdiva [Lv 14, 34-53], pravděpodobně o houbě, jež mohla vážně ohroziti zdraví. V rabínské literatuře se všeobecně očekávalo, že mesiášský věk bude také koncem m. Proto snad se v NZ mnohokrát poukazuje na to, že Ježíš uzdravoval a ujímal se malomocných [Mt 10,8; 11,5; Mk 1,40n; L 17,12n].

Malování. Iz 2,16 mluví o »m. slibnému, t. j. o malovaných obrazech, v nichž se lidé kochali anebo v něž doufali, slibujíce si od nich pomoc nebo oporu. I na tyto obrazy udeří den Hospodinův, takže se ukáží marnými.

Malý *Maličký.

Mámiti, t. j. uváděti v úžas [Sk 8,9.11], zmásti, vyděsiti, polekati [L 24,22], přivésti o rozum [sr. Mk 3,21]. *Děsiti, div.

Mammona, mamona. Slovo semitského původu, jež se nevyskytuje ve SZ, zato však v hebr. a aram. výkladech SZ. Je snad odvozeno od hebr. kořene, jenž označuje to, več člověk doufá, čemu věří, nač spoléhá. Ve zmíněných výkladech [Targum, Mišna] m. označuje jednak jmění, cenný majetek [na př.

otroka], něco hmotného, jednak zisk, zvláště nečestně získaný na úkor bližního [»m. nepravosti« je term. techn. pro takový zisk], takže v některých kruzích [t. zv. *»chudých«]má m. trvale přídech nečestnosti, nečistoty, a konečně označuje m. také úplatek, jímž je umlčován svědek nebo soudce [sr. Nu 35,31; Am 5,12; Ez 22,27]. Nedá se doložiti, že by m. bylo jméno fénického božstva.

V NZ se vyskytuje výraz m. v souvislosti s pokladem [Mt 6,19.21], péčí o život a tělo [Mt 6,25], s nepravostí [L 16,9], s opatrností synů světa [L 16,8]. Je tu míněno především jmění, pozemský majetek, který člověk shromažďuje [Kral.: skládá Mt 6,19], protože na něj spoléhá a domnívá se, že si tak zajišťuje život [sr. L 12,15nn]. Ježíš vidí démonicky zotročující moc m. [Mt 6,21.24], takže nakonec víra [ve smyslu důvěra, spoléhání] v m. vylučuje víru v Boha. Proto staví Ježíš proti sobě m. a Boha a vyzývá k rozhodnutí mezi oběma. Důkazem pak toho, že člověk skutečně spoléhá na Boha a věří Bohu, je nepečování o »život svůj«, o »tělo své« [Mt 6,25 nn] skládáním pokladů pro sebe. Při posledním soudu ovšem bude soudit podle toho, jak jsme pečovali o život a tělo svých bližních [Mt 25, 34 až 46; sr. L 16,1-9]. *Bohatství.

Mamre, posvátné místo nebo posvátný háj, kde byly od pradávných dob přinášeny oběti a část jejich *naházena,* do blízké studnice. Podle Gn 13,18; 14,13.24 amorejští bratři Mamre, Eškol a Aner uzavřeli s Abrahamem pokojnou smlouvu, na základě níž bydlel Abraham v dubinách Mamre. Dodnes se 2 km jz od Hebronu ukazuje dub Abrahamův, kde prý postavil svůj stan a přijal zaslíbení Hospodinovo, že Sára mu porodí syna [Gn 18,1n]. Všecko svědčí o tom, že šlo o kultické místo. Herodes Veliký zde postavil svatyni k poctě Abrahamově a císař Konstantin nádhernou basiliku.

Man [stč. z něm. — vasal, poddaný, sluha]. Tento výraz se vyskytuje v Kral. překladu celkem třikrát. Neh 9,36 tak překládají hebr. slovo, jež jindy převádějí výrazem *služebník, *otrok [Gn 12,16; Jr 2,14]. U Jr 2,14 vsunují Kraličtí do hebr. textu výraz man, aby snad zdůraznili poplatnost [*Plat] Izraele. V 1K 7,15 je výrazem m. vyjádřena naprostá vázanost muže a ženy v nábožensky smíšeném manželství, kterou Pavel neuznává: „Chce-li se nevěřící strana rozvésti, ať se rozvede.« V takových případech nejde o manství.

Man, manna. Bible vykládá tento název populárně z otázky, kterou si kladli Izraelci na poušti, když na slib Boží se s rosou objevilo na zemi cosi drobného, okrouhlého a zrnovitého [Ex 16,4.14n]: »Man [= co] je toto«? V arabštině *mann* znamená dar. Vedle křepelek a vody byla m. skutečně největším darem, jenž znázorňuje zvláštní Boží péči o izraelský lid na poušti nejen tím, že stačila tak velkému množství, ale před sobotou napadala dokonce dvojnásobně [Mt 16,23nn]. Není divu, že vedle chleba [Ex 16,8.12.15.22] a pokrmu [Ex 16,32] má m. zvláště v pozdějších spisech také název »chléb nebeský« [Ž 105,40], »chléb s nebe« [Ex 16,4], »nebeské obilí« [Ž 78,24], jež bylo uloženo patrně v nebeských komorách, a dokonce »chléb mocných« [Ž 78,25], a že v rabínské literatuře se mluvilo o m. jako o božském pokrmu podobně jako se u Řeků mluvilo o nektaru a ambrosii. Možná, že s touto představou božského pokrmu souvisí také nařízení v Ex 16,32-34 o vložení manny do truhly úmluvy [sr. chléb příkladný 2Pa 2,4]. Ovšem, nynější znění tohoto místa odůvodňuje tento zvyk jinak.

Sz tradice se zdá rozcházet v popisu m. Nejspíše šlo nejméně o dva druhy. Jeden padá s nebe jako déšť a rosa [Ex 16,4a. 13b], má podobu semene koliandrového a medovou chuť. Bylo ji třeba sbírat denně podle potřeby, a to před východem slunce, protože se rozpouštěla [Ex 16,21b]. Bůh ji dával po celou dobu putování po poušti. Badatelé se domnívají, že tu jde o výpotek keře Tamarix gallica mannifera. Podle druhé tradice bylo možno m. vařiti, péci, smažiti [Ex 16,23; Nu 11,8], tlouci v moždířích a mlíti jako obilí [Nu 11,8; Ž 78,24]. Měla žlutavou barvu jako bdelium a musela být požívána čerstvá, protože červivěla [Ex 16,20.24]. Měla chuť nového oleje [Nu 11,7.8b]. Badatelé se domnívají, že jde o lišejník Lecanora esculenta, který hojně roste na asijských stepích a bývá pokryt malými jako pšeničnými zrnečky, zevně světle hnědými, uvnitř bílými. Ale žádný z těchto výkladů není plně práv biblickému podání a jeho sz výkladu [sr. Neh 9,20;. Ž 105,40]. Sz tradice se rozchází i v názoru, co bylo vlastně v truhle úmluvy: Podle Ex 16,33; Nu 17,4.16n [sr. Žd 9,4] tam byla vedle desky zákona, Aronovy hole také manna ve zlatém vědérci, podle 1Kr 8,9; 2Pa 5,10 pouze desky zákona. Rabíni se tento rozpor snažili vyrovnat tvrzením, že za Joziáše byla truhla ukryta a při tom manna zmizela.

V NZ stojí m., kterou dal Mojžíš, v protikladu proti chlebu s nebe [J 6,31n.49], chleb života [J 6,35.41]. Argumentace je tato: Mojžíš nedal chléb s nebe. Důkazem toho je, že otcové zemřeli [J 6,49.58]. Ježíš Kristus však je skutečný chléb s nebe, protože ten, kdo »jej jí, živ bude na věky« [J 6,32-35.48.50n]. Ježíš tu snad myslí na Večeři Páně. Pavel vychází v 1K 10,3nn.16 od srovnání se zázračným nasycením na poušti, když líčí význam Večeře Páně. Na starokřesťanském nářadí k Večeři Páně byl nalezen také nápis »Jezte mannu*. Podle Zj 2,17 je m. pokrmem vykoupených, kteří setrvali až do konce. Tato představa souvisí s pozdně židovskými představami o životě blažených, ale má za sebou celou rozmluvu Ježíšovu z J 6.

Manáhat [= odpočinek, klid sr. Gn 49, 15; Iz 28,12]. - 1. Idumejský kmen hořejšky z praotce Sobala [Gn 36,23; 1Pa 1,40]. - 2. Místo, kam byli odvlečeni Benjaminovci

z Gabaa svými soukmenovci [1Pa 8,6]; leželo snad asi 5 km jz od Jerusalema [snad dnešní Malcha nebo Vadi el-menách]. *Menuchotský.

Manahem [= utěšitel], v judaistické literatuře titul mesiáše, v biblické literatuře 16. král izraelský, syn Gádiův, který panoval od 743-734 př. Kr. [2Kr 15,14-22]. Z Tersa, odkud pocházel, vytáhl proti Sallumovi, uchvatiteli trůnu a vražedníku Zachariáše, posledního krále z rodu Jehu, dobyl Samaří a Salluma zabil. Vládl s orientální krutostí [2Kr 15,16]. Podporoval pohanské kulty. Současní proroci Ozeáš a Amos marně usilovali o nápravu. Používaje zmatků v zemi, přitáhl assyrský král Tiglatfalasar [Ful], aby podrobil severní říši. M. rychle uplatil assyrského krále tisícem centnéřů stříbra, t. j. asi 49.110 kg. Nadto uložil Tiglatfalasar zámožnějším 60.000 občanům daň po padesáti lotech stříbra [po 8,15 g]. Zdá se tedy, že byl v zemi ještě slušný blahobyt. Assyrské nápisy mluví o tomto poplatku r. 738. M. se záhy začal ohlížeti po pomoci v Egyptě [Oz 7,11; 8,3.4.7-10]. Jeho nástupcem byl jeho syn Pekachia.

Manahen [pořečtěná forma hebr. *Manahem, Sk 13,1], učitel a prorok církve antiochijské v době, kdy Pavel a Barnabáš byli ustanoveni za misionáře mezi pohany. Praví se o něm, že byl vychován s Herodem Antipou. Může to znamenati buď výslovně, že vyrůstal jako společník Herodův, anebo že jeho matka kojila zároveň se svým synem i malého Heroda. Podle Jos. Antiq. XV. 10,5 jakýsi M. ze sekty Essejských prorokoval Herodovi Velikému, tehdy ještě chlapci, že bude králem. Nz M. byl podle některých badatelů potomkem nebo příbuzným tohoto essejského M., jehož si Herodes Veliký velmi vážil.

Manasses [hebr. podle tradice: ten, který způsobuje zapomenutí; assyrsky jméno božstva Meni, Minse, Menase, takže Manasses by znamenalo »bůh Men se zmocnil«; arabsky »ten, který způsobil bezpráví«, takže někteří badatelé se domnívají, že jde vlastně o jméno Jakoba, který bojoval s andělem Gn 32. Jsou to vše překlady a výklady nezaručené!]. 1. Nejstarší syn Josefův a jeho ženy Asenat [Gn 41,50-51; 46,20], bratr Efraimův. Historie kmenů izraelských je příliš temná, abychom dovedli pověděti něco určitého. Nevíme na př., proč v knize Sd 5 chybí jméno Manasses, ačkoliv se tam už vyskytuje jméno Efraim. Nevíme, proč Jakob, dávaje požehnání svým synům, dal přednost mladšímu Efraimovi [Gn 48,8-21]. Kmen M. se skládal ze sedmi rodů, z nichž jeden byl založen synem M. Machirem, ostatní jeho vnukem Galádem [Gn 50,23; Nu 26,28-34; Joz 17,1n]. Při prvním sčítání měl kmen 32.200 bojovníků [Nu 1,34n], při druhém po 38 letech 52.700 [Nu 26,34]. Podle tradice zaujímaly kmeny Manasses, Efraim a Benjamin západní stranu stánku úmluvy při rozbití stanů na cestě do země zaslíbené [Nu 2,20-21]. Při rozdělení zaslíbené země usadila se polovice pokolení M. východně od Jordánu v pahorkatině Galádské a Argobské [Joz 13, 29-32] na úpatí hory Hermon [1Pa 5,23]. Sr. Joz 17,1; Dt 3,13-15. Byla to horská, velmi úrodná planina, jež dodnes je obilnicí Sýrie. Tato část pokolení však splynula s původním obyvatelstvem té krajiny, projevujíc malou odolnost náboženskou. 1Pa 5,25-26 ne nadarmo ji uvádí mezi prvními, kteří byli odvedeni do zajetí assyrského. Druhá polovina kmene překročila Jordán a zaujala krajinu sev. od pokolení Efraim až k rovině Jezreel [Joz 17,7-13]. Ale Efraimci sídleli porůznu na území M. [Joz 16,9] a Manassesovci měli obsazena různá města na území pokolení Asser a Iza-char [Joz 17,11; 1Pa 7,29]. Soudce Gedeon byl Manassesovec [Sd 6,15]. Někteří příslušníci tohoto kmene se připojili k Davidovi v Si-celechu [1Pa 12,19n] a dalších 18.000 v Hebro-nu [1Pa 12,31, sr. v. 37]. O Manassesovcích slyšíme později, že se připojili ke králi Azovi [2Pa 15,9] a že se zúčastnili velikonoční slavnosti v Jerusalemě za Ezechiáše [2Pa 30,1.10. 11.18; 31,1] a za Joziáše náboženské reformy [2Pa 34,6.9].

2. M., čtrnáctý král judsky, syn Ezechiášův a jeho manželky Chefziby [2Kr 21,1n]. Podle tradice počal kralovati jako dvanáctiletý a panoval od 689-642. Obrátil se proti prorockým reformám, zavedl starou modloslužbu a z politických důvodů obětoval i slunečním božstvům [2Kr 21,2-5]. Svého syna obětoval Molochovi [2Kr 21,6], spáliv ho ohněm. Prolil mnoho nevinné krve, proroky pronásledoval; podle pověsti dal prý Izaiáše zabedniti v dutém stromě a rozřezati pilou. Poplatný byl Assyřanům. Po smrti Assarhadonově přitáhlo vojsko assyrské k Jerusalemu, dobylo ho a Manassesa v řetězích odvedlo do Babylona [2Pa 33,11-13]. Manasses činil pokání, byl znovu dosazen na trůn. Hleděl svoje staré chyby napravit odstraněním modlářství. Opevňoval také města a na konec uzavřel ochranný spolek s Egyptem. Po smrti byl pohřben v zahradě svého domu, nikoliv v hrobích královských [2Kr 21,17n; 2Pa 33,20].

3. M., syn Pachata Moábského, který napodnět Ezdrášův zapudil svou pohanskou manželku [Ezd 10,30].

4. M., syn Chasumův, který v době Ezdrášově zapudil svou ženu cizozemku [Ezd 10,33].

Mandát [z lat. = panský rozkaz], písemné nařízení, výnos, rozkaz [Dn 6,8.9.10.12; J 11,57].

Mandle, peckovité ovoce mandloně ovocné [Amygdalus communis]. Pecky obsahují velká jádra, známá pod jménem mandlí. Pochází z Asie a pěstuje se na Libanonu, Hermonu a v Zajordání ve dvou druzích: s mandlemi sladkými a hořkými [Gn 43,11; Ex 25,33.34; 37, 19.20; Nu 17,8; Kaz 12,5]. Boží bdělost je zdůrazňována prutem m. ve vidění Jeremiášově [Jr 1,11n], neboť mandlovník nejdříve ze všech stromů kvete. Hebr. výraz pro m. znamená »probouzející se«. Mandloň ovšem

měla také význam v kananejském kultu, ale podrobnosti tohoto kultu nejsou známy. Snad i předpisy o tvaru chrámových misek nějak souvisely s tímto kultem [Ex 25,33].

Mandlovnik. Větévka s květy a plody.

Maní, stč. = bez rozmyslu, nenadále, zacházeti s někým maní [Lv 26,21.23.24.28. 40], t. j. postaviti se na odpor, jednati nepřátelsky.

Manství, z něm. poddanství, vasalství, otroctví [Lv 25,23; Ga 4,24].

Manue [= odpočinutí, pokoj]. Otec Samsonův z města Zaraha v pokolení Dan[Sd 13,2; 16,31].

Manuha [Sd 20,43]. Nějaké místo naproti Gabaa, snad totéž co *Menuchat nebo Nocha [1Pa 8,2].

Manžel, manželka, manželství. Bible klade instituci manželství do samého ráje hned vedle soboty jako nejstarší ustanovení Boží. Není tedy manželství důsledkem lidského hříchu [názor římsko-katolický], nýbrž nejstarším Božím řádem. Bůh-Stvořitel je ustanovitelem, ochráncem a posvětitelem manželského života [Gn 2,21-42]. Ve SZ máme ovšem dvě zprávy o vzniku manželství. Mladší v Gn 1,1 až 2,4 pokládá muže a ženu za celek; teprve muž a žena dohromady jsou člověk *[ʼádám],* lidská bytost [Gn 1,27]. Podle starší zprávy v Gn 2,4-25 stvořil Bůh nejprve člověka-muže jako vládce přírody; jako jeho pomoc z jeho kostí a masa [Kral. těla Gn 2,23] stvořil ženu, »kteráž by při něm byla« [Gn 2, 18; Karafiát překládá: »kteráž by jeho roveň byla«; t. j. jež by se k němu hodila jako jeho protějšek]. Teprve když syn opustí otce a matku a přidrží se manželky, tvoří celého člověka [Gn 2,24]. V důsledcích to ovšem znamená

jednoženství a jednomužství. Ale v době sz ze zájmu o rozmnožení rodu nebylo mnohoženství výjimkou. Jakob se musel zavázat Lábanovi, že nepojme více žen než Líu a Ráchel [Gn 31,50]. Muž a žena tvoří psychickou jednotku. Muž podle SZ ovšem převládá. Rodina je nazvána jeho jménem. Žena je závislá na muži, a přece je s ním spojena jako nutná pomocnice při udržování lidského pokolení. Muž je pánem ženy [hebr. *baʻal,* pán, které Kral. překládají většinou manžel nebo muž Ex 21,22; Dt 24,4; 2S 11,26; Př 12,4], nikoli však ve smyslu absolutního vládce jako nad otrokem [hebr. užívá v tom případě výrazu *ʼádón,* nikdy *baʻal,* Ex 21,4nn], právě proto, že jde o psychickou jednotku, v níž muž je centrem, z něhož vychází síla na všecky příslušníky domácnosti. I rodina tak tvoří psychický celek.

Předpisy pro uzavírání manželství pečují o to, aby psychická jednota rodinná nebyla narušena cizími, zvláště kultickými prvky, ježby muž nebyl s to vstřebat. Proto Abraham hledá pro svého syna *Izáka* manželku »z rodiny své a z domu otce svého« [Gn 24,38.40], Stejně tomu bylo s Jákobem [Gn 28, 1n]. Ovšem, příbuzenství nesmí být příliš blízké. Lv 18 zakazuje nejen manželství se sestrou, matkou a dítětem dcery, ale také s ženami otce a jejich dcerami, s otcovým bratrem a se synovou ženou. Nebylo dovoleno pojmouti za manželku současně ženu a její dceru nebo sestru anebo dceru vlastní dcery. Důvody pro to nebyly zdravotní, nýbrž psychické: s těmito příbuznými nebylo možno vytvořit pravou jednotku, anebo se narušovala už stávajíící psychická jednotka [Pedersen, Israel]. Takové manželství je trestáno bezdětností [Lv 20, 20-21] nebo smrtí [20,11.14]. Všecky tyto zákony byly v podstatě reakcí na uvolněné mravy kananejských praobyvatel [Lv 18,27]. Ovšem v době mnohoženství nebyly tak přísně dodržovány. Abraham měl za ženu dceru svého otce, nikoliv však téže matky [Gn 20,12]. Případ Amnona a jeho polosestry Támar ukazuje, že bylo možno pojmouti za manželku i polosestru, dal-li k tomu svolení otec [2S 13, 13]. Také požadavek, aby Izraelec neuzavíral manželství s cizinkami, nebyl brán vždycky doslovně, ale porušení tohoto požadavku bylo později pokládáno za příčinu náboženského úpadku izraelského lidu [Sd 3,6 sr. Ex 32,15n; Dt 7,3; Ezd 9,1n].

Smluvení sňatku bylo záležitostí rodiny ženichovy [Sd 14,2]. Poněvadž v nevěstě dávala rodina část svého těla a krve, bylo třeba, aby rodina ženichova dala náhradou něco právě tak cenného rodině nevěsty a tak aby svazek mezi rodinami byl utvrzen [Gn 24,53; 34,12; Ex 22,16; 1S 18,25]. Manželka ovšem neztratila plně svou sounáležitost s vlastní rodinou. Už při sňatku obdržela od své rodiny dar, jenž utvrzoval její původní svazky [Sd 1,13 až 15; 1Kr 9,16] a dal jí jistou nezávislost

na muži. Jestliže rodina ženichova neměla prostředků, aby dala za nevěstu protihodnotu, vstoupil ženich do služeb otce nevěstina na tak dlouho, až si cenu odsloužil [Jakob u Lábana Gn 29; Mojžíš u Jetro Ex 2,15-21]. Zemře-li manžel, vrací se žena obyčejně k své rodině, kde žije jako vdova, zvláště nedala-li svému muži děti [Gn 38,11], ale ani tu se nesmí dopustit smilství, aby neposkvrnila rodinu svého zemřelého muže [Gn 38,24]. Přidrží-li se vdova rodiny svého muže, je to pokládáno za mimořádnou věrnost [Rut]. Hlavním úkolem manželky bylo, aby udržovala rod muže, jemuž náleží. Cizoložství bylo trestáno smrtí [Dt 22,22nn] jako porušení majetnických práv mužových. Muž ovšem ze zájmu o rodinu směl mít pohlavní styk s jinými ženami, pokud tím neporušil práva jiného muže [Lv 19,20]. Cizoložstvím muž neposkvrnil vlastní manželství, ale vdané ženě byl styk s cizím mužem zakázán. Důvodem k rozvodu byla obyčejně bezdětnost [sr. Gn 29,34], jež vůbec byla považována za neštěstí [Gn 30,1.23 sr. 1S 1,11]. Proto bezdětné manželky přímo vyzývaly své muže, aby přijali otrokyně za ženy [Gn 16,2], a jejich děti pokládaly za své [Gn 30,3.6]. Z požadavku potomstva plyne i t. zv. *levirátní manželství [Gn 38; Dt 25,5.7-10]. K rozvodu stačilo prohlášení mužovo [Oz 2,2] nebo »lístek zapuzení« [Iz 50,1].

Za nejstarších dob snad i v Izraeli byla žena základem rodiny [t. zv. matriarchát, v němž platilo mnohomužství]. Badatelé vidí stopy tohoto zřízení na př. v tom, že muž se přiženil k ženě [Gn 2,24 sr. 24,5], že matka byla původně vládkyní stanu [sr. Gn 24,67], že matka dávala dítěti jméno a za dítě odpovídala [sr. 1S 20,30] a j. Záhy však zavládl patriarchát, t. j. převládající postavení muže. Žena přijímala jméno mužovo [Iz 4,1]. Všeobecná tendence však spěla k monogamii. V současném Babyloně a Egyptě monogamie převládala. Zdá se, že nařízení Mojžíšova směřovala k znechucení mnohoženství [Lv 18,18; Dt 17,17]. Ale i Ž 128,3; Př 5,18; 31, 10-29; Kaz 9,9 ukazují na ideál jednoženství. V době po babylonském zajetí nabylo jednoženství naprosté převahy. Že manželství bylo vysoce ceněno, vidíme na četných srovnáních poměru Božího k vyvolenému lidu s poměrem muže k ženě [Iz 54,5; Oz 2,19n; 3,1n; Ez 16,8 a j.]. Také odpadlictví od Boha bylo srovnáváno s manželskou nevěrností [Iz 1,21; Jr 2,20; 3,1-20; Ez 23; Ž 73,27; Oz 4,12].

Ježíš u Mk 10,6-9 [sr. Mt 5,32; 19,9; L 16,18] navazuje na Gn 1,27 a 2,4-25. Podle listů apoštolských byl pro vzájemný poměr muže a ženy směrodatný poměr Krista k církvi [1K 11,2 až 16; sr. Ef 5,22-23; Ko 3,18n] a snaha získati nevěřící [Tt 2,4n; 1Pt 3,1nn]. Základem manželství je tedy křesťanská láska. Ježíš neváhá sebe přirovnávat k ženichovi [Mk 2,18-20; J 3,29], království Boží ke svatební hostině [Mt 22,2-12; 25,1-13; L 12,35nn]; ve Zj 19,7nn; 21,2.9; 22,17 se mluví o církvi jako o nevěstě [sr. 2K 11,2].

Zvláštní otázky o manželství vznikly v době Pavlově na půdě znemravnělého pohanství a s ohledem na očekávání bezprostředního příchodu Kristova. Pavel na tyto otázky odpovídá v 1K 7. Vzhledem k »ukrácenému času« bylo by podle něho lépe zůstati svobodným, protože manželství je s to odvracet člověka od toho nejdůležitějšího [1K 7,1.29-35; sr. Mt 19,10-12; L 20,34nn]. Ale kdo už vstoupil v manželství, ať je nerozlučuje [1K 7,10; sr. Mk 10,2-12; L 16,18], a rozloučil-li je, ať se smíří anebo ať nevstupuje v nové manželství [1K 7,11]. I je-li některý z manželů nevěřící a nenaléhá-li na rozvod, má věřící zůstati v takovém manželství [1K 7,12-17]. Jinak jen smrt rozlučuje manželství [1K 7,2-3]. Manželství není hříchem [1K 7,28 sr. 1K 9,5] a někdy je dokonce nutné [1K 7,2-9]. Sporný je výklad 1K 7,36nn. Někteří se domnívají, že tu Pavel mluví o čistě »duchovním manželství« . Autor 1Tm 4,3 se obrací proti bludařům, kteří zakazovali manželství; mladším vdovám dokonce doporučuje nové provdání, aby nebyly na obtíž církvi [5,3-16].

Celkem lze souhlasiti s tím, co čteme v Zásadách českobratrské církve evang. [1932[2]]: »Teprve evangelium vytvořilo rodinu v pravém slova smyslu. Rodina není sama sobě účelem. Jejím úkolem jest oslavovati Boha a zobrazovati na zemi obecenství mezi Bohem a jeho stvořením. Rodina je prvním místem, kde dítě slyší zvěst o živém Bohu a Ježíši Kristu a kde celý život má být posvěcen vůní Slova Božího. Všecky dary Ducha sv., o kterých mluví ap. Pavel [1K 12], mají být přijímány především v rodině. Církev Kristova opírá se o rodiny jako o své pilíře. Ježíš, který sám okusil požehnání rodinného života, posvětil svým příkladem vztahy mezi rodiči a dětmi [L 2,51-52]. Teprve evangelium postavilo manželství úplně na výši Božích úmyslů a učinilo je tím, čím podle námětů sz již od stvoření prvních lidí mělo být. To, co ve SZ bylo jen temně vysloveno, Ježíš vyslovil zřetelně a napravil porušený Boží řád. Křesťanství překonalo mnohoženství a z ženy učinilo před Bohem tvora stejné ceny. V Kristu není rozdílu mezi mužem a ženou [Ga 3,28]. Oba jsou u víře dítky jednoho Otce. Ježíš prohlašuje manželství za nerozlučitelné a chrání tak ženu před mužovou libovůlí [Mt 19,3-9]. Nejen ženě je zakázáno cizoložství, nýbrž i muž je stejně vázán naprostou věrností své ženě. Ano i nečisté touhy jsou stejně muži i ženě zakázány jako hrubé, tělesné přestupky zákona Božího. Také v manželství má býti cudný a čistý poměr mezi mužem a ženou a celá domácnost má nésti pečeť čistoty a ušlechtilosti [Žd 13,4].«

*Svatba. *Ženich. *Nevěsta. *Cizoložství.

Maoch. Otec Achise, krále Gát [1S 27,2 sr. 1K 2,39].

Maon [= příbytek, zpravidla božský]. - 1. Město jižně od Hebronu v pokolení Judově